

VZDĚLAVACÍ
KNIHOVNA KATOLICKÁ

POŘÁDÁ
DR. ANTONÍN PODLAHA.

NOVÉ ŘADY SVAZEK IV.

Č E T B A

V PRAZE 1926.

Majitel: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství
V. Kotrba.

ČETBA.

PODLE

BERNARDA ARENSE T J.

PODÁVÁ

KAREL VRÁTNÝ

V PRAZE 1926.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

I M P R I M A T U R.

Pragae, 9. Decembris 1924.

Nr. E. 23.420.

Antonius Podlaha,
episcopus Paphiensis,
vicarius generalis.

I.

O vlivu četby.

1. Četba na člověka působí.

Bedřich Leopold hrabě Stolberg se kdysi vyjádřil, že „kniha jest taková divná věc“. Div, že prý člověku není úzko, když spatří kdesi na stole ležeti knihu a neví, čího ducha to dítě jest; neví, vane-li z ní dech života k životu, či dech smrti k smrti. — V lidech naší doby nebývá takové uctivé bázlivosti. „Já mám své názory,“ řekne mnohý dnešní člověk, klada zvláštní důraz na přisvojovací námětku „své“ a ovšem také předpokládá, že „jeho“ názory jsou jediné správné a rozumné, a to tak jistě, že by se mu zbytečně radilo, aby jednou, jen tak pro zajímavost, ty své názory si jasně postavil před oči svého rozumu a prohlédl je důkladně. Jiný má zase „přesvědčení,“ čímž chce říci, že jest přesvědčen o pravdě svých názorů na svět, zvláště snad o pravdě svých názorů náboženských. A pokud jde o náboženské názory, zakládající se na pravdách zjevených a s nimi se srovnávající, jest ovšem člověk povinen, míti v té příčině přesvědčení, které vylučuje každou pochybnost. Jenže v tom slůvku „přesvědčení“ ráda se tajívá jakási chlouba, jakési spoléhání na nezvratnou pevnost své vůle, která toto přesvědčení vždycky dovede rozumu diktovati. Ten i ten, ať názory jeho jsou správné nebo nesprávné, chce říci, že se v příčině svých názorů nebo svého přesvědčení nepoddává cizím vlivům, že tedy na př. také může čísti cokoli, aniž bude ta

četba provozovati nějakou působnost na jeho smýšlení. Pohříchu jest tomu jinak. Knihy, noviny, časopisy, brožurky na člověka jistě působí, alespoň podávají-li mu nějaké představy, poznatky a podněty, a chápe-li čtenář, co mu knihy atd. chtějí říci. I kdyby chtěl knih užívati toliko jako zbraně proti dlouhému času a nudě, nebude si moci zachovati plnou volnost.

Bylo by zajímavo provésti obšírně psychologický důkaz tohoto zjevu, ale užitek by nevynahradil námahy takové dlouhé práce. Proto přestaneme na tom, že vytkneme tři hlavní zásady:

1. Cokoli se člověku objevuje v rouše pravdy nebo pravděpodobnosti, provozuje přesvědčivou moc na jeho poznávací mohutnost, a mimo to každá praktická představa má v sobě snahu, uvésti v pohyb mohutnost žadací a tak dáti počátek konání, jež takové představě odpovídá.

2. Představa a poznatek provozují svůj vliv potud, pokud mocnější představa nebo poznatek jich nevyhladí nebo samy prodlením času neochabnou.

3. Představy a poznatky, které se častěji opakují a které si člověk oblíbí, pudí všechn vnitřní život jedním směrem, snaží se zatáhnouti všelikou jinou činnost do oblasti svého vlivu, sdružovati se s příbuznými živly a tak vytvořiti jakýsi spořádaný celek, a posléze uvésti veškerou činnost v jediný systém, v jedinou soustavu.

Těmito větami se netvrdí, že každé sebe menší a nepatrnější hnutí, které pochází z těch oněch představ, se také vyvine a uplatní se konáním; ale obecné platnosti nebude lze jim upíratí.¹⁾

¹⁾ Francouzský psycholog a pedagog Antonín Eymieu mluví ve své knize „Le gouvernement de soi-même“ o vlivu představ na lidské konání na str. 26—108. Zásady, které tam předkládá, nejsou bez nadsázek a snadno zavdávají příčinu k nedorozumění. Proto se přidáváme k jeho vývodům jen s náležitým omezením a ne vždy. — O četbě píše na str. 111—121. — O Eymieuovi srv. Razón y Fé, XXI. (Madrid) 378 nn., zvláště 381 n. — Co se týče názorů kardinála Merciera, upozornujeme na německý překlad jeho psychologie od L. Habricha (Kempten 1906, 2 svazky), a to zvláště na I, 255 nn, 260 nn II, 178 nn.

Jest-li to tedy pravda, dlužno připustiti i toto: Četba tedy působí nějak na každého čtoucího, četba tedy pudí ke konání, myšlenky tedy, které člověk četbou získal, nemizejí v téže chvíli, kdy odloží knihu nebo noviny, představy tedy, které člověk v sebe pojal a sobě zamiloval, snaží se zosnovati se v soustavu, pořádati všecko konání člověkovu podle jednotného plánu a úplně jej opanovati.

S touto teorií se srovnává zkušenost. Či není skutečností, že spisovatelé vytvářejí své čtenáře k obrazu a podobenství svému? „Uvažte,“ mluví cizinec v Jörgensnově podobenství „Stín,“ „uvažte, že co vy básníci píšete, to my ostatní žijeme... Jsme čisti, jste-li vy takovi, jsme nemravni, jestliže vy to chcete.“¹⁾ Právem se tvrdilo, že Voltaire vychoval voltairiány, a Goethe byl původcem mladých Wertherů. A není-li pravdivý výrok Hiltyho, že knihy jsou dnes nejučinnějšími evangelisty?²⁾ Neříká-li se o novinách, že jsou sedmou velmocí? O nich obzvláště píše Schönbach: „Noviny jsou nejdůležitějším nositelem moderního vývoje. Jsou nyní nejmocnější pákou v ústrojí lidské práce, pákou, která jest v pohyb uváděna a zároveň v pohyb uvádí. Noviny pronikají všude, vyjevují skrytou křivdu a ostýchavou schopnost, bystré oko zákona, žádný zlosyn není před nimi bezpečen. V nich se vtěluje obecné vědomí a ony jediné veřejně zkoumají lidské konání, čímž nabývají zvláštní ceny Noviny proplétají všechen náš život.“³⁾ Noviny jsou se svým čtenářem spojeny co nejtěsněji, splývají se čtenářem v jedno nebo spíše čtenář se v nich rozplývá a tratí. Bývají snad výjimky; ale ty silné lidi, kteří nemyslí, nemluví, nečiní tak, jako učí jejich noviny, brzy by spočítal. Francouzský pedagog Eymieu⁴⁾ praví, že jako tíže udržuje se všech stran krůpěje pohromadě a tak tvoří říční toky a proudy, tak prý noviny vytvářejí veliké proudy politické. Zcela správně. Konec konců každý člověk se ubírá tou cestou, kterou mu jeho no-

¹⁾ Jörgensen, Podobenství (Lignelser, 1898).

²⁾ Hilty, Lesen und Reden (7. tisíc 1899) 67.

³⁾ A. E. Schönbach, Über Lesen und Bildung⁷ 21.

⁴⁾ Eymieu, Le gouvernement de soi-même³, Paris 1917, 112

viny ukazují. Či není to pravda? Poslyšme ještě Schönbacha. Ukázav, že denní listy netoliko předkládají čtenáři nejrozmanitější látku, nýbrž že také mu látku tu předkládají v určité úpravě a v určitém tvaru spolu s rozhodným, třeba anonymním, úsudkem, pokračuje: „Ale tím, že noviny předkládají hned úsudek o věci, že netoliko vypravují o knize, o divadelním představení atd., nýbrž v kritice, ve feuilletonu hned také čtenáři předpisují stanovisko vzhledem k té oné věci, navykají své čtenáře ponenáhlu tomu, že se vzdávají samostatného nazírání.“ Ze začátku snad se odběratel trochu zdráhá, ale přicházejí chvíle, a potom dny a týdny, kdy jest mu pohodlno, že jeho list za něj myslí, a dospěje-li již sem, brzy bude mu každé vlastní myšlení přílišnou lopotou a on tu práci nadobro zůstaví své tištěné věštírně. Čím více nynější životní boj na člověku žádá, tím snadněji vzdává se vlastního myšlení a propadá za kořisť svým novinám.“) A týž spisovatel tvrdí, že toto se netýká jenom lidí povrchních a špatných, nýbrž také dobrých a schopných. A zajisté; či nezakusili toho tisícové lidí? A nemusí tisícové lidí sami sobě přiznávati, že jejich noviny úplně zvrátily ty neb ony jejich názory, nebo že je alespoň znamenitě pozměnily? Kdo se k tomu nechce přiznati, klame buď sebe sám nebo jiné. Nejlepší a nejšlechpnější hlava nedovede trvale odpírati takovému vlivu, jako žula neodolá kapce, která bez ustání dopadá na totéž místo. Tisk jest opravdu „velikou obecnou školou,“ jak jej nazval Fouillée.

Co bylo řečeno o novinách, stejně se týká knih. Ani u nás není neznámo jméno slavného spisovatele francouzského Paula Bourgeta. Nuže, co praví tento dobrý znalec lidských duší o četbě? „Kdokoli z nás sestoupí až na dno svého svědomí, bude musiti uznati, že by nebyl úplně tím, čím jest, kdyby nebyl četl toho neb onoho díla.“)

Že by prý nebyl úplně tím, čím jest! Tím jest

⁶⁾ Schönbach, n. u. m. 21.

⁷⁾ Eymieu, n. u. m. 113.

řeceno příliš málo. Co lidí jest něčím docela jiným, než dříve! Jak mnohým lidem četba změnila všecken život tak dokonale, že se stali sami sobě hádankou! Příliš často jest nám slýchati truchlivé vyznání: „Nikdy bych si nebyl pomyslil, že jediná kniha mne dovede tak brzy a tak úplně zahubiti!“ Co lidí uvedla četba k jejich štěstí nebo neštěstí na životní dráhu, na kterou dříve nikdy ani nepomyslili! Jako příklady na věky klasické máme sv. Augustina a sv. Ignáce z Loyoly. Kdyby bylo možno prozkoumati všecky prvky, ze kterých vzniklo povolání toho kterého člověka, často by se zjistilo, že některá kniha byla v tom rozhodujícím činitelem. A zdá-li se někomu, že příklady světců před chvílí jmenovaných jsou vzaty z dob příliš dávných, aby dnes vydávaly svědectví o působnosti četby, nechať si vybere doklady z vlastní zkušenosti nebo si přečte ty neb ony noviny.

Působnost četby cení se vskutku tak vysoce, že někteří moderní duchové by chtěli viděti poesii jakožto jediné náboženství v rodině a ve škole, a rozumí se, že básníci byli by kněžími takového náboženství. Ale to jsou utopie. Náboženství znamená podrobování, znamená sebekázeň, znamená uznávání výsostných práv kohosi jiného, znamená službu třeba i s obětováním vlastního života — náboženství konečně jest míchou a páteří ve všech bojích a protivenstvích lidského života, náboženství jest světlem a radostí. Nuže, kde jsou ty duše, které moderní literatura a poesie úzce spojila s nebeským Otcem v poslušnosti, v lásce a v poddanosti? Kolik náruživostí, táhnoucích člověka dolů, poesie zkrotila, kolik kajících srdcí očistila, kolik lidí naučila umíratí statečně a s odevzdaností? Nechutnou nadsázku obsahují také tato slova Schönbachova¹⁾: „Není nabubřelou frází, když se táži: Kdo dovede povznášeti duše nad malicherné strasti přítomného života, ale kdo také učí ctíti svatost života a před ní se pokorně skláněti, ať život ten bije v našich tepnách, ať nám zasvítá z dalekých hrobů uplynulých věků, kdo, pravím, ne-li velicí básníci národů, spisovatelé, skrze

¹⁾ Über Lesen und Bildung⁷, 77.

něž jediné, přihlédneme-li dobře, národové i věky na nás působí?“ Stejně podivné, abychom nejmírněji mluvili, jsou zásady, jež hlásá Loewenberg: „Poesie ve škole,“ a já hned dodávám: od první chvíle do poslední. Neboť to nám musí býti věci naprosto nepochybnou, že poesie není žádnou pouhou výzdobou, pouhou okrasou ani života lidského ani naší školy . . . Poesie jest přírodní nutností, jest zjevení krásného a velikého v člověku, jest náboženství v nejvlastnějším smyslu . . . Všecka kulturní náboženství vycházejí od ní.“¹⁾

To jest blouznění. Literatura a poesie nikdy se neuplatní jakožto náboženství, ale ovšem budou vždycky provozovati znamenitý vliv na lidi. Kdo tedy říká: „Četba na mne nepůsobí,“ buď říká prázdnou frázi, buď, a to spíše, nezná lidské přirozenosti. Mnoho pravdy obsahuje výrok Proalův, když tvrdí, že největšími dobrodinci a největšími škůdci lidstva jsou knihy,²⁾ a výrok Arnošta Hello, když ve svých „Miskách“ praví, že napsané dobré slovo jest nesmírná charita a první skutek lásky k bližnímu v našich dobách, a výrok socialistického publicisty Julesa Vallésa, když nazývá četbu netvorem, jenž matkám vynucuje slzy a soudcům opatřuje práci,³⁾ a konečně výrok Smilesův, když píše: „Velká kniha mívá často znamenitější účinky než bitva.“⁴⁾

2. Které knihy na čtenáře nejvíce působí?

Ale mnoha lidem, obzvláště lidem vzdělaným, nestačí jen obecně věděti a chápati, že není lze ubrániti se vlivu četby. Takovým lidem jest plniti vznešenější povolání. Jsouce svým vzděláním vyvýšeni nad velikou masu obyčejných lidí, jsou povoláni a určeni k tomu, aby tak neb onak byli nebo stali se vůdci a správci

¹⁾ J. Loewenberg, *Geheime Miterzieher* 5 (1906), 177.

²⁾ Eymieu, *Le gouvernement de soi-même*³⁰ 125.

³⁾ Bethlem, *Romans à lire et romans à proscrire*⁴ (Cambrai 1908), 5.

⁴⁾ Smiles-Rudow, *Der Weg zur Selbsterziehung*² (1902) 66.

jiných. Četba bude možná zabírat ne jednu hodinu jejich denního zaměstnání, možná že budou musiti mnoho čísti, a také sami o své vůli budou chtít leccos čísti; leckdo k nim přijde zeptati se o radu, a jejich povinnosti bude raditi. Naskýtá se tedy sama sebou otázka: Které knihy na čtenáře nejvíce působí?

Přihlížejíce ke třem zásadám výše uvedeným o vlivu představ na člověka, můžeme obecně říci toto: Čím jasněji ta která pravda nebo pravděpodobnost se stává člověku na oči, tím mocněji účinkuje na mohutnost poznávací, a čím vábivěji to které dobré k němu přistupuje, tím mocnější vliv má na mohutnost snaživou nebo žádací.

Zvláště lze vyjádřiti jako zásadu toto: Konkrétní, názorné, obraznosti přizpůsobené představy mají obyčejně na člověka vliv neodolatelný, neboť pro velikou naši závislost na smyslech a obraznosti získávají si nejsnadněji mohutnost poznávací, rozechvívají nejmohutněji mohutnost žádací a tak dovedou popadati člověka za nejvnitřnější kořeny jeho bytosti, a to zvláště tenkrát, když nacházejí a probuzují v nitru člověkově ještě mnoho příbuzných prvků, ku př. myšlenek, vzpomínek, obrazů a citů. Ovšem účinnost té které představy nezávisí přímo na počtu přidružených prvků, nýbrž na síle probuzených citových hodnot.

Obraťme nyní tuto zásadu na četbu. Které knihy budou asi podle ní míti největší vliv na člověka — knihy naukové,¹⁾ či knihy, které se obracejí více na cit a na obraznost (zábavné)?

Uvažujeme-ti ty které účinky v posloupnosti časů v jejich obsahovém bohatství a v jejich dalším pronikání, jest nám arci uznati, že samy o sobě toliko knihy naukové nebo vědecké mívají následky, jdoucí opravdu hluboko. Jména taková jako Kant, Darwin, Marx ukazují to s dostatek. Kant také dnes ještě stále žije, ba slaví stále nová a nová vzkříšení. Socialistické

¹⁾ Knihami „naukovými“ lze nazývati knihy, které podávají jakési nové vědecké nauky, doktriny, názory, a to hlavně v oboru filosofie.

ideje Marxovy zachvátily všechny lidové vrstvy, a Darwinovy myšlenky o vývoji budou v lidstvu ještě dlouho účinkovati. Neboť konec konců jen ideje, jen myšlenky uvádějí svět v pohyb, dávají citům a konání lidskému směr a udržují je v dobrém i ve zlém na dráze, na niž je přivedly.

Uvažujeme-li přímé působení knihy na čtenáře, působí to, co se dotýká citu a obraznosti, mnohem mocněji než knihy naukové. Kolik socialistů mezi miliony četlo Marxa? Kolik vzdělců studovalo spisy Kantovy? Kdyby nebylo na světě jiných knih, svět by nebyl dnes tak sociálně demokratický a byl by uchován tisíců lidí, kteří v sobě vidí nietzschovské nadčlověky, výjimečné lidi, panské lidi, výsostné lidi, a ty, kterým straší v hlavě jediná myšlenka — myšlenka autonomního „já.“ Ale doktrin, nauk obsažených v knihách naukových, chytnou se literáti, kopají svými knihami vedlejší kanály a kanálky a zavádějí ideje do velikých lidských zástupů. Romány, dramatické spisy, básně, brožury a brožurky rozmanitých druhů jsou dnes ty knihy, které si získaly největší působivost na konání dnešního lidstva. Čím to jest? Tím, že spisovatelé takových knih umějí oblékati myšlenky v roucho obrazů, činiti je přístupné smyslům, dávati jim život a tvářnost, jaksi je řadou dramatických episod a vášnivých rozmluv vrážeti do smyslů. Dejme lidem, kteří se nazývají vzdělanými, do rukou Marxa, a uvidíme, že většina jich brzy začne zívati a knihu odloží. Ale dejme jim Sudermanna, Hauptmanna, a uvidíme, jak bída „vyděděných“ je popadá za srdce, jak jejich pěti se zatínají hněvem nad sociální nespravedlností. Kdybychom jim dali čísti Kantovu „Kritiku čistého rozumu,“ rozum i srdce jejich by zůstaly chladny a klidny; ale Tolstoj nebo Ibsen je roznítí vědomím vlastní vznešenosti a nejednou budou jejich nitro popuzovati, aby povstalo proti dogmatu a morálce.

Literatura jest dnes bez okolků světovou mocí, a to zvláště román. „Román,“ praví Jindřich Hart, „jest takovou mocí, že kdokoli jest povolán, aby radou nebo skutkem se účastnil záležitostí, týkajících se obec-

ného prospěchu, musí neb alespoň měl by k němu přihlížeti. Jest mocí v dobrém i zlém smyslu. Zcela vážně bychom se mohli tázati, zdali hojně čtený román co do kulturní hodnoty se nevyrovná průměru všech státních akcí a finančních operací? A protože tenký pramének vody prodlením věků podryvá horu, jest jisto, že románová četba, trvající již století, podstatně byla účastna v určování našich dnešních idejí a našeho dnešního cítění po všechen čas jejich vzrůstu. Materialistický názor světový, který tak dlouho a skoro tyransky panoval nad vědou a smýšlením lidovým, byl nesporně posilován a oživován, a to měrou neobyčejnou, neustálou prací moderního románu. úplně nasáklého skepsí.“¹⁾ Zdaž nemusíme přisvědčiti k tomuto úsudku? A co nám povídají dnešní boje na literárním poli?

3. Subjektivní rozsah a hloubka vlivu četby.

Celkový vliv.

Jest tím, co bylo výše řečeno, vystižen již celý vliv četby? Ansgar Albing kdesi praví, že by bylo zajímavo zvědět, jaké účastenství měly knihy — dobré i špatné — v tajných dějinách té které vykoupené nebo zavržené duše, knihy, které se staly našimi důvěrníky, našimi nejbližšími přáteli, často našimi tajnými rádci, knihy, které míváme u sebe i v té světničce, i v tom pokoji, kde očekáváme svou poslední hodinku.²⁾

Zbývá ještě, abychom označili subjektivní rozsah a hloubku toho vlivu. Každý čtenář měl by býti způsobilý vyměřiti si, až kam se může vztahovati účinnost té které knihy, především pokud se ta účinnost týká jeho samého, ale potom také, pokud se týká jeho bližních. Subjektivní rozpoložení jest konec konců při četbě rozhodujícím činitelem.

Mysleme si, že nějaký řečník vzbudil ve svých posluchačích tu neb onu představu, a že tato představa

¹⁾ Literarisches Echo, 8. ročník, sloup. 1151.

²⁾ Ansgar Albing, Religion in Salon und Welt², 85.

v jedné a téže chvíli účinkuje na všechny posluchače určitou stejnou silou. Nyní má se v každém z nich pokojně bráti svou cestu a jaksi úplně vyčerpání svou působivost. Bude konečný výsledek při všech jeden a týž? Jistě nikoliv. A proč? Protože každý posluchač přináší představě vstříc sám sebe, ale každý jest jinak utvářen. Představa, vcházejíc do duše, u toho nalézá cestu urovnanou, u jiného zavalenou překážkami; jeden se jí poddává s veškerou ochotou, jiný s jakousi váhavostí; jeden jest vnímavější, jiný méně vnímavý. A odkud pochází taková vnímavost větší nebo menší? Z různosti ducha a organismu. Jestliže to, co až dosud bylo vyloženo, ukazuje, jaký vliv představy samy o sobě provozují na člověka, to, co nyní řekneme, vyjadřuje, jaké účinnosti se jim dostává skrze živly, které ji zastihují v duši čtenářově. Můžeme to vyjádřiti asi takto: Subjektivní působivost nějaké představy nebo nějakého poznatku na člověka závisí na míře útlosti a vnímavosti jeho organismu a zároveň na míře rozumové chápavosti a poddajnosti vůle, na míře nadání a síly, a na míře vlastní sebekázně. Tato věta se zakládá na skutkových zkušenostech, a kdokoli sebe méně umí pozorovati lidi, snadno si najde příklady, které ji potvrdí. Další dokazování jest zbytečné.

* * *

Uváží-li se nyní dobře tyto zákony, t. j. moc představy v sobě samé a zároveň činitelé, které čtenář přináší této moci vstříc, jeho letora totiž, jeho přednost, a chyby, snadno se pochopí, jak vysoce důležitá může býti v životě člověka četba a to dobrá i špatná. Sejde-li se kniha výborně psaná s dobrým, k ušlechtilým věcem mířícím člověkem, tenkrátě jistě četba rozvine všecku svou moc a vydá nejvýbornější ovoce. Především se ukáže, že jest pravdivý výrok starého mnicha Richarda z Bury o vzdělávání ducha skrze dobré knihy: „V knihách“, praví, „každý, kdo hledá pravdu, nalézá ji. V nich cherubini rozkládají své peruti a povzbuzují ducha čtoucích, a zírají od

pólu k pólu, od východu slunce až k západu. Knihy činí nepochopitelného Boha jakousi měrou našemu chápání přístupným, a v nich spatřuje se otevřena přirozenost věcí nebeských, pozemských i pekelných. Knihy nám zjevují zákony států, rozeznávají a rozlišují stupně nebeské hierarchie a líčí tyranii ďábelskou. V knihách nalézám mrtvé jakoby žili; v knihách spatřuji otevřenou budoucnost; v knihách čtu zákony pokoje . . . Ó knihy, jež jediné jste svobodny a osvobozujete, dáváte všem, kteří vás prosí, a činíte svobodnými ty, kteří vám slouží, vy jste strom života, řeka v ráji, která zavražďuje ducha lidského a činí jej úrodným.“¹⁾)

Zároveň se vzděláváním ducha půjde také ušlechťování srdce. Či by srdce smělo zůstávatí mdlé a tupé, když kniha uvádí čtenáře v přírodopise do hlubin zemských, kde Bůh nahromadil své poklady, poklady veliké a nezměrné, jichž není lze spočísti a jež sotva jest lze přibližně oceniti, nebo na výsosti nebeské, kde mohutné svítily svítí ke cti stvořitelově ve dne v noci, jako věčná lampa svítí před Bohem-člověkem ve svatostánku, ale ovšem milionkrát větší a nádhernější, nebo po širých končinách této naší země s jejím životem a půvabem, této země, jež dovede tak mocně uchvacovati nejnvnitřnější bytí člověka, že se úplně pohrouží do ní? Nemělo-li by se srdce dmouti a bítí mocněji, radostněji a čistěji, když kniha ke čtenáři přibližuje člověka, zázračné dílo tvůrčí ruky Boží, když mu ukazuje, kterak tento člověk, jenž proti obrovským tělesům nebeským, kroužícím po výsostných drahách nad jeho hlavou, jest pranepatrným práškem, vyniká nad ony světelné obry o celou hodnotu rozumné, svobodné a nesmrtelné duše, kterak změřuje zákony, podle nichž se oni ženou široširými vrstvami nebeské klenby, kterak podrobuje ve svou služebnost hlubiny a výsosti a všecko, co v nich žije, a nad tímto smyslovým veškerenstvem objevuje svět vyšší a nadsmyslový, jehož neosvěcují mdlé paprsky dalekých hvězd, nýbrž světlem jeho jsou ideje pravdy, dobra a krásy, skvoucí to oblesky Boží

1) Wetzel, Die Lectüre², 122 n.

bytnosti? Nemělo by se srdce rozněcovati k hrdinské velkodušnosti, když čtenář probírá dějiny tohoto člověka, počínajíc od prvních dvou lidí v ráji a docházejíc až k tomuto přítomnému času, dějiny tohoto člověka, jež stávají se dějinami světovými, a prostřed tolikerého vlnění a snažení tolika národů spatřuje Boha samého v postavě Syna člověka, an opět zřizuje království milosti a ve své církvi je pevně utvrzuje na všechny časy až do skonání světa?

Přírodopis, dějiny člověčenstva, dějiny světové, dějiny církevní — toť jsou čtyři divně mocné prameny k napájení ducha a srdce; ale také čtyři divně mocné prameny, jimiž se napájí život z víry a snaha o ctnost. Mnoho vrstev společenských si zvyklo považovati studium přírodních věd a život z víry za dvě věci, jež není lze spojití. Ale neprávem. „Již dva tisíce let“, vyjádřil se P. Erich Wasmann v jedné své berlínské přednášce, „systémy víře nepřátelské a ustavičně se měnící bijí jako vlna za vlnou do skály křesťanského chápání přírody. Ve svém narážení převalují se navzájem přes sebe a rozplývají se, dávajíce místo jiným vlnám, kterým se nedaří lépe. Ale skála stojí stále pevně uprostřed vln.“ Člověk, který se správně zaměstnává četbou a studiem vážných knih, jednajících o přírodních vědách, poznává celou přírodu jakožto chrám všemohoucího Boha, a taková četba, místo aby jej odváděla od Boha, uvádí jej hlouběji a hlouběji do jsoucnosti Stvořitelovy.

Ještě hlouběji do života z víry a ve ctnosti dovedou zasahovati dějiny těch oněch jednotlivcův a všeho člověčenstva. Či by měly beze stopy míjeti veliké činy, které předkové vykonali pro právo a spravedlnost, nebo příklady vznešeného smýšlení náboženského a hrdinné nezištnosti? Neměla by podivná prozřetelnost, která se jeví v mohutném proudění národů a ve směsici všech lidských vášní, vzbuzovati nejživější city víry, posilovati důvěru, rozněcovati lásku?

A konečně, co máme říci o dějinách církve Kristovy? Nemusí-liž budití svaté nadšení pro víru a pronikati všecku bytost člověkovu velikými rozhodnutími

tyto dějiny, které v podstatě nejsou ničím jiným než dějinami vtěleného Boha samého, dějinami Ježíše Krista v jeho náměstkovi, v jeho svatých, v jeho svátostech, v jeho utrpení a oslavení?

Zajisté, kde se dobrá kniha sejde s dobrým člověkem, tu duch a srdce, víra a ctnost se osvěžují a posilují, tu se naplňuje slovo, které již staří Egypťané psávali nad svými hnihovnamy: „Lék duše“. Ba, řekneme ještě více. Skrze takovou četbu „člověk osvojuje si moc nad nevzdělanými a špatně vedenými, moc, která co do velikosti své míry může v nejvládnějším smyslu slouti královskou“. ¹⁾)

Ale sejde-li se špatná kniha se špatným člověkem nebo s člověkem, jenž jest v dobrém kolísavý, tenkrát účinky četby budou záhubné. V takovém případě jsou představám cesty úplně otevřeny a ony mohou se valiti lavinou do nižších mohutností; nebo naskýtají-li se jim nějaké překážky, bývají, aniž se to pozoruje, odstrkovány stranou, až cesta jest volna, a ubohý člověk teprve po svém konání pozná, v jakých koncích se ocitl. Svrchované statky člověkovy ponenáhlu pozbývají lesku a moci. Jasné světlo víry ochabuje, až nebude než blíkavou lampičkou, snažení o ctnost se protivuje, a jak ubývá radostného vědomí víry a lásky Boží, tak srdce suroví v nízkých pudech, a duch zpláňuje v nicotnostech, nehodných, aby se o nich mluvilo. Ba i tenkrát, kdy se špatná kniha sejde s dobrým člověkem, bude obyčejně nutno zaznamenávat nějaké ztráty. „Špatná četba“, dí Hilty, „jest mnohem škodlivější nežli špatné styky, protože žádný skutečný člověk nemůže to, co jest naprosto špatné a zvrácené, v sobě ztělesniti a zároveň se jeviti krásným tak, jako toho dovede výtvar fantasie. Mimo to také proto, že býváme od špatných lidí přirozeně více odděleni a více se jich vystříháme, kdežto co se týče knih, feuilletonů a divadelních kusů, člověk by skoro nevěřil, co

¹⁾ John Ruskin, *Sesam and Lilies*, 1906 (Tauchnitz Edition).

jich přichází na oči počestných žen a dětí.¹⁾ Zvláště pak o špatném básnictví a jeho vlivu Karel Braig²⁾ píše důtklivá slova: „Špatnými básníky a nejhoršími škůdci jsou ti, kteří mají nadání a vědomosti, ale jejichž vědění jest chorobné a jedovaté, jest zfalšované a falšuje.

„Pěvci, kteří sedí kolem kaluže smyslností, jejichž píseň zní trojzvukem chtivosti statku, chtivosti rozkoše, chtivosti panství, a chce v srdci těch, kteří ji poslouchají, buditi týž ohlas, takoví pěvci jsou nepřáteli dobrého, vražedníky těch, kteří mají zdravou duši a na kterých spočívá naděje vši budoucnosti.

„Umění, jehož Musy jsou Sirenami, rozesívá všude po celé oblasti svého působení do kvetoucího života jed, a to jed, který vždy usmrcuje. ‚Kdo rozsévá na svém těle, z těla také bude sklízet záhubu.‘ (Galat. 6, 8). Tomuto výroku všechny rozkošnické zpěvy smyslné rozmařilosti neuberou ani slabiky.

„Působení špatného básnictví zasahuje nejširší oblasti, zažírání se nejhrouběji, získává ducha nejrychleji. Cesty špatného básnictví, které vedou růžovými sady lahody a ztrácejí se pod kvetoucími stromy nejskrytějších rozkoší, jsou nejúkladnější a nejosudnější. Opiová jedovatina špatné literatury ztravuje nejjistěji životní mízu lidí jednotlivých i celých národů.“

4. Vliv četby na mládež.

Taková tedy jest moc četby, hledíme-li k lidem jakožto celku a soudíme-li o ní podle základních zásad o vlivu představy a těch činitelů, které jsou v čtenáři samém. Ale při jedné třídě lidské tato moc četby se zjevuje měrou neobyčejnou: při mládeži. A to se týká i dobré četby i špatné.

Mládež přináší představě vstříc zároveň se živým duchem, jehož věk nebo neřešť ještě neotupily a před-

¹⁾ Hilty, Für schlaflose Nächte (1901) 44.

²⁾ Gottesminne (1906) 305—307.

sudky dosud nezaujaly, svěží, vesele tlukoucí a neupoutané ještě k zemi srdce, čilou, nadšení schopnou vůli a pohyblivou, tvořivou obraznost. A tu se na ni snadno osvědčí jakožto pravdivá slova, jež jeden biskup kdysi pronesl o působení dobré knihy: „Nic se nevyrovná kouzlu a blahodárnému vlivu dobré knihy. Člověk, čta ji, vdechuje do sebe život a teplo, a jakoby cítil vůkol zvláštní vůni. Jestliže jsme truchliví, opět se rozveselíme; jsme-li rozpoloženi radostně, cítíme, že naše štěstí ještě se utvrzuje. Jest-li naše duše zachmuřena, paprslek nebeského světla ji rozjasňuje. Potřebuje-li síly, četba je jí pokrmem. Jest-li těžké mysli a sklíčena, ta ona dobrá myšlenka, která se nám naskytne na některé stránce dobré knihy, opět ji povznese a dá jí všemohoucí sílu vůle.“ A to jest tak pravdivo, že Smiles směl napsati: „První kniha, která mocně zapůsobí v mladého člověka, bývá často rozhodujícím činitelem v příčině jeho budoucího života, rozněcujíc jej, aby se vši silou snažil o dosažení vytčeného cíle, nebo mu ukazujíc dráhy zcela nové, o nichž dosud neměl ani tušení. Mnohdy může způsobiti i dokonalé obrození v člověku.“¹⁾ Ano, dobrá četba v mladých letech může se státi jistinou bezpečně a dobře uloženou pro ducha a mysl, na čas a na věčnost, „znamenitým starobním a invalidním pojištěním, z něhož si kmet s blaženými vzpomínkami vybírá svůj důchod, kdežto jinoch a muž, stane-li se invalidou v mravním životě, u ušlechtilých postav z povídek svého mládí může nacházeti pomoc a uzdravení.“²⁾

Pohříchu, opak se přihází stejně snadno. Mládež arci přináší k četbě ušlechtilé vlastnosti; ale tyto ušlechtilé vlastnosti mají svou nejhlubší půdu a základ v mládí samém, které zároveň jest kyprou půdou semení zlému. Ústrojí jest ještě útlé, ještě nedospělo zralosti. Nervy se rozehrávají každým sebe lehčím popudem a cítí s intenzitou, která ve zralejším věku není možná. Zároveň se svěžestí a původností duševní, které jistě jsou vzácnými silami a podivuhodnými vlastnostmi,

1) Smiles-Rudow, Der Weg zur Selbsterziehung 63.

2) H. Herold, Jugendlektüre² (1898) 30.

jest spojen veliký nedostatek sebekázně a vlády nad sebou samým. Mládi nerado myslívá daleko napřed, bdělost se mu často jevívá jako bázeň, zdrželivost a míra jako babství. Nechce dozírati na jiné a nechce dozoru snášeti. Jedním slovem, mládi jest ve znamení nehotovosti. Schøpen názorně líčí dobu vznikajícího muže se všemi jejími přednostmi a nedostatky. „Do veselého, chvilcám žijícího života dětského, jemuž svět jest cizí,“ tak píše, „vniká v počátcích rozvoje dítěte v jinocha jiný duch . . . Dítěti jest, jakoby se jeho duch chtěl rozprostraňovati, a najednou znamená, že svět jest veliký a lidstvo rozmanité. Mocný pud po věděni počíná se rozvíjeti nejprve malými začátky. Obeznamiti se s věcmi, viděti svět, jíti na daleké cesty, to jsou jeho nejvroucnější touhy . . . Proto vyhledává a hltá líčení cizích zemí za širým mořem a povídky o nich. Dítě se šíří a natahuje, a to také za posavadní meze bezprostřední přítomnosti. Myslí na budoucnost, co bude dělati, až bude velikým člověkem, tvoří vážné a uvážené záměry v příčině budoucnosti. Ale všechny takové záměry mají jednu určitou společnou složku, která také ukazuje, ze které příčiny si dítě začíná uvědomovati rozměr časový: jest to procítající vědomí síly . . . Z procítajícího vědomí síly pak přirozeně pochází vnitřní puzení k činnosti, touha po vynikajících činech a uskutečňování takové touhy, pokud jest to tomu onomu jednotlivci možno . . . Odtud touha do dálky, zalíbení v četbě o ní a nejraději o nebezpečných honbách, hrdinných bojích, odvážných podnikcích, jež se tam přihodily. Jest na bíledni, že takové duševní rozpoložení má také vliv na záměry, týkající se povolání, třeba nikoliv obecně. V té příčině již se více uplatňuje vliv životní skutečnosti, jak ji lze bystrým okem postřehovati . . .

Ponenáhlu nastává reakce nebo spíše nový pokrok. Vývoj se svým bouřlivým a pudivým obdobím jest dokonán . . . po něm přichází ponenáhle odvracení ducha od bizarních výtvorů předrážděné obraznosti a bezúčelné snahy po činech. Nyní se počíná obrážeti v očích jinochových — neboť z hochy stal se zatím iinoch — svět skutečný. On se na něj dobře podíval,

pojímaje jej se stejnou živou obrazností a ideálním zanicením, s jakými kdysi vnímal svůj smyšlený svět chlapecký. A nyní přicházejí bouře a srážky. Vědomí, že jest mužem, zaplavilo hoča jako příval vlny a protože šlo zatím jen o svět smyšlený, mohl pokojně jíti za svými ‚mužskými pudy‘ a nikdo se tomu neprotivil. Ale teď, když se chce uplatňovati jakožto muž, jeho vůle naráží na skutečný svět, v kterém se přihlíží jen k muži zralému, a tu najednou cítí, že ještě není s tento svět . . . Ohlíží se po opoře, po vedení, po něčem, čeho by se držel Ale zároveň přece jest muž a také mocí chce jím býti. Stará vázanost a závislost dětská se mu protiví . . . A tak bojují v jeho hrudi dvě duše: duše mužova a duše dítěte.“¹⁾

V tomto období vření a dění mohou se tedy ideje točiti jako větry na širé pláni, a četba, zvláště četba mířící na smysly, musí působiti velmi pronikavě. A opravdu, co mladých lidí chodí dnes po ulicích našich měst a sedá v posluchárnách universitních, kteří by musili vyznati, že svou ztřeštěnou hlavu a své žíznivé srdce, svou rozviklanou lásku k Bohu a ctnosti, svou umenšenou horlivost u víře si odnesli ze své četby! A ti, kteří víru odkládají jako starý kabát a mravní zákony se sebe shazují jako otrocké jařmo, kde nabírají této truchlivé odvahy nejčastěji? U módních model knihkupeckého trhu.

A také četba klasických děl literárních připravila již ne jednu duši o víru a dobré mravy. Klemens Brentano kdesi napsal: „Již mnoho čtenářů ze zbožné úcty k Schillerovi přišlo o zbožnou úctu k církvi a tudíž o víru ve výroky Ducha svatého, který ústy sv. Pavla nazývá církev sloupem a utvrzením pravdy. Když jsou jinoši pevně utvrzeni v náboženství a denní modlitbou a přijímáním svatých svátostí chráněni neb aspoň vyzbrojeni proti zlým vlivům, tenkrát mohou podnikati takovou četbu s menším nebezpečenstvím; ale tím nechci nikterak říkati, že by se k ní měli rozhodně povzbuzovati, protože taková četba vždycky jim může býti příležitostí k pokušení.“ Díel, který cituje tato slova

¹⁾ E. Schopen, Die Psyche des Jünglings (1909), 13—15.

Brentanova, dodává: „My pak sami se dobře ještě pamatujeme na to, co jednou jeden po celém Německu známý a ctěný kněz a kazatel řekl v důvěrné společnosti, když se hovořilo o těchto věcech. Řekl: „Bylo mi 27 let, když jsem po prvé četl Goethova „Fausta.“ Neztratil jsem tím víry, ale přišel jsem touto četbou o její vnitřní vroucnost. Vyjádřil bych to asi takto Libezná vůně květu víry vymizela a mne stálo mnoho práce, abych se sebe opět strásl tu jedovatou rosou.“)

Klemens Brentano sám nedovedl po celý svůj život zapomenouti, jak osudnou mu byla jediná četba v mladých letech. „Jako desítiletého hochy,“ píše, „dali mne na vychování k jednomu bývalému velmi zbožnému jesuitovi. V jeho knihovně vypátral jsem německý překlad Tassova Osvobozeného Jerusalema a tajně jsem jej četl na svou velikou škodu. Milostné pletky Rinaldovy a Clorindiny a zvláště krásná čarodějka Armida popletly mou mysl úplně a položily první, hluboký a nezborný základ, na němž mi potom vzešla leckterá záhubná náruživost, takže od té doby až do dneška považuji Tassa za knihu nebezpečnou mládeži.“¹⁾)

Tyto výroky a jiné jim podobné nepodávají nic jiného než osobní zkušenost toho onoho čtenáře; ale přece s dostatek osvětlují tvrzení, s kterým se často setkáváme, že prý totiž četba literárních klasiků může býti příčinou pádu jen mladým lidem, kteří jsou nevalné hodnoty duševní a již uvnitř nakažení. Ale ztráty takových dušiček že prý netřeba příliš vážit, protože by dnes nebo zítra beztoho upadly v nevěru nebo nemravnost.

Braig volá: „Na všechny, kteří mají ostříhati zdraví a štěstí našeho pokolení v přítomnosti a zároveň záruk jeho budoucnosti, doléhá povinnost, aby nejkrutějšímu nepříteli s nejlahodnějším jazykem (špatnému básnictví) nejprve pohlédli do duše, aby potom tomuto nesvědó-

¹⁾ Stimmen aus Maria-Laach IX. (1875 I.), 228.

²⁾ W. Kreiten, Klemens Brentanos „Chronika eines fahrenden Schülers“ im ersten Entwurf, ve Stimmen aus Maria-Laach XX. (1881 I.), 518.

mitému škůdci nejlepších statků dovedli směle hleděti do očí. Jest nutno, vytvořiti, utvrzovati a rozmnožovati moc vědění, důkladnou známost všech cest klamu a záludnosti, po kterých půvabná lež chodí, aby přátelům pravého umění a ušlechtilého básnictví stále bylo možno chrániti od očarovaných melodií ‚Krásy nad vším vítězí,‘ jak si se Istivostí hadovou honosně říká žena v důstojnosti bohyně, usmívající se jako královna srdcí, chrániti, pravím, od nich nezkušené, bezstarostně důvěřivé duše dětské vždy a všude, kdekoli a kdykoli spatřují, že duch smrti uvádí v nebezpečství nevinost, sílu života a jeho útěchu, radost, tu radost, jejíž píseň dle slov Pavlových jest chválou Boží a začátečným zazníváním nebeské blaženosti.“¹⁾)

Ano, povinnost ta doléhá! Ukládá ji vznešená důstojnost nevinosti sama o sobě, ukládá ji panenství, které církve tak vysoce velebí a které se úplně srovnává s nejnuitnější podstatou lidské duše. Svrchovaný půvab mladé dívky záleží v panenství, a mladému muži přibývá vážnosti u všech lidí, jest-li mravní čistota i brnění jeho i korunou. Jeden známý spisovatel podotýká, že užívajíce jednoho obecného způsobu mluvení, který svědčí jako jiné takové obraty o jsoucnosti hlubokých analogií mezi světem viditelným a neviditelným, zdobíme slovem „panenský“ to, co hmotná příroda nám stává před oči jako nejčistší a nejsvěžejší: ledovce a sníh, jichž se žádná noha ještě nedotkla, lesy, v nichž ještě žádná sekera nezazvonila, květ, který právě rozevívá svůj kališek slunečním paprskům, vlnu, jejíž průhlednosti ještě žádný prášek nezakalil. Ba, úcta k panenství jest tak veliká, že se nám vkrádá do srdce jakási truchlivost, když vidíme květ opadávati, i tenkrát, když toužebně očekáváme ovoce.“²⁾)

Čím jest palčivý samum útlému světu květinovému, tím jest nevinosti a tedy i pravému dobru mládeže čtení knih, které rozechvívají smyslnost. Spolu s neviností tedy také blaho a zdar mládeže nabádá ke bdě-

¹⁾ Gottesminne, ročn. 1906, 308.

²⁾ Srv. L a r g e n t, St. Hilaire, 54.

losti, blaho té mládeže, která jest jádrem národa, ale jádrem, jež pohříchu již není neporušeno, nýbrž již velice červivo nesmírným rozšířením nemravných a nevěreckých knih. „Čí srdce miluje dětství a mládež,“ píše biskup Keppler, „ten bude s nejhlubším smutkem želeť, že se v této naší truchlivé době nápadně často, ba mnohem častěji než ještě před několika desíletími, setkáváme také v tomto mladém světě s blaseovaností, zahořklostí, nespokojeností a hrubostí, drzostí a sprostotou, které vykročí daleko z mezí věku, konečně pak s pravými špatnostmi a zločiny, ba i se sebevraždami, a naopak mnohem řídčeji, než by si člověk přál, s jasnou veselostí, jež září z očí, a vycházejíc ze srdce, zaněcuje srdce.“¹⁾)

Tak jest, a bylo by pošetilé, chtít to zapírat. Ale příčinou takového neblahého zjevu jest z veliké, ba z největší části špatná četba. Vezměme na př. do ruky říšskoněmecké časopisy dvou let 1908 a 1909 a zkoumejme příčiny mladistvých zločinů. Přijdeme vždycky na četbu. Podáváme namátkou jen několik příkladů.

„Dne 11. června 1908 byla nalezena v kolínském městském lese mrtvola devítiletého Jakuba Hammera z Kolína-Lindentalu. Vrah jej uškrtil konopnou šňůrou, pak jej pověsil a později opět uřízl. Tím chtěl způsobiti, aby se zdálo, že se tu stala sebevražda. Státní zastupitelství vypsalo na vrahovo vypátrání cenu 1000 marek. Konečně byl vrah dopaden: byl to patnáctiletý syn počestných rodičů. Na titulním listě jakéhosi krvavého románu byl viděl obrázek, jak někdo dokonává ve smyčce amerického lassa. Chtěl se státi dobrým náčelníkem loupežníků . . . Soud přijal za polehčující okolnost tento vliv, kterým na něj působila četba krvavé literatury.“²⁾)

„Dne 20. prosince 1909 zhořelecká soudní komora odsoudila k vězení od šesti měsíců do dvou let šest hochů, starých 11 až 13 let, kteří utvořili loupežnickou lupu a spáchali ve Zhořelci a jeho okolí asi 100 vlou-

¹⁾ Biskup Keppler, Mehr Freude (1909) 55. (Česky: „Více radosti“! Přel. v Králové Hradci).

²⁾ Germania, 24. října 1909, čís. 245.

pání a krádeží. Tito hoši byli k takové myšlence přivedeni četbou krvavé literatury a krádežemi chtěli získati peníze, aby se mohli vystěhovati do ciziny.“)

„Před nějakým časem jakýsi soukromník, vdova po státním zástupci, jedna modistka, manželka obchodníka s osadním zbožím a její dcera, všickni v Plauenu ve Voigtlandsku, obdrželi v přestávkách anonymní dopisy, v kterých se na nich rozličnými výhrůžkami vymáhaly peníze. Peníze měly býti uloženy na místě, které bylo podrobněji označeno. Žádaly se sumy až do 800 marek. Korespondenční lístky a dopisy byly vyzdobeny bambitkami, umrlčími hlavami, hranicemi, lahvemi na jed a jinými roztomilými věcmi. Velice surovými slovy hrozilo se osobám, jichž se to týkalo, že jim budou vytlučena okna, že budou zbaveny osobní svobody, otráveny a pověšeny. Pisatel snažil se působiti na srdce svých obětí také výroky Písma sv. Jinou pohnutkou měla býti nemocná a opuštěná vdova s několika dětmi, která si prý udělá smrt, když nedostane těch peněz. Některé dopisy měly podpis: ‚Přednosta vyděračů a lupičů.‘ Zasílateli se nepodařilo ani v jednom případě dojíti svého účelu, naopak se povedlo chytiti jej. Byl to třináctiletý školák, který si chtěl opařiti peníze na vystěhování do Švýcar a byl sveden četbou krvavé literatury.“)

„V Hörde byla vypátrána tlupa mladistvých loupežníků, kteří působením špatné četby se s polčili a vedl opravdový banditský život. Hoši byli vyzbrojeni nabitými revolvery, měli náčelníka a zřídili si v lese ležení, odkud podnikali loupežné výpady. Přepadali obzvláště děti a olupovali je. Jednoho devítiletého chlapce, kterého nejprve oloupili, přivázali ke stromu a obnaživše jej, způsobili mu jehlami hluboké rány.“)

A nač žalují sebevraždy? ⁴⁾ Ať opět mluví některé

¹⁾ Germania, 22. pros. 1909, čís. 292.

²⁾ Kölnische Volkszeitung, 26. července 1909, čís. 625.

³⁾ Germania, 5. prosince 1909, čís. 279.

⁴⁾ Časopis „Pharus“ (1. ročník 1910, 12. seš., str. 559) přinesl tyto statistické údaje: „Ze 100.000 mladistvých provinilců bylo soudně odsouzeno r. 1882 568, r. 1888 563, r. 1900

skutky! „Dne 11. září 1908 vešel žák druhé třídy reálné školy v Hannoveru, O., do prázdné sborovny svého ústavu, usedl za stůl, který ozdobil věncovím, položil na stůl několik Sherlock-Holmesovských povídek a střelil se do hlavy. Byl hned mrtev.“¹⁾ O jiném žákovi téhož školského stupně, který hltával laciné kolportované sešity, podává učitel evangelického náboženství při jednom berlínském gymnasiu, profesor O. Gerhardt, takovou zprávu: „Po jednom takovém sešitě založil s několika společníky oheň, který byl na štěstí v čas udušen; po jiném čtení dal podnět k jakési střelbě, při čemž také neměl štěstí; konečně začal mysliti na sebevraždu a mluvil o tom doma nejprve svým sourozencům, pak také matce; ve své třídě se tím zrovna chlubil — chtěl provésti něco znamenitého, jako američtí hrdinové jeho knih... Zastřelil se potom ve své třídě při dopoledním vyučování; bylo mu teprve 13 let.“²⁾

Ale mladistvé sebevraždy nesmějí se přičítati za vinu toliko vlastní sensační a krvavé literatuře. Či nevehnala spisovatelka George Sandová poetickým oslavováním sebevraždy nejeden mladý život do náručí smrti? „Slabé pokolení oné doby, které se musilo zřici každé jiné slávy, domnívalo se, že sebevraždou, spáchanou: hodně divadelně, dojde takové proslulosti, jaké se dostalo hrdinům románů George-Sandovských. Nechybějí příklady mladých lidí, kteří prosou nebo verši,

745, r. 1901 739, r. 1902 740, r. 1903 726, r. 1904 715, r. 1905 733, r. 1906 764, r. 1907 634. Na 100.000 dětí mladších než 14 let připadá od r. 1894 ročně 448 odsouzených, a z nich bývá 9—12% trestáno hlavně pro krádeže. Sebevraždy se dopustilo v Prusku ze 100.000 obyvatel mezi 15—20 lety v letech 1883—1887 16,35%, 1888—1892 18,77%, 1893—1897 18,32%, 1898—1902 16,75%, 1902—1907 19,17%, 1908 19,5%. Z toho na žáky vyšších vyučovacích ústavů připadá 1883—1887 8,9%, 1888—1892 9,1%, 1893—1897 6,7%, 1898—1902 4,9%, 1902—1907 5,3%.”

¹⁾ Germania, 24. října 1909, čís. 245. (Byl bych rád uvedl doklady z našeho ovzduší a z českých denních listů, ale nepamatují se, že by se při zprávách o podobných zjevech snažily zjišťovati, co takoví mladí lidé čítávali. Jen o „indiánských povídkách“ se tu a tam dočítáme při zprávách o nezdařených výletech chlapeckých do ciziny. Pozn. překladatele.)

²⁾ Schopen, Die Psyche des Jünglings, 55.

napsanými dlouho před tím, slavnostně se loučí s životem a nevděčným světem, nebo dokonce zanechávají dodatky pro novinové korespondenty, aby se jim takto z nejlepšího pramene dostalo zprávy o účelu, způsobu a vykonání hrdinského skutku. Když se kdysi mnohokrát opakovalo představení ‚Chattertona‘ přišel dokonce jakýsi člověk, kterého život již omrzel, do divadla, aby se před naplněným hledištěm probodl v téže chvíli, kdy na jevišti hrdina kusu vypije číši s jedem.“¹⁾

Nevýslovně truchlivě zní vyznání Jindřicha z Kleistů, který se dobrovolně rozloučil se životem. Psal své sestře, že před nějakým časem se obeznámil s Kantovou filosofií, a že jí musí v té příčině vyjeviti jednu myšlenku, která jí, o tom že nepochybuje, jistě nerozruší tak hluboce a bolestně, jako rozrušila jej. Dověděl prý se, že není lze rozhodnouti, zdali to, co nazýváme pravdou, opravdu jest pravdou, čili zda to jest pouhým zdáním. V tomto druhém případě by pravda, kterou hledáme zde na zemi, po smrti nebyla ničím, a bylo by zbytečno snažiti se po pokladu, kterého bychom nemohli vzíti s sebou do hrobu. Jestliže tato myšlenka jí nezraní v nejvnitřnějším místě jejího srdce, nechať alespoň se nesměje nešťastnému člověku, kterému taková myšlenka zranila jeho nejsvětější statek. Jeho ušlechtilý, jediný cíl se mu ztratil s očí, a on již jiného nemá. Snažil prý se rozptylovati svou mysl, běhal proto po ulicích, ale prostřed tohoto vnitřního rozrušení že pouze jedna myšlenka zaměstnávala jeho duši a naplňovala ji smutkem a úzkostí, myšlenka totiž, že jeho ušlechtilý, jediný cíl se mu ztratil.

Výše zmíněný prof. O. Gerhardt dokonce píše: „Mnohem hojnější jsou příklady, kdy četba docela jiného druhu (než obyčejná krvavá literatura) otrávil srdce a mysl a poněnáhu, ale důsledně, pěstovala myšlenku na sebevraždu: Schopenhauer, Nietzsche, Dühring, Darwin, Tolstoj, Ibsen, Zola; z těchto jmen tři se znovu a znovu vyskytují: Ibsen, Schopenhauer

¹⁾ V. K r e i t e n, George Sand, ve Stimmen aus Maria Laach XII. (1877, I.), 293.

a Nietzsche, ostatní méně často, jednou také Haeckel. Z výpovědí rodičů, sourozenců a druhů, lékařů, duchovních osob, správců pensionátů, učitelů a ředitelů. dlužno pokládati za jisto, že tito spisovatelé mnohým oktávánům a septimánům důkladně popletli hlavu. Trvalým a tu a tam společným čtením takových spisů tací, mladí lidé se naplnili známými hesly atheismu a pesimismu o bezcennosti lidského bytí; nezřídka se chlubili svým osvíceným stanoviskem a při první příležitosti, která se jim naskytla, byli hotovi, odejíti v divadelním osvětlení s tohoto světa . . . Při osmině všech sebevrahů našich vyšších škol v posledních osmi letech tento žalostný vývoj jest jasně doložen zjišťujícími akty.“)

Postavíme-li si před oči všecko, co znova a znova čteme o zkáze mládeže způsobené četbou, jest nám míti za to, že ani nejzatvrzelejší optimista se neubrání jakési úzkosti. A bude nám uznati za věc svrchovaně časovou zakládání spolků na potírání špíny a nevěry ve slovech a v obrazech, za věc svrchovaně časovou pastýřský list biskupa trevírského, M. Felixe Koruma, o četbě (1910), i společný výnos bavorského episkopátu ze dne 4. prosince 1910 proti špatnému tisku.

Ano, dlužno chrániti mládež od nevěrecké a nemravné četby; zajisté. Ale také každý jednotlivec sám musí se snažiti, aby zajistil své opravdové blaho. Musí býti dbalý, aby volil svou četbu tak, aby netoliko mu nezpustošila duši, ducha a srdce, nýbrž aby z ní pocházel užitek stonásobný neb aspoň třicateronásobný.

Kterak možno toho dosíci, ukáží následující výklady, které vlastně jsou toliko vývodem důsledků z předcházejících zásad.

¹⁾ Schopen, Die Psyche des Jünglings 56.

II.

Volba knih.

—

1. Všeobecné závěry.

Na předcházejících stránkách bylo ukázáno :

1. že všechno, co se ukazuje v rouše pravdy nebo pravděpodobnosti, získává si vliv na poznávací mohutnost, a že každá praktická představa se snaží upravit dráhu výkonu, jenž takové představě odpovídá; dále že vliv představy a poznatku trvá potud, pokud mocnější vliv ho nevyhladí nebo pokud sám časem neochabne; a že konečně představy poznatky, které se opakují a které člověk si oblíbí, se snaží uvésti veškeru činnost člověkovu v jakýsi jediný systém;

2. že pro člověkovu značně smyslné založení konkrétní, názorné představy provozují nejmohutnější vliv, zvláště když se probouzejí ještě hojně příbuzné živly;

3. že subjektivní účinnost nebo působivost představy závisí na tom, jak útlý a citlivý jest organismus, jak vnímavý jsou poznání a vůle, jak velké jsou nadání a síla vůle a jakou měrou se člověk dovede krotiti.

Z těchto vět lze vyvoditi takovýto závěr: Má-li člověk jakýsi určitý cíl, odvracuj od sebe každou představu a všechny poznatky, které se takovému cíli protiví nebo ztěžují jeho dosažení; naopak vyhledávej a pěstuj pouze takové představy, které s jeho cílem se srovnávají a k jeho dosažení se zdají napomáhati.¹⁾

¹⁾ Srv. E y m i e u, Le gouvernement de soi-même,³⁰ 93—95.

Ale člověk má jeden hlavní cíl, který předčí nad všechny jiné a kterému se všechny jiné musí podřizovati. Povaze tohoto cíle musí odpovídati také volba prostředků k jeho dosažení. Klasickou formulkou tento hlavní a poslední cíl člověkům, základní myšlenky pravé sebekázně a sebevýchovy i každé zdárné pedagogiky sv. Ignác z Loyoly vyjádřil v knížce svých exercicií, píše¹⁾: „Člověk jest stvořen, aby Pána Boha svého chválil, jemu úctu prokazoval a sloužil, a tím duši svou spasil. Všecky ostatní věci jsou stvořeny pro člověka, a aby ho podporovaly k dosažení cíle, k němuž jest stvořen. Z toho následuje, že člověk jich má užívati potud, pokud mu slouží k dosažení jeho cíle, a pokud mu v jeho dosažení vadí, potud se jich musí zdržovati. Proto jest nutno, abychom se naučili býti lhostejnými ke všem věcem stvořeným, pokud to jest ponecháno vlastnímu rozhodnutí naší svobodné vůle, aniž se nám to zapovídá, takže, co na nás jest, nežádáme si zdraví více než nemoci, ani bohatství více než chudoby, ani cti více než potupy, ani dlouhého života více než krátkého, a tak dále při všech ostatních věcech, žádajíce si pouze toho a pouze to si volíce, co nám více slouží k dosažení toho cíle, pro nějž jsme byli stvořeni.“

Bůh a blaženost jsou naprosto cílem člověkovým; všecko ostatní může míti pouze úlohu prostředků, vedoucích k tomu cíli. Toho cíle dosíci jest naprosto nezbytno, stůj co stůj, a to tím, že se člověk dokonale odevzdá všem zjeveným pravdám víry a že bude horlivě živ podle předpisů této víry; cíle toho člověk musí dosíci po příkladu toho, jenž se nazval cestou, pravdou a životem, a musí se o něj snažiti pod pastýřskou berlou Petrovou a pod mocí klíčů, jemu svěřenou. Ale takovým oddáním a takovým životem má zároveň duch růsti a síliti a srdce dostupovati nejvyššího stupně ušlechtění. Z toho zcela důsledně dlužno zavírat: Člověk tedy nesmí a nemá čísti žádné knihy, které se protiví víře a dobrým mravům

¹⁾ Exercitia spiritualia S. P. Ignatii Loyolae: Prima hebdomada, Principium et Fundamentum.

nebo vadí vzdělávání ducha a srdce. Nebo, jak Hilty to vyjadřuje: Dlužno si umíniti, že budeme čísti pouze to, co jest dobré, a naopak nečísti nic špatného neb úplně zbytečného. A to, co jest dobré, dlužno čísti náležitě.¹⁾

To jest obecný závěrek, vycházející ze základních zásad. Ale protože život a prakse jsou mnohotvárné, nepřestáváme na závěrku obecném, nýbrž rozvedeme jej a budeme přihlížeti k jednotlivostem. Druhý díl bude jednati o volbě knih, třetí o náležitém a správném způsobu naší četby.

2. Knihy zapověděné zákonem přirozeným.

První obzvláštní závěrek: Nesmíme čísti žádné knihy, kterou zapovídá zákon přirozený, ať kniha ta se protiví víře, ať se protiví mravům.

V nitru člověkově sídlí zákon, jenž hlasitě pozdvihuje hlasu svého, zákon to přirozený, a tento zákon praví zřetelně a určitě: Musíš se vystříhati zlého, musíš se vyhýbati příležitosti ke hříchu, musíš od sebe vzdalovati všecko, co tak neb onak překáží zachovávání a pravidelnému rozvoji života přirozeného a nadpřirozeného. Praví tedy také toto: Nesmíš čísti žádné knihy, o které lze předvídati, že tě uvede v nebezpečství nebo v pád. Musíš se tedy varovati knih, které v sobě obsahují zlo vůle, nemravnost, nebo zlo rozumu, blud. A tím pilněji se jich musíš vystříhati, čím názorněji spisovatelé líčí toto dvojí zlo, čím více si v něm libují a čím přístupnější mu jsi ty sám.

Tento závěrek, jak jest zřejmo, týká se knih, v kterých spisovatelé a básníci více méně zpříma zvele-

¹⁾ Hilty, Lesen und Reden 5. (Arens v předmluvě, kterou jsme v tomto překladě vypustili, podotýká, že názory Hiltyho, pak názory Schönbachovy v knize „Über Lesen und Bildung“, Smilesovy v knize „Der Weg zur Selbsterziehung“ a Ruskinovy v knize „Die Kunst zu lesen“ dlužno leckde uvésti na pravou míru.)

bují blud nebo líčí a malují zlo, a tím do srdce čtenáře nakapávají pochybnosti a bezbožnosti. K tomuto druhu spisovatelů náleží veliké procento beletristů.

Snad by se leckomu zdálo, že považujeme čtenáře pouze za jakýsi stroj, za nástroj, prázdný vlastní vůle, a že se tím ocitáme na nebezpečné půdě, trochu skoro v oblasti determinismu. Může se nám říci, že neko- nečně mnoho věcí může býti člověku nebezpečno, ale že člověk jest přece svoboděn a může tudíž nebezpe- čenství od sebe odvracet, a že se neprávem pokládá za jisto, že vždycky utkvívá na tom, co lehtá a dráždí.

Jest nás velice daleko, abychom umenšovali moc vůle lidské neb abychom se chtěli nemile dotýkati některého čtenáře; ale podívejme se některým pře- dáčkům knižního trhu dnešního a včerejšího bystře do očí, zkoumejme je objektivně v příčině jejich názorů na věci víry a v příčině jejich zásad mravních, a potom činně své závěrky. Při tom přirozeně se nechceme a nemůžeme pouštěti do rozboru jednotlivých děl všech těchto spisovatelův ani do oceňování jejich estetických zásluh nebo poklesků. Také nám málo záleží na tom, k jaké literární skupině náležejí, zdali k naturalistům nebo k materialistům, veristům, zolovcům, symbolistům, mystikům, dekadentům neb jiným literárním denomi- nacím. Nám zde běží pouze o celkový směr nábožen- ský, o ten pevný podklad, bez něhož ani estetická stavba se nemůže dokonale uplatniti.

Základním rysem, který namnoze vládne lidmi nové doby, jest autonomie. Ta jest to, jež prostřed všech zevnitřních změn stále setrvává a zůstává ve své míře, autonomie, neomezená vlastní povznešenost v oblasti theoretické i praktické, vlastní rozhodování o sobě na- horu i dolů i na všechny strany. Za klasické vyjádření této autonomie můžeme přijmouti slova, která kdysi Sully-Prudhomme promluvil v plném vědomí své ne- závislosti: „Jsme — to nám stačí, jiného si nežádáme.“ Jest to pyšné slovo, slovo, které by rádo sesadilo Boha s trůnu. Ale co moderních básníků a spisovatelů potom slovo to opakovalo, neb aspoň zvěstují Bohu blízkou záhubu, jako to Leconte de Lisle učinil ústy Kaina,

pratypu všech, kteří pohrdají Bohem! Mario Rapisardiová nazývá Boha pouhým preludem; Gorkij praví: „Věříš-li, tenkráté Bůh jest; nevěříš-li, není;“ Nietzsche volá: „Bůh jest mrtev!“

Lienhardův „Ahasver na Rýně“ cítí nevýslovnou prázdnotu srdce bez Boha. „Cor nostrum inquietum, volá, donec requiescat in te Již není Boha! Tedy naše srdce nikdy nenajde pokoje nikdy pokoje!“¹⁾ Takové řeči jsou modernímu autonomnímu spisovateli odbytou věcí. Vychloubá se, že mu jest bez Boha na zemi znamenitě dobře; ba cítí se dokonce jako člověk, který došel utěšení a který si toužebně žádá, aby mohl veškerému lidstvu otevřítí zdroj takové útěchy. Proto s lehkým srdcem zároveň s Bohem zahazuje myšlenku na věčnost, na blažený život za hrobem. Brandes odmítá každou nadpřirozenost lehkým obratem, že to není nic jiného, než nezdravá blouznivost, Flaubert ji nazývá „impertinence“ — „nesmyslem,“ páni z „mladých“ Hirth a Ostini ji postříkují slinami svého posměchu. Jiří Busse-Palma se bojí, že by musil smrti zanechat příliš veliký podíl, a proto předpisuje recept, že dlužno se „těsně přimknouti k životu horoucně opilému, aby to, co jest nejlepší, dávno bylo ztráveno v nocích blaženého štěstí lásky, než přijde Zubatá, aby si dnes úkladně popadla bidné zbytky.“

Z takových snah o vezdejšek nezbytně vychází nepřátelské stanovisko proti Kristu a jeho církvi, jakožto ztělesnění myšlenky na život záhrobní. Sully-Prudhomovi Kristus byl ještě aspoň „velikodušným židem velikých rysů.“ Dnes jest jednotlivým spisovatelům „velikým neznámým,“ jehož oni musí s povýšeností nedbati. Anatole France jej označuje jako „nepřítele radosti s bezkrevnými rukama.“ Richard Vosz hlásá ve své knize „Dahiel konvertita“ myšlenku, že přestoupení k církvi Kristově dělá z člověka pokrytce a vražedníka. Heřman Bahr slavnostně přísahá, že naprosto nechceme býti křesťany, že jsme se naučili býti hrdějšími, a socialista Edgar Steiger bez obalu vyznává, že

1) Fritz Lienhard, Ahasver, 61.

umělec netoliko smí křesťanství nenáviděti, nýbrž je musí potíratí.

Křesťanstvím se tu přirozeně rozumí především katolictví. Leconte de Lisle nazval kdysi katolickou církev „šarlatovou bestii“, střední věk „zlořečenými stoletími“, a katolické národy „děblovými státy.“ S takovým a ještě urážlivějším pojmáním katolicismu setkáváme se zhusta ve spisech přítomné doby.¹⁾ „Androgyne“²⁾ Ricarda Huchová nazývá katolicismus „křesťanským pohanstvím“, „noční stránkou křesťanské víry.“ Richard Vosz volá na kněze, aby zahodili růženec a chytili se pluhu, aby nechali modlení a dali se do práce, aby z mnichů se stali muži, takovými muži, jakých tato doba potřebuje, silnými a pevné stavby, užitečnými členy společnosti, věrnými občany státními. Takoví lidé se raději chtějí vrátiti k pohanství jako Belgičan Ivan Gilkin, nebo k bohům hellénským, jako Brandes, který o sobě ve svých vzpomínkách vypravuje, že mu již jako hochu křesťanské i židovské náboženství nebylo ničím, že obzvláště svátost oltářní na něj působila jako jakési zbytky nejnížšího barbarství starého věku, a že za takových okolností svou mladou duši, úsilovně toužící po něčem, co by mohla uctívati, odvedl od asijských božstev k božstvům evropským, z Palestiny do Hellady, která se s jarým nadšením přivinula k řeckému světu krásy a k jeho pověstem o bozích. Gerhart Hauptmann pokládá na ten čas křesťanské náboženství za odbytou věc a zavrhuje je jakožto „ztrouchnivělou oporu.“ Slavený Bjørnstjerne Björnson zkrátka píše, že lidstvo může býti spaseno pouze lidským, a nadpřirozené že jest zároveň nepřirozeným. „Dlouhé putování národů z nejtemnější pověry, z otrockého klanění se modlám, které více než polovici lidstva přinesly bídu a smrt a bránily rozvoji síly ve světle a kráse — to jsou před našima očima světové dějiny až po tento den.“³⁾

¹⁾ U nás v Čechách takové zavilé nepřátelské pojmání křesťanství vůbec a katolické církve zvláště snad největší měrou v sobě zhustil, jak známo, Machar. Ale drobných lidí jeho rázu jest u nás pluk. Pozn. překlad.

²⁾ Tak ji nazývá její ctitel Bedřich Krause.

³⁾ List ze dne 8. října 1906 Emilovi Rasmussenovi v Kodani, uveřejněný 19. října 1906 v kristianském Dagbladu.

Tyto názory na víru a náboženství, názory, vycházející ze zásad více nebo méně materialistických, nejsou jediné, kterým se dostalo vyjádření v hojných dílech autonomních spisovatelů. Rozmáhá se namnoze jakýsi idealismus, od pozitivního křesťanství částečně nebo úplně odtržený, který se končí jakýmsi chorobným mysticismem a dosti často monistickým mysticismem a pantheistickým blouzněním. Ale oběma směrům jest společno, že mimo to, že matou náboženské zásady a více nebo méně zřejmě zavrhují všechna nebo jednotlivá základní dogmata, také padělají základní pravdy každé zdravé filosofie a dějinných skutečností. Tajemství všehomíra se vysvětlují pouhými přírodními zákony. Myšlenka jest pouze jakýmsi výpotkem jakési měkké rourky, vůle pouhým pudem, jedinou dobrou věcí a svrchovaným právem jest zachovávání života a údů. Zastancové takových idejí bývají na výsost velebeni, kdo smýšlí jinak, jest nazýván hlupcem. Dějinám se takoví lidé smějí do očí, připisujíce církvi a křesťanství nauky nebo činy, o kterých se jim ani snezdálo.

Jeden mnich a básník středního věku vyřkl hluboké slovo: „Nikdo nemiluje poesie, kdo nemiluje světla.“ Jest-li tedy pravda, že jen churavé oči nemohou snášeti mírných paprsků slunečních, a světlo to je bolestně píchá, takže se zamykají, a jestliže není příliš smělym tvrzení, že sv. Cadoc tímto světlem rozuměl především slunce sluncí, Boha, jak bídná asi jest duchová a duchovní zraková mohutnost takového moderního autonomního spisovatele, která nemůže zachytiti nejútlejšího paprsku s výšin nebeských, aby se tělo hned nesvíjelo prudkým otřesem nervovým a z úst se nehrnula slova plná posměchu a potupy nebo rozhořčení a popírání.

Svoboda od všelikého dogmatického nucení: taková bývá první základní zásada mnohých předáků knižního trhu. Druhá musí zníti: Dokonalé sebeurčování, rozšíření autonomie, kterou hlásali Kant a Fichte, až k mravnímu nihilismu. To bylo také bez obalu řečeno a křesťanská morálka prohlášena za bezcennou a zastaralou.

„To, čemu se dnes říká křesťanská morálka,“ řekl Edgar Steiger, „jest největší lež, jaká kdy byla na světě.“ Nazývá ji „ohavnou slátaninou“ a vítězně volá, že se octla v úpadku, o tom že již není lze pochybovati, a to že se jí musilo přihoditi. Jan Schlaf tvrdí, že pravda, lež a morálka jsou pouhé zvyky a společenské dohody, a Markéta Beutlerová vykládá, že jakákoli žádost jest prosta hříchu, a jen jeden hřích že nebude odpuštěn, ten, který ničí pudivou sílu. Co řekl Bourget o Zolovi, že ctnost a neřest mu jsou „jen filosofickými výtvary náhodností krve a nervů,“ lze říci o přemnohých spisovatelích obojího pohlaví. (Sekanina v literárních kritikách v Národní Politice.)

Čtenář nám promine, že neuvádíme rozmanitých výroků spisovatelů jako jsou M. G. Conrad, Frenssen, Sudermann, Bölsche, Dehmel, Bahr atd., o smyslnosti a mravnosti — jsou většinou příliš ohyzdné. Všecka jejich moudrost se shrnuje v tom, že ženy srdce jejich mohou si počínati jako „svobodné kočky,“ a jejich muži, jako Jindřich Gerharta Hauptmanna v „Potopeném zvonu,“ se uchylovati na výšiny individuální svobody. Věrné Penelopy, které dvacet let očekávají mužova návratu, jsou podle nich svrchovaně bláhové ženy, a kdo jest v kultuře tak zaostalý, že s Paulem Bourgetem se opováží pokládati rozvod za zřízení nemravné a protivící se prospěchu společnosti lidské, ten jest — podle Felixe Vogta — tlučhuba. Láska prý musí býti volná, bezohledná, hrdá; neštěstí sta žen se nevyrovná utrpení jediného muže, který si vážnou, přemýšlivou prací z čisté vůle vydobyl práva na mravní sebeurčování.

Starý Eurípides klade Ifigenii do úst slova, že život jediného muže více váží, než život tisíce žen. Jsme tedy opět v pohanství. Byť i část těchto spisujících pánů a dám zrovna nepoličkovala vždy a všude to, co zděděno, a snaží se zachovávat jakž takž morálku „čestného muže“ a „ctihodné ženy“, morálku hesla *carpe diem* (uživej dne), přece většina z nich nemá všech pět pohromadě. O nich lze doslova říci, co kdosi řekl o Gabrielovi d'Annunzio, že „míchá pravdu a nepravdu, dobré a špatné, čisté a nečisté, ušlechtilé a nízké v ší-

leném, závratném, zuřivém viru“.¹⁾ Ale to jim nestačí. Oni vychvalují své ideje mravnosti a nemravnosti jako jediné správné, chtějí je uváděti v systém, v systém, který jediný jest správný. A tudíž se dovolávají Kanta, Spencera, Comtea, Rousseaua, Goetha, Lombrosa, Haeckla, ba i samého Písma svatého, aby ospravedlňovali žádosti přirozenosti lidské, „aby manželství ličili, jakožto zlo, rozluku manželskou jako právo, cizoložství jako nutnost a vilnou lásku jako čistý zápal, jejich projevy jako prominutelné přepadení těla, jako sladký hříšek nebo patologický případ“,²⁾ dosti často také jako jediné svrchované štěstí. Jest docela přirozeno, že si takto počínají, neboť konec konců člověk nemůže nalézati pokoje ve zlém. „Jeho pýcha, která přese všecko trpí uprostřed skrytých ponížení, otvírá uši nezdravé náklonnosti ke lžem kteréhokoli učení, jež usiluje smířiti jeho důstojnost se žádostmi jeho náruživostí. Těší jej, že může babství své duše a podlosti svých pudů a náklonností skrývati za nějakým bludem, který se mu zdá býti omluvou . . . Jsa popuzován výčitkami svého svědomí, stlačuje svůj rozum na úroveň svých smyslů a domnívá se, že sprovedil spravedlnost se světa, když porušil soudce . . . Cítí, že jest nezbytno, aby své konání ukazovali jako výsledek nějakého systému. Jeho svědomí potřebuje dávky opia, a odtud se rodí ty strašné nauky, které spolu s pádem svědomí porážejí také všecken rozumový a mravní řád, a legitimující ohavnosti pudů, mohou býti vyjádřeny oním jediným slovem, jež Milton vkládá do úst ďáblových: „Zlé budiž mým dobrem!““³⁾

„Dlužno všecko přemoci“, řekl Nietzsche. U mnohých vsutku jest křesťanská morálka v praxi překonána. Co spisovatelů zvláště z básnického cechu, vykřikuje do světa, že hřích není hřichem, že jest pouhou slabostí, ba ani tou není, nýbrž právem, ba ještě více, štěstím!

1) Preuszische Jahrbücher CXXI., 251.

2) Bethlehem, Romans à lire et romans à proscrire, 48.

3) Henri Lasserre, L'esprit et la chair 7, 15.

Kdokoli jen trochu jest obeznámen s literárním trhem, musí doznati, že věci skutečně se mají takto. Slyšme jako z nadbytku ještě dvě svědectví, která nebudou snad tak snadno zamítána. Mořic Necker píše: „Aby se dodělali tržního úspěchu, mnozí autoři se chápou prostředků, které jsou velmi na pováženou. Zdivočení estetických pojmů — nešťastné dědictví vrtošivě proměnlivé ‚moderny‘ — zrudnilo se ve zdivočení citu mravního. Mnozí vypravěči se domnívali, že jejich ‚literární‘ důstojnost žádá, aby dávali mravním názorům rodinným důkladné štilce; v žádném románu nesměla chyběti scéna z alkovny, ale raději musily býti dvě nebo tři, a co leckteré něžné ženské pero s vilným zalíbením líčilo pod praporem boje za „osobnost“ nebo nezbytné „psychologie“, směle se může rovnati naturalismu mužských vypravěčů.“¹⁾ A Julius Pflugk-Hartlung: „Spolu s opotřebováním nervů, se zdemokratisováním literatury a vystoupením spisujících žen v masách nabyla v literatuře ‚láska‘ takového rozsahu a takových tvarů, jakých dějiny dosud nepoznaly, a v jakých se jakousi měrou odvažovaly na světlo jen v dobách úpadku a zdivočení. Jestliže dříve někteří spisovatelé bývali zakrytě oplzlí a frivolní, moderní je takovým bez obalu, co ví, to povídá, a ví toho mnoho, strašlivě mnoho. Jeden hluboký rys sociální demokracie vryl se také do spisovatelství.“²⁾

Takové tedy základní myšlenky o víře a mravech hlásá světu řada těch veličin, „které člověk musí čísti“. Je zřejmo, že taková literatura již pro svou vnitřní špatnost musí býti zapověděna. Ale hlavní nebezpečností jest ve způsobu, kterým tito spisovatelé vyjadřují své myšlenky a názory. Bethleem rozeznává dvě třídy. Jedni líčí popírání Boha, pohrdání Kristem a nenávisť k církvi, neřest a hřích ve vši jejich surovosti, brutálně a sprostotě. Spisovatelé této třídy vybírají si látku z krčem, špatných domů, děr, galejí, káznic a blázinců, ukazují nám své hrdiny a hrdinky s nejohybnějšími

¹⁾ Literarisches Echo, 7. ročník, sloup. 1743.

²⁾ Také tam, sloup. 1771.

duchovními, fysickými a mravnými zrudnostmi, a tyto jejich zkroucené, hysterické, rozpadlé výjimečné bytosti si počínají podle nápadů nejnižších pudů: všecko podle Lombrosovy theorie o dědičnosti, bez viny, bez příčetnosti.

Spisovatelé druhé třídy snaží se másti hlavu a srdce, víru a mravy kouzlem svého slohu a vybraným uměním, s kterým umějí kreslit své obrazy a předkládati své nauky. Oni neřešť posypávají květinami, takže voní jako fialky, lilie a růže. Jejich postavy šustí v hedvábných vlečkách světskými salony a boudoiry, nebo se otáčejí v nejpřednějších lázeňských a zábavních místech vrchních deseti tisíc. Nepravost mluví v jejich knihách řečí, která netoliko zaněcuje všechny smysly, nýbrž proniká až do kostí a morku a ztravuje je, a při tom si počíná jako s půvabnou naivností panenské duše, které dech světský ještě se nedotknul.¹⁾ Jestliže první se podobají chrobákům, kteří se pracně prodírají kalem, druzí se podobají zlatozelené mouše, která přes svůj skvělý lesk jest jedovatá a jejíž štípnutí bývá mnohdy příčinou smrti.

Dlužno stále míti před očima, že zákon, který nás napomíná, abychom se varovali příležitosti ke zlému, není něčím, co by nikterak s lidskou přirozeností nesusviselo, nýbrž naopak jest založen hluboko v jejím bytí a vytváří se na psychologických a fyziologických základnách. Již zřejmé popírání nebo rozhodné odmítání nadpřirozenosti a jejích důsledků jest mnohým lidem velikým nebezpečenstvím, protože jest mnoho lidí, na které každé smělé tvrzení nebo popírání již předem provozuje jakousi sugesci. Jestliže pak nevěra vystupuje mimo to ještě v jakémisi rouše světelném a hřích se ukazuje v půvabné, oblažující podobě, tenkráte poznávání i vůle se ocítají ve stejném nebezpečství, že se úplně vzdají takovému spisovateli. Co tedy zmůže člověk proti knihám, jaké jsme právě vylíčili?

Jest možno připustiti, že některým lidem taková díla, mluvíme-li o nich obecně, nejsou nebezpečná, a že

¹⁾ B e t h l e e m, Romans à lire et romans à proscrire, 46.

jim tedy není již předem zapověděno čísti je. Ale kdo jsou tito lidé? Nejprve ti, kteří se musí z úřední neb jiné povinnosti zabývatí takovou literaturou, jako profesoři, kritikové, literáti, vychovatelé, duchovní správcové. Jestliže takoví lidé z jakési povinnosti svého povolání, s dobrým úmyslem a jsouce opatřeni náležitými vědomostmi podnikají takovou četbu, neutrpí při ní tak snadno škody. Kdyby však plnění jejich povolání je uvádělo ve vážné nebezpečení nebo dokonce do hříchu, tenkrát by se také jich týkalo přikázání zákona přirozeného: Prchej před příležitostí, varuj se zlého! Potom snad někteří estetikové, lidé, kterým se dostalo do vínku tak šťastného rozpoložení nebo kteří si osvojili takový stav duševní, že dlužno jim záviděti, a kteří všude vidí jen „krásu formy“ a „formu krásna“, a „majíce před očima rafinovaně dovedně líčené smyslné scény nebo ohavné bezbožnosti, klidně pomíjejí obsahu a vidí jen abstraktní obraz, dávají se uchvacovati kouzlem slohu, aniž dbají smyslnosti líčení nebo sofismat spisovatelových“.¹⁾ Na třetím místě nalézáme lidi zralejšího věku, kteří všecko viděli, všeho okusili, lidi, kteří jsou zvyklí perversní četbě a dostoupili nejvyššího stupně blaseovnosti, v kterých časté opakování špatných úkonův otupilo mravní citění a udusilo každé útlejší hnutí. Tedy čtenáře, kteří hromaděním hříchů se zmrzčili a tudíž jsou sami vinni svým stavem poměrně nepatrné vnímavosti.

Opakujeme: Co bude z vůle, když se člověk zaměstnává takovými knihami? Neseslabila-li a nezpustošila-li ve mnohých vrstvách četba frivolních spisů vůli již tou měrou, že si nikdo již netroufá pozdvihnouti si proti literární špině, obzvláště proti „špině umělecky rozjasněné“, že se taková špína prostě přijímá jako nezbytnost a takto nevěstčí morálka uznává za „způsobitou pro salon“? A nechť se nikdo nevychloubá svým mužným sebevědomím! „Pokrok nedovede nic změnití při lidském srdci“, řekl Coppée; a byl by mohl dodati: „Ani zevnitřní mužnost to nedovede.“

¹⁾ V téže knize, 5.

Foerster myslí, že mužské pohlaví, jak známo, jest v nejvlastnějším smyslu „slabým pohlavím“ a potřebuje pevné opory, aby ho svobodářství náruživosti nepovalilo.¹⁾ Kdyby se snad namítalo, že líčení často bývají spíše špinavá než vilná, musili bychom prostě odpověděti, že ovšem mnohdy tak bývá, ale kdo se potápí do kalu, nezbytně se poskvrní, a když se to děje často, musí se ukázati svrchovaně neblahé následky po stránce umělecké i mravní. Nikdo se nestýká beze škody se sprostou, surovou společností; nikdo se neoddává nemravné četbě, aby tím nesnižoval a nerozbahňoval ducha a srdce.

Ale mezi čtenáři románů muži jsou nejmenším procentem. Gymnasisté, studenti a dámy lepší společnosti: to jsou odběratelé knih, o kterých se honosivě hlásá, „že je člověk musí čísti“. A co zmůže vůle takových společenských vrstev proti četbě, kterou jsme vylíčili? A bychom počali od mládeže, co zmůže proti ní mužská mládež?

Posledními lety gymnasijských studií končívají se „krásná, blahá léta“ mladého člověka. Až po ten čas mladí lidé stáli jen jako na březích oceánu lidského života, pozorující jeho přibíhající a šplíchající vlny, leč že snad ten onen se dostal trochu dále, kde se dělají větší vlny a kde vanou ostřejší větry. Ale teď se počíná plavba do plnějšiho života. Nyní spatřují, že se usiluje vzít jim leccos, co až dosud měli v pokojném držení: jejich víru, jejich mravní zásady, ty neb ony statky ducha a srdce, ten neb onen poklad jejich duše. Vlivy zvenčí se uplatňují, dorážejí na ně, snaží se získati si je, a v samém nitru jejich procitají síly, které spaly, jiné, které již procitly, žádají si větší volnosti, a když sesílily, začínají se domáhati vlády pro sebe jediné. Takovým mladým lidem někdy bývá, jakoby se veškeré jejich bytosti měl přihoditi úplný převrat; zdává se jim, jakoby viděli jinýma očima, slyšeli jinýma ušima, jakoby nové srdce bušilo v jejich hrudi a jakoby se jejich duchu otvíraly netušené dálky a hloubky. Užaslí, zara-

¹⁾ Foerster, Jugendlehre (1916), 636.

žení, snad polekání stávají mnohdy mladí lidé prostřed takových vlivů zvenčí a z vlastního nitra; ale nemohou zůstat stále jen užaslí, zaražení, polekání. Život žádá činnosti, i budou musiti jednati.

A nyní si představme, že tito mladí lidé se dostanou ke knihám, „v kterých všecko“, jak dí Otto v. Leixner, „cokoli vyrazí z nekroceného nebo zkaženého pudového života, bývá odíváno estetickým nebo filosofickým pláštíkem a potom obhajováno ve jménu jakéhosi vyššího práva.“¹⁾ Dále dlužno uvážiti, jaké obtíže nutno překonávati v tom, čemu se říká boj pohlaví, obtíže, o nichž Foerster píše: „Dvojitost pohlaví smíme právem vytknouti jako jeviště vlastních člověkových dějin. Tam se člověk dostává do nejtěsnějšího styku se životem

¹⁾ O. v. Leixner, Zum Kampfe gegen den Schmutz in Wort und Bild² 6. „Nár. Politika“ 25./3. 1916. „Ženská hlídka“. „Ženy normální a abnormální“: „Spisovatelé zajisté mohou psáti, jak jim velí vnitřní jejich „kategorický imperativ“. Ale v kreslení abnormálních povah vězí pro široké vrstvy veliké nebezpečí. Literatura má ohromný vliv na život, zvláště v národě, který tak dychtivě a horlivě čte, jako národ náš. Nebezpečí vězí v tom, že čtenář, jemuž literatura neustále staví před oči pouze abnormální povahy, nakonec počne spatřovati v abnormálnosti, hysterii, neurasthenii, v honbě za požitkem něco krásného, a počne se hanbiti za svou prostou, jasnou, spokojenou mysl. Zejména na ženy, podléhající vůbec více sugesci nežli muži, má tato literatura špatný vliv.“ — Cituje tam též dr. Ant. Trýba (brožurka „Jak se uchráníme před nebezpečím pohlavních chorob“): „Pisatel není doté míry školometem, aby neviděl, kolik omamně poetického jedu poskytuje sexuální tuláctví. Každá náruživost má svoje obhájce a potud to dovedou . . . má to literární cenu. Ale umění ve službách těchto není zdravé.“ (A výše) „Hesla doby . . . uvolňují pouta, jež skoro netísnila, a způsobují, že odnaučujeme se i nejmenšímu tlaku, jímž je každá povinnost“, praví ve své úvaze „Každodenní tragedie“ v „Ženském světě“ Amalie Dvořáková. „Tak vyrůstají ženy bez rovnováhy a duševní síly, nechtějící a neumějící se podřídit žádnému zákonu mimo své rozkoše a touhy . . . Ptám se, k čemu se dívat na tyto parádní exempláře slabosti a bídy?“ dodává, majíc na mysli Dynovu hru „Nu“: „Chorobný člověk zasluhuje útrpnosti, nikoli literární glorioly a kultu . . . Pravda, nedovolené lásky zdánlivě oblažují srdce svým poetickým kouzlem; ale opium a hašiš také oblažují, a přece jsou a zůstanou škodlivou neřestí, nikoliv něčím vznešeným, co je třeba literárně velebiti.“ O(lga) F(astrová).

a jeho tragikou, tam zuří boj přirozenosti a ducha, zvířete a člověka nejvášnivěji, tam trpívá člověk největší úzkosti svědomí, a tam dobývá největších vítězství odříkání a osvobození... Není pochyby, že v pohlavní otázce jest člověku nejtěžší, aby se mravně udržel, protože pobídkám svědomí se protíví pudy smyslné, které nevycházejí z pouhých fyzických potřeb jednotlivcových, nýbrž z existenčních potřeb celého druhu a nutí nás lákáním, ilusemi a sugescemi, téměř naše síly zmáhajícími, do fyzické služby rodu... Základní podmínkou všeho sociálního života jest, aby člověk vůbec byl způsobilým ovládati svůdnost jedné chvíle tím, že si zpřítomňuje trvalé podmínky a potřeby životní.“¹⁾ Jestliže mladému člověku, i když jest opodál od všelikého lákání, bývá dosti těžko zůstatí neporušeným, jistě sotva lze doufati, že by „vilnost, zakuklená v krásu a vědu“, nezmátla a nezatáhla do svých sítí i takové jinochy, kteří jsou jinak ideálního smýšlení a cítění.²⁾

Může se přihoditi, že mladistvý čtenář s jakousi snadností vyvázne z prvních potyček vzrušené fantasmie a vzrušených smyslův; ale obyčejně se stav věcí brzy, příliš brzy změní. Celý člověk se ocítá v nepokoji; jest zachvácen jakýmsi otřesem. Nyní počíná oko doutnati, pak v něm zaplápolá plamének, nyní hoří mocným plamenem. Prsty se chvějí, jakoby jimi procházel elektrický proud, a stěží stačí obracet listy. Čelo počíná pálení, ve spáncích to buší, tepny horečně bijí, dech nyní se zatajuje, nyní se zrychluje, všechny smysly jsou rozpáleny a v nitru řadí představy obraznosti jako divoké zástupy: vzpoura, vzpoura, všude vzpoura! Kde jest moc vůle? Kde jest nyní vůle? Padla jako opilý člověk, choutky došly svého cíle. Strč člun do uhánějícího proudu a poruč mu: „Neběž dolů!“ Prve než vyřkneš ta slova, vlny již zmítají tvým člunem a odnášejí jej s sebou. Když lavina se valí s burácením skálu od skály, postav se proti ní a vyhrožuj jí: „Až sem, nic dále!“ V téže chvíli tě strhne s sebou do hlubiny. Chtíti se dívati

1) Foerster, Jugendlehre, 635—686.

2) O. v. Leixner, n. u. m., 6.

vilnosti do očí, chtítí ji jako objímati a nezemřítí při tom — jest to možné? Lze tomu uvěřiti?

Ale budiž, že katastrofa se nepříhodi právě tak, jak jsme se pokusili vylíčiti. Kterak dochází jinak k takovému pádu? Mladý čtenář připadne na nějaké místo, které jakoby otvíralo jeho obraznosti jakýsi nesmírný rozhled a které zároveň uvádí celého nižšího člověka nejvábivějšími a nejluznějšími situacemi v jakési měkké a sentimentální rozpoložení mysli, které jakoby všechn život dle rozumu a vůle zatlačovalo kamsi do koutka. Možná, že čtenář po tomto místě knihu odloží. Ale obrazy, kterých z ní nabral, úplně ho neopustí. Sáhne po knize znova, přečte si ještě jednou scénu, jež naň tak působila, a obrazy a výjevy jsou půvabnější a půvabnější, a pevněji a pevněji se usazují v jeho duši. Vychází z domova a vrací se, ale znova si čte místo, které se mu tolik zamlouvá. Jde spat, ale nedovede se přemoci, ještě musí toho místa ochutnati. A výsledek? Musset kdesi napsal:

„Je zlatou číší srdce neposkvrněné;
však jednou-li v ně rmutný proud se nalije,
pak širý oceán té skvrny nesmyje,
neb obrovská je hloub, v níž srdce zjizvené.“

A dobře věděl, co praví; neboť nebyl s to, aby se vybavil z pout hříchu. A pohříchu, takový jest obyčejný běh věcí při množství lidí. Jestliže nečisté myšlenky a představy již vnikly do duše a hřích poskvrnil srdce, tenkrát se probudí neblahá pozornost, která si pilně všímá každé věci, která jest s takovými myšlenkami a představami jakž takž spříbuznělá. Hoch, jinoch má jakýsi instinktový strach před prvním tělesným hříchem, hroze se ho. Dopustí-li se ho, obyčejně nastane veliké zklamání; neboť nenachází v něm toho, čeho hledal. Zároveň osten svědomí krutě jej trápí. Bohužel, zklamání a výčitky svědomí nevodívají vždycky k nápravě. „Hřích prý přece jest krásný“, našeptává mu cosi v jeho nitru, a on zkouší, zdali by přece našel v zapověděné věci štěstí, obzvláště když jiní lidé, kteří mají slavné jméno ve světě jakožto umělci, mu štěstí to ukazují ve všeliké slávě a nádheře. A tak hřích následuje hřichu. Obyčejně

skoro vždy opět se cítí zklamání; ale výčitky svědomí umdlévají, kdežto náruživosti a pudy mohutnější a popohánějí člověka dál a dál po nepravé cestě za domnělým potěšením, až konečně neřeš se stává zhýralostí, rafinovaností. Protože pak tělo snáší zatížení jen do určité míry a nereaguje, když taková míra bude překročena, objevuje se konečně jakási děsná omrzelost, omrzelost, k níž často bývá přimíšena touha po ztraceném štěstí, po ztracené nevinnosti, ale která často také bývá proniknuta pochybováním o sobě samu: „Již jest pozdě! Již není možno polepšiti se!“ Takový člověk vzdává se vášni na milost a nemilost, zoufá nad svou vůlí a nad svou svobodou. Když se noc rozloží po širých pouštích saharských, táhne jakýsi tichý šustot písečným mořem. Arabové tenkrát říkají, že poušť pláče a nařiká pro svou pustotu, že pláče a nařiká, že se nemůže proměnit v kvetoucí louky a klasnatá pole. To jest obraz srdce sežehnutého hříchem na prázdnou poušť. Ono nařiká, ale z nářku nebude skutek, a síla vůle den ze dne jest chatrnější a chabější k dobrému.

Jest ovšem pravda, že díla, která tímto stavíme na pranýř, nepřivádívají všech mladých čtenářů do jednoho až v takové bídné konce, ale nesčíslným otevřela cestu k takovým koncům neb je na cestě k nim podporovala. Špatná četba a špatné návyky, kterých již téměř nelze vypleti, vodívají se za ruce. Každý vychovatel a přítel mládeže mohl by vypravovati o nejednom truchlivém dokladu.

Ne méně zhoubný jest vliv této četby na mladý svět dámský. Když dívka z lepší rodiny vyjde z pensionátu neb nějakého vyššího ústavu, očekává ji „zábava“, k níž obyčejně náleží také to, čemu teď se říká „flirtování“, pohrávání s láskou, při čemž sentimentalita a nižší člověcká stránka příliš snadno zatlačuje vůli s dobré cesty. A. Veldenzová pronesla o tom některé myšlenky ¹⁾, které po ní zaznamenáváme, a ponecháváme jí také, aby sama za ně odpovídala. Práví tedy, že mladý muž hltá mnoho knih, dobrých a špatných,

¹⁾ Allgemeine Rundschau, ročn. 1906, 188.

a že v té chvíli to má jistě zlé následky, ale že přece z dálky na něj kývá jeho povolání. To nutí k myšlení, často ke střízlivému myšlení, a touto nutností myšlení prý se uvádí do zmatku jakysi pořádek. Mladý člověk se totiž učí, myšlenkový postup, který z přinucení koná v jedné oblasti, obraceti také do jiných oblastí, a tím se ponenáhlu tříbí jeho vnitřní život. Světlem rozumu svítí se do světa temných citův a zmatených fantasií, až konečně toto světlo všecko prozáří, nedusíc, neztravujíc, nýbrž třibíc, rozjasňujíc, otvírajíc širší obzory.

Zcela jinak A. Veldenzová mluví o mladé dámě v době mezi pensionátem (neb vyšším nějakým ústavem) a manželstvím. „Nemajíc slitování“, píše, „se svým lepším „já“, kterého si pohříchu často nikdy úplně neuvědomuje, oddává se prvnímu spisovateli, který se jí naskytne a který se ohání perem nezřídka arci lahodným, ale zároveň bezuzdným. Toho si vyvolí za svého hrdinu, kterého pak za nějaký čas vymění za jiného ještě horšího. Taková čtenářka se pokouší viděti očima, slyšeti ušima jiných lidí. Blouzní, bájí, namlouvá leccos sobě a jiným, a takovým způsobem ztrácí úplně svou individualitu.

Barvami stejně pochmurnými líčí to Payot: „Neomezená zahálka, ve které mladé dívky tráví leta po svém vyjití z pensionátu, výborná strava, které se jim dostává, úplný nedostatek všelikých lopot, rozčilující večerní společnosti, do nichž bývají voděny, divadlo, četba citových románů, která se jim dovoluje a kterou jim podávají ženské a modní časopisy, všechny tyto příčiny ve svém souboru se přičiňují, aby obraznost byla jistě zkažena. Nikomu asi není známo, jak hrozná jsou tajná utrpení zahálčivých mladých dívek.“¹⁾ A všimněme-li si některých knih, které poslední čas byly napsány a vydány se schválním zřetelem k mladému dámskému světu, nezní-li ze všech tón vážné starostlivosti, ba strachu? ²⁾ Není příčiny, proč by se spisovatelům a

¹⁾ Payot-Voelkel, Erziehung des Willens² (1903) 14 n.

²⁾ Spisovatel se tu zmiňuje zvláště o těchto knihách: Clara Rheinau, Ernste Stunden; světící biskup Herrmann Joseph Smitz, Gegen den Strom; F. Baernreither, Bonfilia; Maria v. Lindemann, Die ratende Freundin; Maris Stella.

spisovatelkám těchto knih, vydaných z lásky k mladým lidem, vyčítalo, že upřilishují. Ba, uvážíme-li, čeho se dnes ženský živel odvažuje v pojednávání o erotických látkách, ve hlásání volné lásky atd., svírá se nám srdce, a ochotně se přidáváme k varovnému hlasu Otty v. Leixnera, a to nejen pro dobro budoucích matek našeho národa, nýbrž také pro dobro našich jinochův a mužův.¹⁾ „Nikoli ve jménu německého básnictví“, píše, „nýbrž pouze jakožto Němec pozdvihuji svého hlasu proti nim (zvláště Else Lasker-Schülerové) a smečce těch žen, které jich následují. Víím, že nezralá mládež obojího pohlaví netoliko v některých vrstvách Berlína, nýbrž také ve mnoha městech německého severu chtivě čítá knihy těchto děvek podle ducha. Ale také víím, že taková špina, třeba že mnozí ji ve svém nitru přemohou, mnoho jiných otráví na celý život. Tato četba je vhání do tajných neřestí a aspoň do zhýralostí obraznosti, které všechen mladý idealismus ztravují a kazí nejživotnější kořeny života duševního i tělesného.“

„Bývají takové časy, že nutno odložití všechny estetické zásady, které jindy platívají, a to tenkrát, když jde o dobro budoucnosti celého národa. A kdyby tato erotická lyrika ‚moderních žen‘ byla svrchovaným uměním, jako že jím není, také tenkrát bylo by povinností každého, kdo svou vlast miluje, aby se ozval a takové literární výtvořy bez obalu zatratil . . . Neněmectví chce nám velebiti smilstvo jakožto ‚volnou morálku‘, zhýralství jakožto umění, ohavnost chorobné vlnosti jako projev geniálnosti . . . A ženy, o nichž mluvím, lákají k sobě nezralou mládež, zvláště mládež svého pohlaví. Tak se tvoří žalostný zjev ‚polopanen‘, které v zákonném smyslu

¹⁾ Spisovatel mluví o věcech německých. Ale u nás není lépe, ba spíše jest hůře, protože malou masu našeho národa jedovatina snáze proniká ve více vrstvách. Proto také slova v. Leixnerova ještě důtklivěji než národa německého, dotýkají se našeho. Pohřichu, zdá se, že poměry naše jsou takové a obecnost, ba celý národ náš tak zpracován a zpracováván denním tiskem s jeho zábavnými přílohami a kritickými úvahami, které velebí nejraději literární plody prosáklé nejhrubší smyslností a v nichž bezuzdná náruživost se líčí co nejvábněji, že není naděje na mravní uzdravení.

jsou ještě ‚neporušeny‘, uvnitř zkažené a zhýralé, jejichž myšlenky jsou obeznámeny se všemi neřestmi a které v otrávených snech proplývávají nejušlechtilejší síly. Jindy mohlo se právem varovati před rozličnými spisovateli, jejichž knihy nenáleží do rodiny, která sama sebe ctí a duše svých dětí chce uchovati špíny. Dnes nutno říci: Každou knihu, na níž uzříte jméno ženské spisovatelky, zkoumejte s dvojnásobnou nedůvěrou. Ale s nedůvěrou stonásobnou sbírky ženské lyriky. Takové knihy neobsahují snad ani jediného čistého záchvěvu srdce, ani jediného hlubokého, prostého citu, ani jedině myšlenky, která by obracela mysl k výšinám.“¹⁾

První závěrek, přes všecku moc, kterou člověku skýtá jeho svobodná vůle, musí tedy zníti: „Není dovoleno čísti knihu, kterou přirozený zákon zapovídá.“ Ale chceme obsah tohoto závěrku vymeziti trochu určitěji a pravíme:

1. Jsou knihy, po kterých, mluvíme-li obecně a přihlížíme-li ke slabosti zkažené přirozenosti lidské, nikdo nemůže sáhnouti s chladnou krví a nevydávati zároveň své víry nebo své čistoty v nebezpečenství větší nebo menší.

2. Jsou knihy špatné a svůdnické, které však obyčejně mohou čísti takoví lidé, které jsme vyličili výše (str. 40), za podmínek tam vyložených.

3. Jednotlivci v praxi přirozený zákon zapovídá každou knihu, která v analogických případech již způsobila škodu nebo o níž to lze předvídati, protože kdo

¹⁾ Theodor Wahl, Die weibliche Gefahr auf literarischem Gebiete ve sbírce Zeitfragen des christlichen Volkslebens, kterou vydávají U. v. Hassell a farář Th. Wahl, XXXI, 2. seš., str. 41—43. — Příkrá slova uvedená nahoře, potvrzuje svazek básní, uveřejněný ke konci 1906 s názvem „Frauenlyrik“ a vydaný od Julie Virginie Schenermannové, která v úvodním slově podotýká, že moderní ženskou lyriku lze právem nazvati odhalením ženské psychy, která se po sta a sta let skrývala. — Marie Herbertová píše o této knize: „My, které bychom se jménem ženiným rády spojovaly zvuky pokoje, mírnosti, obětavé lásky, neposkvrněné věrnosti, nemůžeme velebeni tohoto směru; nezdá se býti ani vkusným ani estetickým“ (Köln. Volkszeitung, Liter. Beil. 1906, 396).

by ji četl, vydával by se dobrovolně v blízkou příležitost k těžkému hříchu. A četba ta jest mu zapověděna tím přísněji nebo méně přísně, čím větší nebo menší nebezpečí předvídá nebo čím vážnější nebo méně vážné důvody má ke čtení.

Zde by nemělo účelu, kdybychom chtěli vyjmenovávat nějaké určité knihy, protože všecko závisí na jednotlivci, na jeho letoře, přirozené náladě, vychování, slabosti nebo mravní síle, ano i na jeho zdraví, jaké toho kterého času jest, a na jeho náladě a rozpoložení v ten neb onen čas. Do první řady musila a měla zde býti postavena svědomitost jednotlivého čtenáře a jeho vážné snažení o jediný nutný a nezměnitelný cíl: o Boha a blaženost.

3. Spisy, které zapovídá církev.

Druhý zvláštní závěrek: Není dovoleno čísti bez dovolení knihu, kterou obecné nebo zvláštní církevní dekrety o knihách zapovídají.

Zákonu přirozenému dostává se potvrzení v pozitivním zákonodárství církevním. Církev má právo na knihy dozíratí — vykonávatí nad nimi censuru — a určité knihy zakazovati. Církev existuje a trvá uprostřed ruchu světového jakožto moc, opatřená vrchnostními právy: ale dějiny dosvědčují, že každá vrchnost až do dneška, a to i vrchnost sebe svobodnomyslnější a prázdná všech předsudků, si přikládala a také vykonávala právo zakazovati ty neb ony knihy, a že právo to často vykonávala způsobem svrchovaně despotickým.

Ani tento náš věk, hrdý na své svobody, neporazil takového práva. Pokud jde zvláště o státní zákaz knih, podotýká Hilgers: „Dnes není v knihách ani potřebí magie proti životu králů, nýbrž jediné pohanění posvátné osoby panovníkovy v některém spise postačí, aby autor knihy se octl za mřížemi, aby kniha byla konfiskována, po případě rozmnožovací desky zničeny. A ani nejliberálnější politik nenazve takové počínání nespravedlivým

nebo příliš přísným . . . Německá vojenská správa netrpěla v kasárnách žádných spisů sociálně demokratických; v důstojnických kasínech, vůbec v celé armádě byly zapověděny. A bylo by lze uvést nesčíslné příklady, a to každý den nové, ze všech krajů širého světa, které nad slunce jasněji ukazují, jak velice světská vrchnost jest přesvědčena o právu a povinnosti zapovídati některé knihy, a to v tomto věku tiskové svobody.“¹⁾ Co si osobuje v této příčině stát, k tomu se může hlásiti také církev.

Mimo to církev si počíná a jeví se jakožto nezávislá autorita. Ale jako každá nezávislá autorita v oboru sobě vlastním má právo a povinnost, varovati a chrániti své podřízené všech nebezpečností, která hrozí cíli, jehož jednotlivec nebo celek společnosti má dosíci, tak také církev smí a musí zapovídati spisy, které se protíví její povaze a jejímu cíli.

Konečně církev má při sobě znak zvláštního božského poslání. Ona jest učitelka a pastýřka, zřízená od Krista; jí náleží docela jiná moc než kterékoli autoritě otcovské nebo státní. Církev obdržela od svého božského zakladatele za úkol, aby s veškerou bdělostí ostříhala pokladu víry a zákonů mravních a bránila každému bludu a každé mravní zlobě. Církev tedy má plnou moc a nezadatelné právo, ba jest její přísnou povinností, aby odsuzovala každý spis a zakazovala svým dětem četbu každého spisu, který se staví proti zjeveným pravdám a proti zákonu mravnímu. Naše doba buď se této moci posmívá a proti ní bouří a snaží se činiti obtíže vykonávání tohoto práva, nebo jí s pyšným pohrdáním nedbá. Ale jest snad posměch a pohrdání důkazem, že církev nemá moci knihy zapovídati nebo že si osobuje něco, nač nemá práva? Církev se ubírá klidně a pevným krokem svou cestou. Ve všech dobách svého trvání mluvívala: „Tu neb onu knihu zapovídám ti čísti;“ tak mluví také dnes, byť slovo „index“ některé lidi sebe více rozčilovalo.

Co jest nyní říci o zápovědi knih, nepřátelských víře?

¹⁾ Joseph Hilgers, T. J., Der Index der verbotenen Bücher (1904), 21.

1. Jsou knihy, jichž čtení se věřícím zapovídá pod trestem exkomunikace, vyhražené papeži. Sem náležejí obzvláště knihy, zapovězené některým apoštolským listem, a knihy, které odpadlíci a zakladatelé bludných učení sepsali na rozšiřování bludu.¹⁾

2. Jsou knihy, které byly odsouzeny dekrety Posvátného Officia nebo Kongregace indexové, t. j. byly zapísány do indexu zapověděných knih. Kdo přestoupí tento zákaz, neupadá sice do žádných církevních trestů, ale odpírá církvi poslušnost, kterou jest jí povinen, a tedy se dopouští hříchu.²⁾

3. Jsou knihy proti víře, které církev zapověděla čísti obecným zákonem. Tento zákon postihuje všechny knihy, které se zastávají bludů nebo rozkolů nebo útočí na základy náboženství,³⁾ na existenci Boha, na nesmrtelnost duše, možnost a skutečnost Božího zjevení a zázraků; dále všecka díla, která nějakým způsobem utrhnají Bohu, nejsvětější Panně a Matce Boží, svatým, katolické církvi, katolickému kultu, svátostem, Svaté Stolicí; spisy, které převracejí pojem inspirace Pisma svatého nebo její rozsah příliš zužují, které s úmyslem napadají církevní hierarchii, stav kněžský a řeholní; které učí, že souboj, sebevražda, rozluka manželství jsou dovoleny; které líčí svobodné zednářství a tajné společnosti jakožto užitečné nebo církvi a státu neškodné; které se zastávají bludů, jež Svátá Stolica zavrhlá.⁴⁾

Co se týče spisů nebezpečných mravům, církev, vystřihajíc před nimi a soudíc o nich, počínala si dvojným způsobem. Některé poznamenává, udávajíc podrobně název knihy a jméno autorovo a označujíc záповěď takového spisu; jiné zakazuje obecným zákonem

¹⁾ V tuto exkomunikaci upadá jen ten, kdo dobrovolně a vědomě čte takovou knihu. Týž trest stihá ty, kteří vědomě nějaký takový spis u sebe chovají, tisknou nebo se ho jakkoliv zastávají. (Srv. nové vydání indexu z r. 1900: Index librorum prohibitorum tit. 2, cap. 5).

²⁾ Jak těžký jest hřích v tom neb onom případě, není lze obecně stanoviti. Každý jednotlivý případ dlužno posuzovati podle zásad křesťanské morálky.

³⁾ Index librorum prohibitorum tit. 1, cap. 1.

⁴⁾ Také tam, tit. 1. cap. 5.

indexovým, berouc svým dětem z rukou každou knihu úmyslně oplzlou. V indexu, jež vydal Lev XIII., čteme v té příčině: „Knihy, které z úmyslu jednají o věcech oplzlých a nemravných, o nich vyprávějí neb jim učí, jsou přísně zapověděny.“¹⁾ Aby se smělo říci, že kniha jest z úmyslu (ex professo) oplzlá, musí se v ní mluvíti o věcech oplzlých a nemravných, spisovatel musí o takových věcech pojednávat, je vypravovat neb jim učiti, a to z úmyslu, z předsevzetí, t. j. ne příležitostně a jako náhodou, nýbrž útok na mravy musí se tam díti přímo a zřejmě, na mnoha po sobě jdoucích stránkách nebo v celé knize sem a tam, un peu partout, jak Francouzi říkají (více méně všude v knize). Tento obecný zákon se vztahuje na takové knihy, které pod zástěrou vědy hlásají nejohavnější nemravnost, a na nemálo spisů beletristických, které mají za účel, podřívati nevinnost a potírati „zastaralou“ morálku.

Veškera církevní zápověď některých knih tedy obsahuje tři veliké hlavní skupiny:

1. všecky spisy nevěrecké, bludařské, pověrečné a spisy utrhaající Bohu a církvi;
2. všecky spisy z úmyslu oplzlé;
3. spisy zvláště zapověděné označením jejich názvu a jména autorova, tedy index v nejvlastnějším smyslu

Zde by nebylo na místě hájiti indexu nebo Kongregace indexové a vyvracetí všecky staré i nové námitky, které se proti nim činívají. I když církevní ustanovení o četbě knihy postihují spisy, které se zdají býti obecným majetkem celých národů, církev ví, co činí.²⁾ Ona

¹⁾ Také tam tit. 1, cap. 4.

²⁾ Obyčejně se váha církevní zápovědi literárních děl cítívá nemálo. Skutečně však mezi knihami, které zapovídá apoštolský list, není žádná kniha, která by se týkala obecných vrstev čtenářských. Také jest celkem málo básníků a literátů, které církevní zápověď výslovně jmenuje. Z německých jest to na př. Heine: De l'Allemagne; De la France; Reisebilder (22. září 1836); Neue Gedichte (8. srpna 1845). Sigismund Wiese: Jesus. Drama (8. srpna 1845). — Nikolaus Lenau: Die Albigen (30. září 1845). — Více jest francouzských spisovatelů. Zmiňujeme se o některých: Honoré de Balzac: Omnes

zná svou povinnost, zná také člověka a zákony, které v něm vládnou: i chápe se jediného účinného prostředku, zapovídajíc určitou četbu. Marny jsou všechny řeči o barbarství, ostrakismu a nespravedlnosti právě proti největším duchům národů. Církev jest zvyklá takovým řečem. Slyšela je z úst lidí všeho druhu, také z úst lidí, kteří žádali svobody v politice, svobody lásce, svobody manželství. Proti jejich vývodům církev klidně staví své „non licet“ — není to dovoleno. Ostatně, rozhorlovati se pro církevní záповeď knih a hlasitě se dovolávati svobody četby, svědčí o duchu velmi krátkozrakém a o letoře skoro dětinsky optimistické. Dnes, kdy kde kdo nařiká nad bezuzdností mládeže a nad špínou víc a více přibývající, kdy povstávají nové a nové spolky pro záchranu a záštitu nevinnosti, kdy říšská a zemská zastupitelstva se radí o prostředcích, jimiž by se zvýšila pokleslá úroveň mravnosti, v těchto tedy dobách lidé by měli býti rádi, že církev se tak energicky chápe díla, a měli by ji podporovati všemi prostředky, které jsou po ruce, nevyjímajíc prostředků státních.

Co pak se týče katolíkuv obzvláště, každému musí býti jasno, že církev svými indexovými zákony mu nedává nijaké rady ani ho o něco neprosí, nýbrž že mu dává vážné, pevné a ve svědomí zavazující přikázání, a že vědomě a dobrovolně toto přikázání přestupovati jest totéž jako protiviti se svrchované, od Boha zřízené autoritě. Vzdělání katolíci měli by se ochotně spravovati velikými příklady, kterými nám svítí mužové jako sv.

fabulae amatoriae (16. září 1841; 28. ledna 1842; 5. dubna 1842; 20. června 1864). — Alexander Dumas otec: Omnes fabulae amatoriae (22. června 1863). — Alexander Dumas syn: Omnes fabulae amatoriae (22. června 1863); La question du divorce (21. června 1880). — Gustav Flaubert: Madame Bovary a Salambô (20. června 1864). — Victor Hugo: Notre-Dame de Paris (28. července 1837); Les Misérables (20. června 1864). — George Sand: Omnes fabulae amatoriae (27. listop. 1840; 30. března 1841; 5. dubna 1842; 15. pros. 1863); Stendhal (Henri Beyle): Omnes fabulae amatoriae (4. března 1828; 20. června 1864). — Eugen Sue: Omnes fabulae amatoriae (22. ledna 1852). — Emil Zola: Opera omnia (19. září 1894; 25. ledna 1895; 21. srpna 1896; 1. září 1898). Nejnověji Kongregace indexu zapověděla Fogazza v román „Světce“ (Il Santo).

Karel Boromejský, sv. František Saleský, blahosl. Tomáš More, kardinál Sirleto, kardinál Mai a mnoho jiných učených mužů, kteří, když bylo třeba, pokorně žádali o dovolení k četbě zapověděných knih.¹⁾ A měli by uvážiti slova jednoho novějšího spisovatele o indexu a zákazu knih: „I kdyby nebylo povinností, žádati o dispensi od záповědi některých knih, nicméně pouze pro dobrý příklad katoličtí učenci by činili dobře, kdyby to pokládali za svou čestnou povinnost.“²⁾

4. Knihy, které duchovně zdržují.

Třetí zvláštní závěr: Dlužno se vystříhati všech knih, které zanechávají dojmy, jež člověka duchovně zdržují.

Zde se nepraví „nesmíš čísti“, jako v předešlých závěrech, nýbrž „nemáš čísti.“ Nejde tedy o knihy, které by byly víře a mravům zrovna nebezpečny, nýbrž o knihy, které mohou překážeti a často skutečně překážívají rozvoji náboženských a mravních názorů a radostnému snažení věřícího člověka o ctnost.

Do této třídy knih především náleží zástupy literárních děl, které bychom nejvhodněji označili názvem

¹⁾ Církev není despotická v uplatňování zákonů indexových. Hilger (Index 56—57) stanoví tyto zásady strany dovolení čísti zakázané knihy: 1. „V jednotlivém některém případě, v kterém podle možnosti co nejvíce jest odstraněno pohoršení a nebezpečnoství a jest morálně nutno čísti zapověděnou knihu, smí se to státi, když není možno opatřiti si dříve dovolení ani z Říma ani od svého biskupa. Že to jest dovoleno, vysvítá z dovolenosti epikie v takovém případě, a sv. Alfons a vůbec moralisté výslovně tak učí. 2. Pro několik málo určitých druhů knih a pro některé třídy učenců dává se obecné dovolení ke čtení v těchto číslech indexu: Čís. 5: ‚Vydání původního textu a starých katolických překladů Písma svatého, také překladů církve východní, které uveřejnili nekatolíci, mají, i když jsou vydány věrně a úplně, býti dovoleny jen těm, kdo se zabývají studiiem theologickými a biblickými, při čemž se předpokládá, že v předmluvách nebo poznámkách se nebrojí proti katolickým dogmatům‘. Čís. 6: ‚Stejně a za týchž podmínek

²⁾ Hilgers, Der Index der verbotenen Bücher, 59.

spisů „neutrálních.“ Bethleem líčí spisovatele, kteří sem náleží, takto: „Ctnost jest jim pouze jakýmsi dědičným údělem některých vyjímečných bytostí, věcí, která jest prázdná vši estetiky a všeho literárního zájmu. Zdá se, že neznají ceny ctnosti, ba, chovají se většinou tak, jakoby ctnost zkrátka nebyla . . . Jako ti lidé, kteří opatřují novinám „denní zprávy“ a kteří si nevšímají hojných krásných skutků poctivosti, oddanosti a lásky k bližnímu, a dovedou povídati jen o vraždách, zajímavých krádežích atd., tak tito spisovatelé volí si se zálibou duše prolezté neřestmi, a z neřestí zase dávají přednost té, která jest nejzpůsobilejší budití špatné pudy.“¹⁾

Potom dlužno sem započísti všechny knihy, které ukazují naruživost v prudkém boji s povinností a ctnost stavějí do ohně zkoušky, ale na konec, aby příliš nenařazili, pomáhají ctnosti k vítězství.

Doznáváme upřímně, že četba mnoha knih tohoto druhu bude míti při veliké většině čtenářstva malý vliv. Ale proč si počínati při četbě bez osnovy, bez účelu?

Jaký užitek bude čtenář míti z prvního druhu knih, které jsme právě vylíčili? Sotva asi větší než že si osvojí několik frází a průpovědí, to neb ono naučení o některé úplně přirozené ctnosti, a snad jakousi světskou

jsou dovoleny překlady Písma sv., které vydali nekatolíci v řeči latinské neb jiné mrtvé. Čís. 8: ‚Všecky překlady svatých knih, v jakékoliv řeči lidové, které pocházejí od nekatolíků, jsou zapověděny, a to se týká obzvláště vydání pořizovaných biblickými společnostmi, která římští papežové již častěji odsoudili, protože se v nich naprosto nedbá spasitelných církevních ustanovení o vydávání svatých písem. Nicméně jsou tyto překlady dovoleny těm, kdož se zabývají theologickými nebo biblickými studii, ale s podmínkami jako výše při čís. 5. Čís. 10: ‚Knihy starších i novějších spisovatelů, které jsou pokládány za klasické, ale nejsou prázdný vši oplzlosti, dovolují se pro eleganci a čistotu řeči, ale jenom těm, jichž úřad nebo učitelské povolání toho žádá; hochům však a mladým lidem směji se dávatí do rukou jen vydání pečlivě očištěná, a jen podle takových směji býti vyučování.‘ 3. Ve všech jiných případech, zvláště když, jde o trvalé užívání zakázaných knih, jest nutno, opatřiti si dříve výslovné dovolení příslušné církevní vrchnosti. — Srv. také index iuris canonici can. 1400—1405.

¹⁾ Bethleem, Romans à lire et romans à proscrire, 123. 125.

uhlazenost. „Co se týče románové literatury bez tendence určitě křesťanské,“ píše světicí biskup Hermann Josef Schmitz, ¹⁾ „bylo by opovážlivé a zároveň bláhové, nechtít v ní uznávati žádného nebezpečství.“ Totéž lze říci o přemnohých spisech dnešního knihkupeckého trhu, které se vynasnažují, aby ve všech oborech zatlačovaly uplatňování nadpřirozena. Pochybovačnost, lhostejnost a praktické pohrdání vším tím, co sluje v našem náboženství obětí a odříkáním, bude ponenáhlu, ale jistě prosakovati ducha. Čtenář bude si víc a více osvojovati názory a ideje pouze přirozené a podle nich bude posuzovati život svůj i svých bližních i všechn svět vůbec, nadpřirozenost bude víc a více mizeti z jeho obzoru, a otázky náboženské přestanou jej ponenáhlu zajímati. Zkrátka, on bude takový, jaké jsou jeho knihy a časopisy, světský, časný, pozemský. Spisy tohoto druhu obsahují jed, ale jed ten jest tak smíšený s cukrem, že ho téměř není lze znamenati.

Mnoho životní moudrosti jeví v té příčině choť Fr. L. Stolberga, pišíc své švakrové, hraběnce Julii Reventlowové: „Nemohu se srovnati s tvým míněním, že jed neškodí, když ho člověk neznamená. Mě se zdá, že knihy, které čteme, dojmy, které v sebe přijímáme, jsou naší duši tím, čím tělu jest vzduch, který vdechujeme, potrava, které požíváme. A jako tyto škodívají, aniž toho pozorujeme, tak knihy, o nichž mluvím, škodí našemu lepšímu ‚já‘, když dávají falešnému zdánlivou barvu a platnost pravdy. Já aspoň toho zakusila. Od svého mládí nečetla jsem nevědomky žádné knihy špatné, když jsem věděla, že jest špatná, ani tenkrát, když mi ji někdo dal do rukou. Ale četla jsem, nevědouc, mnoho knih takových, že bych si pokládala za hřích, dáti je někomu do rukou neb opět je čísti, protože nyní vím dobře, jak velmi mi uškodily. Ale jest mne daleko pochybovati o tom, že jiní, kteří mají nevinnější mysl a zralejší soudnost, neutrpí takové škody neb že ji utrpí menší měrou; ale jest to veliká odvaha.“

A usnadní snad druhý druh člověku dosažení jeho

¹⁾ Gegen den Strom², 127.

cile? Jak bývá obyčejně člověku při takové četbě? Všecko bývá zahaleno jakousi svrchovaně poetickou rouškou. Před obrazností čtenářovou berou se usmívavé a lichotivé postavy, z nichž nejmínivějšími a nejlichotivějšími bývají hrdina a hrdinka knihy, kteří buď se na konci shledávají v klasickém manželství nebo se rozcházejí se stejně klasickým odříkáním. Ale co říci o cestách až do svatby nebo až do kláštera, od počínající viny až do kajícího pokání? Za ten čas láska schodí celou stupnici. Nejprve předstupuje před čtenáře bázlivá a něžná; nyní jest blýskající jiskrou, teď již horoucím plamenem, který nedává své oběti pokoje. Teď se plíží po tajných cestách, teď sofisticky mudruje, aby se dostala ke svému cíli. Čtenář vidí, jak tato láska doufá, chvěje se, zřiká se, zoufá si, pak opět se rozeplává, metá jako sopka ohnivé sloupy do výše a konečně, protože nečistá láska přece musí býti poznamenána nectným znamením, buď náhle hyne nějakou katastrofou, nebo na obrátku se proměňuje v andělskou čistotu.

Jak jest zatím čtenáři? Čtenář s napjetím následoval hrdiny, s ním snad se chvěl, s ním trpěl, zřikal se, ale snad také — či by se to nepřiházelo? — trochu litoval, že hrdina svého cíle nedošel. A nyní dobro slaví vítězství, hrdina se obrátil a jest šťasten. A čtenář? Pohřichu, při čtenáři se uplatňovaly zákony psychologické. „Na papíře jest velice snadno, v pravé chvíli přemoci pokušení nebo pokušitele nebo přijíti hrdinovi na pomoc s velikou dávkou velikomyslnosti. Ale osud nebývá čtenáři obyčejně tak milostiv a jeho srdce nebývá tak hrdinné. A nepomáhá, že autor občas vypouští ke cti ctnosti řídké kadidlové obláčky několika sylogismův. Vůně kadidlová se rozplyne, když se obrátí několik listův, ale svůdné obrazy ještě dlouho ulpívají na čtenáři a ochromují křídla jeho duše.¹⁾ I kdyby od první stránky knihy viděl trest a porážku nepravosti, tento trest a tato porážka jsou tolik vzdáleny a před jeho očima tak podmíněčné, že doufá, že jim bude moci ujíti, kdyby jich někdy sám zasloužil. Či tomu není tak? Jak dobře se na to hodí

¹⁾ E y m i e u. Le gouvernement de soi-même, 117 n.

často uváděná slova Alessandra Manzoniho, jenž byl toho mínění, že se nemá o lásce psát tak, aby duch čtenářův svolil k této náruživosti. „Mám za to“, píše, „že svět potřebuje lásky, ale že jest jí na světě dostatek a že tedy není potřebí, aby se jini ještě starali o její pěstování a snažili se budit ji tam, kde to není nutno. Jsou zajisté jiné city, kterých svět potřebuje a které by spisovatelé podle svých sil více měli v myslích rozhojňovati, jako jsou útrpnost, láska k bližnímu, mírnost, obětovnost, snášení bližního. Ó, takových citů není nazbyt; a čest budiž spisovatelům, kteří se snaží uvést do světa více takových věcí; ale lásky jest, jak jsem výše řekl, i když ji šetrně odhadujeme, šestsetkrát více, než by bylo nutno k zachování našeho ctěného druhu. Proto mám za nemoudré počínání ještě schválně ji živiti a pěstovati knihami, a jsem přesvědčen, že kdybych jednoho dne cítil, že vnitřní nadšení mi vnuká nejnadšenější stránky, jaké kdy byly napsány o lásce, nesáhl bych po péro, abych jen jedinou řádku zaznamenal na papír; tolik jsem jist, že bych toho litoval“.

Payot, který uvádí tato zajímavá slova Manzoniho, dodává: „Literatura této naší doby jest skoro z větší své části oslavováním smyslnosti. Kdyby člověk chtěl věriti mnohým našim romanopiscům, mnohým našim básníkům, bylo by nejvyšším, nejušlechtilejším cílem, který by si člověk mohl vytknouti, pěstování toho pudu, který je společný nám a zvířatům. Již nemáme býti hrdi na myšlení, ani na konání své, nýbrž na fyziologické nutkání. Carlylovi se při Thackerayovi nejvíce protivilo to, že líčí lásku po francouzsku, jako by se vztahovala na všechno naše bytí, jako by byla jeho velikým stěžejným bodem, kdežto láska (to co lidé jmenují láskou) jest omezena nemnohými lety lidského života a v tomto nepatrném časovém zlomku jest pouze jedním z předmětů, kterými se člověk musí zabývati mezi množstvím předmětů nekonečně důležitějších. Opravdu, celá záležitost této lásky jest takový bídný brak, že v dobách hrdinných nikoho nenapadlo na ni mysliti, natož pro ní otevřítí ústa“¹⁾).

¹⁾ Payot-Voelkel, Erziehung des Willens, 242.

A paní de Staël podotýká o Goethových „Wahlverwandschaften“: „Proti románům, v kterých se pojednává o lásce, vždy se může velikým právem namítati, že se vášeň v nich líčí tak, že tím může býti vzbuzena, a že jsou v životě chvíle, v kterých toto nebezpečství bývá větší než všechny výhody, kterých by se mohlo od takových knih očekávati“. ¹⁾

Sudme o věcech tak, jak ve skutečnosti jsou. Pěkně praví Herold: „Čisti, aniž z toho duch a mysl mají užitek, znamená síti a nechtíti sklízeti; stejně dobře mohl by se zorávati mořský břeh nebo moře samo, a ze všech prostředků, jimiž se ztrácí čas, tento jest nejhorší“ ²⁾. Herbart dokonce soudil, že každá kniha jest škodlivá, která není více než neškodná.

5. Přednost poučné četby.

Čtvrtý zvláštní závěr: Dávejme, obecně mluvíc, knihám poučným přednost před spisy beletristickými a neostýchejme se, žádati v té příčině o radu lidí vzdělaných a svědomitých.

Beletrie se rozmohla jako povodeň, a není lze udržeti ji v pevných hrázích. Žene se šumějíc mimo nás všechny a metá nám pod nohy své zpěněné vlny. A kdyby postříkovala lidstvo pouze několika kapkami! Ale tisíce se shýbají, aby okusili jejích vod a potom z nich pijí hltavěji a hltavěji. Jinými slovy: Dnes jest sotva možno nevšimati si plodů „krásné“ literatury naší doby. A ani by nebylo dobře nevšimati si jich. Díla pravé a vznešené poesie mají býti našimi dobrými známými a milými přáteli, ke kterým bychom se s radostí vraceli ve všelikých okolnostech životních. Ale příliš časté okoušení mělkých a lehkých a často také rozčilujících knih nemůžeme nazývati duševním osvěžením. Přivádí člověka příliš snadno na pohodlnou dráhu mnohočetní, a tudíž aspoň k maření času, ale snad i ve zkázu.

¹⁾ Baumgartner, Goethe, III. (1886), 74.

²⁾ Herold, Jugendlektüre, 33.

Právem se táže Ruskin: „Jsme si vědomi, že vzácný čas, který maříme čtením lehkovážných nebo bezvýznamných knih, jest nadobro ztracen pokud se týče zisku, jež jsme mohli míti z knih dobrých, a že zítra nemůžeme dohoniti, čeho jsme dnes prunedbali?“¹⁾ Mnozí nechtějí to viděti a nadbytečně se zabývají četbou lehké denní literatury tak dlouho, až k maření času se přidá pravá zkáza ducha, srdce i duše. Zajisté velmi mnoho velebených románů a novel falšuje a mate nejprve soudnost. Takové knihy líčí výjimečné osoby a mimořádné stavy jakožto věci docela obyčejné, a potěšení, které má býti jakýmsi kořením života a růžovým věncem, který činí tvrdost povinnosti příjemnější, jakožto konec a cíl všeho snažení; ale tím navykají čtenáře životu jako ve snách a způsobují, že neví, či a kde jest. „Jsou-li dobré romány náležitě čítány“, praví týž spisovatel, „mají jakýsi opravdový užitek... Ale já přičítám tomuto působení malou důležitost, protože sotva asi někdy bývají čítány s náležitou opravdovostí. Vrchol jejich působení záleží v tom, že rozmnožují útrpnost některé dobrotivé čtenářky neb hořkost některé zlé; neboť každá vybírá z románu potravu vhodnou svému vlastnímu rozpoložení. Kteří jsou přirozeně pyšní a závistiví, učí se od Thackeraye člověčenstvem pohrdati; kteří od přirozenosti jsou mírní, litovati ho, a kteří od přirozenosti povrchní, vysmívati se mu. Také by mohla býti v románech ta užitečná působivost, že by nám některou pravdu nejasně pochopenou stavěly živě na oči; ale pokušení, líčiti něco malebně, jest tak veliké, že často sebe lepší spisovatelé mu nedovedou odolati; a na naše názory se účinkuje tak jednostranně a mocně, že životnost jejich líčení více škodí než prospívá.“²⁾

Ale mimo to spisovatelé posilují obraznost na úkor jiných duševních mohutností. Pokud všecko ústrojí a jejich schopnosti trvají ve vzájemném správném poměru a tak se rozvíjejí, pracuje složitý životní stroj náležitě a

¹⁾ Ruskin-Severin, Die Kunst zu lesen, 11.

²⁾ Ruskin-Jahn, Sesam und Lilien² (1905), 160 n.

pravidelně. Jestliže však některé ústrojí neb některá mohutnost budou sesíleny na úkor druhých, tenkrát bude soulad porušen; na jedné straně bude hypertrofie, na druhé atrofie.

Horlivým čtenářům románů přestává chutnati skutečnost bytí, a oni žijí ve vzdušných zámcích. Blouzní o nemožných věcech, pozdvihují se nespokojeni proti svému životnímu postavení, plní s nechutí své životní povolání, oddávají se zádumčivosti a jdouce za přeludy, upadávají ve svrchovaně směšné výstřednosti a nezřídka zakoušejí hanby a potupy. Přílišné čítání románů je z části vinno blaseovaností naší doby. „Lidé vážné práce a vážného studia,“ psal Proudhon mladé dámě, která se naň obrátila o radu, „jsou málo vydáni nudě, honbě za zábavou a nepravostí; ale blouznivci, zaha- leči a zpěváci, pohříchu příliš často také básníci a umělci, veškerý ten svět fantastů, se kloní náramnou tíhou k blaseovanosti, sprostotě . . . Vy sama jste se rozhodla věnovati se jedinému umění, svobodě, a stala jste se volnou dámou velké společnosti, nadšenou umělkyní. A to jest vlastní výsledek? Jdouc za krás- nem, došla jste k sprostému, ze svobodné učinila jste se otrokyní. A co jest činiti nyní? . . . Vymyfte ze své četby všechny romány a verše. Vaše obraznost si žádá věci čistých, silnějších“.

S tímto psaním velmi dobře se srovnává vada, kterou se neostýchalsapsati jeden zkušený učitel: „Ro- mány, novely atd. dlužno čítati zřídka a velmi opatrně. Román mravně čistý, když jest psychologicky dobře propracován, není bez užitku. Uvádí nás do vrstev, se- znamuje nás s životními názory a způsobem života, které jsou nás daleky — aspoň ve mnoha případech — a takto pomáhá ke tříbení úsudku o mnoha věcech, které se dějí a pozorují ve světě. Ale jednoho románu za rok je dosti“.¹⁾

Nechceme příliš ulpívati na těchto slovech. Ale mluvíme-li obecně, platí věta, že knihy poučné rozhodně

¹⁾ Eppink, Leitstern auf dem Lebenspfade der katho- lischen Lehrerin (1906), 107.

zasluhují přednosti před jinými. Vážné spisy náboženské a apologetické, plasticky psané životopisy, objektivní díla dějepisná, jasná líčení duchovní kulturní práce těch neb oněch národů, poctivá díla popisných věd přírodních, zachovávají duši rovnováhu.¹⁾ Z takové četby nevznikají ony nezdravé stavy, které ve dne v noci na úkor povinnosti a často i na úkor zdraví naplňují obraznost nezřízenými představami, srdci zošklivují každou namáhavou práci a celého člověka uvádějí v jakési delirium. Blahodárné světlo pravdy a obrazy vznešené lásky a ušlechtilých snah skýtají zábavu a klid, povzbuzení a vzlet, a pomáhají, aby všecky mohutnosti se harmonicky rozvíjely.

Nemá-li moc obraznosti, kterou kterýsi Francouz vtipně nazval „la folle du logis“ — „domácí blázen“, býti nad slušnou míru sesílena, nemá-li soudnost býti zmatena, vůle ochromena, srdce zbaveno statečnosti, všechna osoba učiněna „neosobnou“ a nemá-li člověk ztratiti pravý životní směr, musí mužnost a věrnost v povinnosti panovati nad četbou. Jest-li pak někdo v pochybnosti, má býti tolik skromný, aby uznal svou nezkušenost a hledal si rady. Žádný člověk, třeba byl sebe dokonalejší a učenější, není s to, aby ve všem sám sebe vedl a spravoval. Již Bone poznamenal, že novější německá literatura jest obtížena nevyšlovnou hanbou. Zajisté dlužno ctíti vše dobré a krásné, co všichni tito mužové vytvořili, a nedotýkati se jejich osobnosti, neboť ta jest nedotknutelnou svatyní, do níž vidí jedině Bůh. Ale k celku všech spisů jednotlivých spisovatelů dlužno býti nedůvěřivým, dokud se lidé, kteří je znají, za ně člověku nezaručí. Uprímné uznání vlastní nedostatečnosti ctí zvláště mládež, a také akademickou. Mladým lidem obzvláště by nebyla v pochybnostech o té neb oné knize neúčinná tato pravidla:

¹⁾ Místo nedovoluje dále se o tom šířiti. Poukazujeme na knihu Hermanna Ackera S. J. „Lebensbeschreibungen und ihre Bedeutung für Bildung und Erziehung“ (otisk z „Pharus“) a na knihu téhož spisovatele „Was soll ich lesen“³, Paulinus-Druckerei, Trevir, 1917-18.

1. Máš-li příležitost obdržeti úsudek o některé neznámé knize, vyžádej si ho prve než knihu počneš čísti. Rozumí se, že o radu dlužno se obrátiti k lidem soudným a svědomitým. Také některé vážné časopisy mohou býti dobrými rádci.

2. Není-li příležitosti zeptati se na radu a zvědět úsudek o knize, a chceš-li z rozumného důvodu čísti neznámé dílo, o němž máš pochybnosti, postačí někdy, když jest známo, či nákladem kniha vyšla. O katolických nakladatelstvích na př. jistě se smí předpokládati, že nebudou vydávati knih, nebezpečných víře nebo mravům.

3. Přijdeš-li při četbě na místo, které by snad budilo nepokoj, pochybnosti nebo pokušení, pokojně takové místo pomiň. Kdyby pak taková místa se opakovala a cítil bys, že nebezpečenství opravdu se rozmáhá, tenkrát nastává povinnost zákona přirozeného, nebezpečenství se vystříhati a knihu tedy odložit. —

* * *

A slyšme ještě, co radí Eymieu! Musí-li člověk nějakou knihu čísti, nebo četl-li knihu, jež v něm zanechává nebo zanechala špatný dojem, má se snažiti, aby dojem ten zahladil četbou jiné povahy, protože účinnost představy trvá potud, pokud nebude vystřídána představou mocnější. Kdyby se někomu zdálo, že to jest počínání dětinské, musili bychom mu odpověděti, že také zde se uplatňuje psychologický zákon a že zákony nelze odbývati úsměvem nebo krčením ramen. Není-li nic rozumnějšího, než zůstaviti zákon v jeho působení nebo pěstovati dojmy, jejichž výcho-diště a cíl člověk zná a schválil, není zase nic nerozumnějšího než pouštěti uzdu takovým představám, kterých člověk nemůže schvalovati, to jest silám, které se protíví našim záměrům a cílům ¹⁾).

¹⁾ Eymieu, Le gouvernement de soi-même, 121 n.

III.

Námitky proti předcházejícím závěrům.

Závěry, vycházející ze zákonův o vlivu četby, jsou velmi břitké a nežádají na čtenáři věci nepatrných; ale přece nebude moci nazývati je nelogickými přes všechny námitky, které snad rozum a srdce by proti nim mohly činiti a jistě budou činiti. Důsledky a požadavky, které zasahují hluboko a protiví se duchovní pýše a tělesné smyslnosti, vždycky rozechvívají člověka v jeho nejhlubším nitru a pudí jej, aby se utíkal k vytáčkám svrchovaně směšným, jen aby směl dopřávatí pudům nerušené svobody.

Zkoumejme klidně a objektivně námitky proti výše položeným závěrům. Tím se závěry ty octnou také v jakémsi novém osvětlení.

1. Věda žádá důvodův.

Proti církevnímu zákazu knih se uvádí svoboda vědy. Věda, říká se, musí znáti důvody pro věc a proti ní, idejí nelze odpravit se světa nebo ubíti dekrety, pravda musí býti vyprošřována z rumoviště nepravdy a bludu, musí býti zužitkována a ne vše dohromady zkrátka a sumárně zavrhováno a odsuzováno.

Zajisté, idejí nelze odpravit slovy a v každém poblouzení může býti nalezeno zrnko pravdy; ale kolik lidí, i lidí vzdělaných, jest tak důkladně obeznámeno

s pravdami náboženskými, aby vždycky dovedli rozeznávat pravdu od toho, co jest bludné, aby se nedali zaslepiti bludem a nepodlehli vlivu knih nepřátelských víře? Kdyby vyučování náboženství katolickému na škole obecné a střední bylo nebo bylo bývalo výborné sebe více, co znamenají konec konců dvě týdenní hodiny proti spoustě zjevných a zakrytých útoků na naše náboženství? Jakou duševní vyspělost přináší a přinášela většina žáků do oněch hodin a s jakou pozorností a pilí se účastnila náboženského vyučování? A což potom, když mladý člověk vyjde ze střední školy! Byla by to pomluva, kdybychom tvrdili, že dvě třetiny absolventů pranic nedbají, aby se v náboženství dále vzdělávali, že se spokojují nejistými, nejasnými, povrchními vědomostmi, jež si přinesli ze školy obecné a střední, a že se více méně utápějí ve starostech tohoto světa? Jest truchlivou skutečností, že obzvláště studující mládež namnoze ví lépe, co předáci nevěry uvádějí proti katolické církvi, než čemu církev učí, že se v čítárnách dychtivě chápe listů nekatolických a je zrovna hltá, ale že cítí malou potřebu, aby nabyla rozhledu po katolickém životě, působení, myšlení a snažení. Za takových okolností sotva jest lze mluvit o skutečném náboženském vědění. Ale nevědomost snadno uběhne v blud, a kdo se stále zabývá nebezpečnými časovými míněním, leckdy na konec stává se přeběhlíkem. „Člověk by myslil,“ píše právem dominikán Weisz, „že nikdo, kdo má nějakou zkušenost a kdo přemýšlí, nemůže se klamati v příčině nebezpečnosti tohoto směru. Tisíce rodičův a vychovatelů rok co rok bolestně nařikají, že se o to rozbily všechny jejich naděje. Nezkušená, všetečná mládež si hodila jejich napominání za hlavu. Jistě nemyslela při tom zlého, ale uvěřila přemoudřelým rádcům, kteří jí pravili: Chce-li člověk ve světě a ve svět působiti, musí znáti jeho názory a uměti oceňovati jeho život. Netrvalo dlouho a křesťanské smýšlení mládeže se zastavilo, svědomí se otupilo, všecken duchovní směr se změnil; mladí lidé již brzy nenalézali ve světě ničeho, co by kárali, a tu již chyběl jen krok, aby se mu obdivovali, aby jím byli

nadšení, aby v něj zapadli.“¹⁾ Jedinou spasnou kotvou v bouři jest pevné náboženské přesvědčení, které si člověk získal horlivým a pokorným studiem.

K nevědomosti se druží slabost ve víře. Nechuť k věření jest známkou naší doby. Mnohý člověk se snaží osvoboditi se od přísných závazků víry asi takovýmito řeči: jest nutno, aby člověk trochu více rozlišoval podstatné od vedlejšího a odmítal od sebe všecko upřílišené, a náboženství konec konců přece jest trochu záležitostí chuti a srdce. Znova a znova se zdůrazňuje snášenlivost, která má býti širá jako svět, a na konec prý hlavní věcí jest dobré srdce, a ne náboženská výlučnost.

Člověk tedy musí znáti důvody „proti!“ — Ale proč? Věděním nic nezískáš a neznáním jich nic neztrátiš. Církev ti podává pravdu, a není třeba, abys ji ještě hledal. Kdo podle své možnosti studoval důvody „pro“ a jest o nich přesvědčen, že jsou pravé, nemusí se báti, že neznámé důvody „proti“ by snad na konec přece mohly míti pravdu. Pravda jednou dokázaná jest dokázána navždy, a každý důvod proti ní jest předem klamný.

„Nevidím“, píše Otto Zimmermann T. J., „kde jest chyba v algebraickém výpočtu, na jehož konci spatřuji, že $2 < 2 = 5$, ale vím, že nějaká chyba tam jest, protože jest jisto, že $2 \times 2 = 4$. Nevím, co mám odpověděti učenému člověku, když mi vykládá, že Luther nikdy nebyl, ale svědectví dějin mi stačí, abych nikterak nepochyboval: Luther není pouhou bajkou. Takto si počínáme také ve věcech víry.“²⁾ A Fr. Xav. Kugler T. J. praví: „Jako hvězdář ani na chvíli se nespustí dávno dokázaného obecného zákona o přitažlivosti zemské nebo lučebník dávno zjištěného zákona stálých spojovacích vah, kdyby některý učenec, a třeba sebe více vynikající, se vytasil s námitkami a pochybnostmi proti nim, právě tak katolík, který jest svou věrou proniknut

¹⁾ Weisz, Die religiöse Gefahr, 468.

²⁾ O. Zimmermann, Der Wahrheitssinn ve Stimmen aus Maria-Laach LXIV (1911, I), 10.

nebo ji vědecky pojal a prakticky provozoval, ani na okamžení nebude se zabývati myšlenkou, že by bylo možno, že bloudí, nebo že se stal obětí podvodu. Žádná pravda nemůže býti poražena nějakou jinou domnělou pravdou, a my jsme si vědomi, že držíme pravdu; víme, že se opíráme o důvody tak hojné a mocné, že nepřipouštějí žádné rozumné pochybnosti.“¹⁾)

Člověk prý musí znáti důvody „proti!“ — Myslíme, že jest mnohem lépe, znáti důkladně důvody „pro“. Kéz mnoho srdcí ochotně přisvědčí krásným slovům, jež René Bazin pronesl v jedné konferenci pro dámy:

„Především je potřeba,“ praví, „abyste věnovaly pozorné studium katolickému učení. Mluvím zde o věřících dámách, které jsou nuceny k obraně, ale také o těch, které se ještě musí učit. Těm pravím: Musíte studovati náboženství, ne v knihách, které je znetvořují, chtějíce proti němu bojovati, nýbrž v knihách, které je vykládají.

„Smysl života a nazírání na svět mění se úplně podle toho, zná-li duch tuto otázku nebo ji nezná. Této otázce nelze ujíti leč vlastní vinou, které nelze změřiti, i když se přihlíží jen k prostým lidovým důsledkům. Neboť i ti lidé, kteří studujíce víru, víry nenajdou, najdou aspoň to nesmírné dobrodiní, že budou míti o víře správný pojem a budou o ní správně mluvit. Jsouť jisti, že vyjdou z takového studia zušlechtění a způsobilí ke spravedlivějšímu úsudku.

„Vím dobře, že fraseologie, obvyklá ve volebních řečích a volebních programech, dává těm, kteří nic nevědí o těchto problémech, na vůli, aby se tvářili a si počínali jako emancipovaní nebo svobodní duchové. Ale skutečně má se věc docela jinak. Po celý svůj život mohl jsem srovnávati dva druhy mužův a žen: ty, kteří znají náboženské věci, a ty, kteří ničemu o nich nerozumějí.

„Nerad bych někomu ublížil, ale jest mně prohlásiti, že náboženská nevědomost jistě jest příčinou rozumové

¹⁾ Fr. Xav. Kugler, *Babylon und Christentum*, ve *Stimmen aus Maria-Laach* LXIV (1903, I), 366 n.

inferiority. Jest jeden svět, do něhož jistí lidé nikdy nevniknou, a svět ten jest nesmírný. Jsou lidé, kterých oni neznají, jejichž řeči nerozumějí, a jsou to jejich bratři, a je jich miliony. Bez ideje přijatého neb aspoň pochopeného náboženství část dějin jest nesrozumitelná; nejkrásnější umění, jaké kdy bylo, stavitelství, hudba, malířství, sochařství, řezbářství, již nevlévá své duše do duší, které se od něho příliš vzdálily; nejkrásnější hesla, heslo bratrství, mravnosti, nesmrtelnosti duše, ztrácejí svůj pevný obsah a svůj vážný smysl; a zřejmě se objevuje, jak nepatrné jest v sociálním pokroku to, co vynalezli lidé.

„Jakou skvostnou bytostí byl by člověk, kdyby kráčel v plném světle slunečním a nebyl zůstavován jen svému blížavému kahanci! S kolika lidmi jsem se sešel, kteří věděli všechno, a jen to nevěděli, co jest podstatné! Měli zaslouženou pověst, dar slova, bohatého ducha, veliké srdce, přání býti užiteční své zemi, a často také upřímnou skromnost. Ale chyběla jim vyšší touha po vědění; byli neschopni tam, kde miliony jiných lidí se cítily svobodnými; zdálo se mi, že jsou podobni mohutným lodím, jejichž plachty schlíple visí, protože nemají rahan, kdežto malinkaté čluny s rozpjatou plachtou se směle hnaly po vlnách. Let myšlenky k prapočátkům a k cíli, útočiště k moci, která všechno zavírá v sobě, souzvuk systému, v němž není žádné mezery, v němž přirozenost se neničí nýbrž oslavuje, podivné spojení duchů po všech prostorech celého světa a v časech všech věků, prolamování všech mezi časem a místem, všechny tyto veliké myšlenky byly jim neznámy jako jiné mnohé, jejichž neumenšovaným pokladem často vládou nejchudší ze synů lidských. A jak se mnou hovořili, poznával jsem zároveň jejich vědění ve věcech lidských a jejich nevědomost ve věcech božských a také plnou poctivost takového smýšlení při nich. Všecko bylo takové, že by člověk byl plakal . . .

„Ano, opakuji to, často živě cítivám s lidmi, kteří nesmýšlejí jako já, a zároveň mi jich bývá upřímně líto. To, co cítím, není obyčejný cit přátelský, neboť mé cí-

tění vychází ještě z jiných zdrojů než z předností, které takoví lidé jeví; vychází totiž z pohledu na vázanou sílu, která by se mohla rozvíjeti a rozličně rozmnožovati krásu jejich ducha, jeho sílu, jeho smělost a jeho radost. A proto pravím: Vy, kteří čítáte, rozšiřujte svou četbu za oblasti tohoto života.“¹⁾

Rozšiřujte ji často a široko daleko; neb nikdo nebude snadno moci zbaviti výše uvedené psychologické zákony jejich účinnosti. Kdo se příliš často zabývá tím, co jest „proti“, jistě kope hrob vroucnosti své víry, nadšení pro víru, energii své víry.

Mysleme si však, že víra neutrpí značné ztráty. Ale jaký účel to má, když se člověk zabývá spisy, které zřejmě nebo zakrytě se obracejí proti nejsvětějším statkům člověčenstva? Jen surový, ničemný člověk by dovedl choditi každý den do společnosti, kde se stále vysmívají, stále spílají jeho rodině, jeho otci, jeho matce, jeho sourozencům, všem zvyklostem jeho domova. Jen padouch byl by s to, aby den co den přiváděl do domu svých rodičů člověka, o němž by věděl, že bude matku jeho bítí do obličeie, a aby vyháněl z domu lidi, kteří by chtěli takovému surovci v jeho počínání brániti. Ale co činí člověk, jenž bez nutné potřeby kupuje a čte spisy nepřátelské víře? Nechodí tím do společnosti, která den co den špiní a napadá velikou, krásnou, svatou rodinu křesťanskou? Nehledá si lidi, kteří nejlepší matku jeho, církve, poličkují? Nevystřkuje vskutku obránce víry ze dveří, když nedbá o katolický tisk? Možná, že netrpí žádné obrovské škody na své víře; ale způsobuje hanbu církvi, hanbu účastníkům své víry, hanbu sám sobě. A co ještě činí? Platí za triumfy nevěry a na ně, platí za svádění lidí, platí za zločin otravování lidu! Že prý třeba znáti důvody „proti“. A konec konců, k jakému účelu? Nemíří nejvnitřnější snaha k uvolnění jednotlivých pout, která se zdají v té oné chvíli vaditi? O tom zřejmě svědčí chtivost, s kterou bývá vyhledáváno to, co jest „proti“, s kterou to bývá vnímáno a uvnitř zpracovááno,

¹⁾ Stimmen aus Maria-Laach LXXV (1908, II), 118.

o tom zřejmě svědčí také prameny, z kterých se to čerpá.

Výsledek: Snaha o dosažení cíle hyne!

Nikdo menší to nevyličil, než George Sandová, a to mistrně, ve svém románu „Spiridion“, kde ovšem proti své vůli, svým líčením se dělá obhajkyní pravdy, ano i užitečnosti indexu. V řečeném románu uvádí na scénu jakéhosi zbožného mnicha, jménem Alexise, ale jehož „víra brzy utíká před rozumem jako poslušnost před pýchou“. A kterak nabyl toho rozumu? „Zamkl se do jedné zapověděné knihovny a tam prohledával díla všech bludařů, rozumí se proto, že chtěl srovnávat pravdu a blud. Nejsa dostatečně obeznámen s pravdou, pokládal se za dosti bystrého, aby se dovedl vyhnouti osidlům lži a na perutích genia přeletěti propasti a bažiny. A ovšem brzy se počíná jeho duchovní bída, nejprve pomalu, že téměř toho není pozorovati. Modlitba mu počíná býti břemenem, jeho srdce zůstává při ní prázdné a chladné; zahazuje křesťanství, ale pro lidské ohledy si nechává hábit. Protože se nudí, pouští se do studia přírodních věd a tak se šťastně dostává až do atheismu. Po jakési nemoci pokouší se o básnictví, o hudbu, o pozorování přírody, aby srdce jeho našlo své božství v umění, jako rozum je našel ve vlastní filosofii“. P. Kreiten právem dodává k tomuto líčení zvratného vzdělavacího postupu zbožného P. Alexise: „Jak nechutně otřepaným jeví se v rozboru tento myšlenkový postup, tak zase strašně životním a pravdivým jest ve skutečnosti líčení. Co lidí mohlo by vyprávěti příběh svého života slovy nešťastného Alexise, a jestliže George Sandová vůbec jest v líčení této osobnosti psychologicky tak pravdivá, jest to asi pouze tím, že tu píše legendu svého vlastního srdce. Či jí snad Alexis-Lamennais povídal o temných stezkách, po kterých došel touž branou zapověděných knih do bolestného města pochybností, odpadu a vzpoury?“¹⁾

¹⁾ W. Kreiten, George Sand, ve Stimmen aus Maria-Laach XII (1877, I), 448 n.

Slovo, kterým již sv. Pavel napomínal své křesťany k opatrnosti, platí také dnes, a až příliš jest hodna uvážení rada sv. Řehoře Nazianského, že člověk má si při knihách počínati stejně opatrně, jako když ruka, trhajíc růže, bázlivě sahá do kře, aby ji trny nerozdrásaly.

2. Umění v Prokrustově loži morálky.

„V literatuře svoboda!“ tak zní druhá námitka. „Co bude z této dcery nebes, budeme-li ji cpáti do Prokrustova lože úzkých zákonů křesťanské morálky? Budiž volna a proto také obecenstvo budiž volno ve své četbě!“

Již mnoho se lidé nahádali a již mnoho napsali o poměru umění k náboženství a k morálce. Jest úplně mimo cíl, který jsme si vytkli v tomto spisku, zabývat se podrobněji touto otázkou, protože řešení ji znamenalo by podrobně a důkladně rozebíratí pojem umění, čímž by se musilo ukázati, že svoboda v umění jest řízena předpisy, které vycházejí jednak z lidské přirozenosti a z podstaty věcí, jednak z některých okolností časových a individualitních. My zde přestaneme jen na několik poznámkách a potom uvedeme úsudky některých autorit o věci té.

Základní blud v otázce, týkající se vzájemného poměru umění a morálky, jest vyjádřen frází, kterou dnes často slýcháme, že totiž osoba umělcova, pokud se týče básníkovy, musí se v uměleckém díle úplně „vyžítí“, sice bude uměleckému dílu chyběti „pravda“.

To jest zkrátka zvučná fráze na obhájení a openutlení jakékoli špíny. Pravda uměleckého díla nezáleží v tom, že umělec se v látce „vyžije“, nýbrž ve hlásání zásady: „Nevinnosti náleži přednost před zločinem, právu před křivdou, ctnosti před hříchem“. Každý poklesek proti této zásadě ubíjí pravdu i umění. Neboť pravda, morálka a umění nejdou vedle sebe jako tři od sebe oddělené veličiny, nýbrž jsou harmonický celek, protože člověku není naprosto možno, aby zároveň byl špatný a přece pravdivý, vniterně vítězný.

Lidé, kteří ve své sprostotě vítězí nad tím, co jest dobré, slaví vítězství jen zevnitřně a zdánlivě; uvnitř podléhají a pro hlas svědomí nikdy nemohou okoušeti plné radosti pravého vítězství. Nemravný vítěz triumfuje pouze zevnitřně, nikoliv vnitřně. To jest „pravda“. Tedy umělec, chce-li ovšem pracovati umělecky, musí předváděti tuto pravdu. Proto si žádáme na umělci psychologické analýze duševního stavu od chvíle, kdy se začíná chystati vítězství, až do konečného triumfu. Ať umělec jest mravnou povahou nebo jí není, pokud zůstává „pravdivým“, zůstává také „morálním“ a také — má-li nutné vlastnosti uměleckého tvoření — „uměleckým“.

Tuto morálku bylo by lze nazývati absolutní morálkou toho kterého díla nebo jeho vnitřní morální tendencí. Ale dlužno uvážit také jinou stránku této věci: vliv díla na umělce a na čtenáře, tedy relativní morálku podle zákonů lásky k sobě a k bližnímu. Umělec nesmí pro něco dobrého, k dokázání vnitřní, mravně dobré tendence, voliti špatné prostředky. Zde jde hlavně o věci pohlavní. Výjevy a situace, které jsou umělci samému příležitostí k pádu a hříchu, nesmí, dbá-li Boha a svého svědomí, líčiti. Jak daleko smí se jíti, o tom rozhoduje osobní rozpořování toho neb onoho jednotlivce, a Bohu jedinému, ne čtenáři, jest umělec povinen odpovědností, neboť čtenář nemůže souditi o subjektivní síle umělcově proti dráždivosti věci pohlavních.

Čtenáři jest se spravovati týmž zákonem lásky k sobě, a nehledíme-li k jinému, on sám a jediný jest odpovědný z toho, co čte. Bývají zralí, přezralí lidé, kterým ani nejchoulostivější situace nebudou příležitostí ke hříchu. A tak jeden spisovatel mohl si říci: „Já vím, až kam mohu jíti; čtenář sám ať vidí, může-li mne následovati“. Ale jak dnešní knižní trh jest snadno přístupný, nezbytně se přihází, že knihy se dostávají do rukou, do kterých se neměly dostat, a že je čtou lidé, kteří čtouce je, nebo když je přečetli, hřeší. Může se říci, že se to přihází jen „per accidens?“ Není to spíše již opravdu „per se?“ A kdyby to bylo „per

accidens“, smí se pro dobrý účel připustiti hřích? Pro dobrý účel, který záleží v tom, že se vnitřní vítězství dobra líčí řadou choulostivých pohlavních scén?

Tedy meze přípustnosti pohlavních líčení zužují se víc a více: ustupují-li do velikých dálek, díváme-li se pouze na absolutní, vnitřní morálku uměleckého díla, sblíží se již znamenitě, uvažujeme-li subjektivní odpovědnost umělce, až konečně, přihlížíme-li ke čtenáři, zužují se tak, že zavírají v sobě neveliký prostor.

Velmi správně píše Bethleem: „Zajisté, literatura je samostatná a nezávislá na morálce, pokud má svůj vlastní předmět a svou vlastní oblast. Ale pokud jest dílem člověkovým a obrací se na lidi, závisí na zákonech, které lidmi vládou, a jest přísně zavázána, aby se jim podřizovala. Kdyby literatura byla sebe vznešenější a sebe mocnější, přece nemá práva klásti se napříč přes cestu, kterou se jest člověku ubírat, chce-li dojít svého posledního cíle. Literatura nemusí se modlit, nemusí pěti chvály Boží, nemusí hlásati povinnosti uložené tvorům — budiž; i když není jejím podstatným posláním zpívati žalmy a vyučovati náboženství, přece jest jí přísně zapověděno zraňovati, oslepovati, poskvřňovati nebo zaváděti na bludné cesty. Jestliže se pouští do rouhání nebo se šíří o věcech oplzlých, tenkrát překáží lidem v dosažení posledního cíle, kdyby třeba lidé sebe vznešenějšího nadání byli jejími apoštoly a velebiteli“. ¹⁾

Zachovávání věčné a obecně lidské morálky jest první povinností každého zralého básnictví, zachovávání křesťanské, v čase zjevené morálky, jest druhou povinností. Neboť křesťanství jest plnou pravdou, jest nejčistším názorem světovým. Autor může býti křesťanským *implicite* nebo *explicit*: *implicite* tenkrát, když nic nepraví, co by se protivilo křesťanské víře nebo křesťanské morálce,

¹⁾ Bethleem, *Romans à lire et romans à proscrire*, 3.

explicitě tenkrát, když jeho hrdinové nebo někteří z nich si počínají a mluví jako křesťané.¹⁾

Ale tím, že ke složkám umělecké tvorby se přibírá křesťanský názor světový, nikterak není zdržován vzlet uměleckého nadání; naopak, tím se básníkovi otvírá přístup k nejvyšším uměleckým účinkům, ovšem když jeho talent má touž úroveň jako jeho dobrá vůle. Znamenitě rozvedl tuto myšlenku známý katolický řečník německý J. Meyers na shromáždění katolíků německých v Düsseldorfu r. 1908.

„Zdali pak jsme někdy vážně přemýšleli“, pravil tam, „o bohatství a kráse katolické myšlenky v jejím uměleckém zužitkování? Všecka velikost a tragika lidského srdce, jeho rozmanitá poblouzení, jeho utrpení, jeho obětovnost, všechny soubory dějin, všecko co titánsky útočilo na nebe, cokoli bylo na smrt smutné a cokoli bylo plné tušení, láska a nenávisť, život a smrt, všecka problematika naší existence, trýzeň hledajících Boha a blažeuý mír nevinného dítěte, všechna líbeznost, ale také všechna velebnost stvoření zaznívají spolu jako v jediném uchvacujícím základním akordu v katolickém umění. Dějiny a příroda proměňují se v Jehovův chrám, v němž na nás vane hrůza věčnosti, ale také nás naplňuje všecka jeho blaženost. Celá země jest nám otevřena, duch, který provívá indické palmy a libanonské cedry, iranské cypřiše a egyptskou perseu, vždy jest nám dechem života všemohoucího Boha. Klenby nebeské jsou bání tohoto duchovního chrámu, horská pásma jsou jeho sloupovím, planety hoří na sedmiramenném svícnu. Moře odpočívá v jeho kovových březích; podzim vyložil své chleby předkladné na slunném stole země; ohnivý sloup Hospodinův naplňuje nesmírný chrám, dole v jeho kobách odpočívají tiše mrtví na svých ložích. Ale nahoře v chóru mluví moudří všech časů ve všech jazycích slávu Věčného, a harfy zpěvákův vpadají do jejich hlasův a pějí píseň o nesmrtelnosti Boha a o velikosti člověka, kdežto na

¹⁾ Srv. Charles de la Porte, René Bazin, v *Études IC* (1904, II), 219.

nebesích hrom dále buráci jako neustávající modlitba: *Quam mirabilia opera tua, Domine!*“

Úplná svoboda umění jest tedy nestvůrou. Myslíci mužové ušlechtilého smýšlení také vždycky zdůrazňovali poměr umění k náboženství a morálce. Tak Henry Thode na začátku 1906 v Berlíně ve „Spolku pro pěstování umění“ a ve „Spolku berlínských umělců“, kde bez obalu postavil na pranýř kazy moderního umění a ukázal, že pravé, opravdové umění jest v hluboké, vniterné shodě s náboženstvím, jak dokazují dějiny všech národů, kteří měli nějaké umění. Tak Lanzalone, „jehož stanovisko jest stanoviskem umění pro život, pro kulturu a pokrok, obzvláště mravní“. Zamítá také heslo „umění pro umění“, a nechce znáti umění jakožto povrchní prostředek jakési rozkoše a bez něhož lze býti. „Umění stlačující dolů“, tak končí svůj článek, „jest stlačený život; nezřízené umění — nezřízený život; pohoršlivé umění — pohoršlivý život. Na světě jest hrozná choroba rozumu a vůle; ideje se matou a převracejí na ruby, vkus jakoby se byl zbláznil. Jest čas, aby umění přestalo býti zrudnou a ničivou kratochvílí, aby se opět stalo nástrojem k ozdravení lidskému a společenskému, aby se opět vrátilo na cestu poctivého a zdravého rozumu lidského“. ¹⁾ Tak René Bazin v listě Dr. Josefu Hengesbachovi: „Jsem přesvědčen, že umění má úlohu, aby ušlechťovalo, že jako každá rozumná činnost spravuje se mravním zákonem, a že zvláště ti se těžce prohřešují proti svým bratřím, kdo svými knihami stahují duše na zem, hubí v nich doufání a snažení a klamou lidi v příčině smyslu života. Mně by se zdálo dětinstvím, chtít zakrývat špatné. Ale myslím, že zasluhuje odsouzení, když se špatnému nadržuje, když se pomáhá k jeho rozšiřování tím, že se líčí jako hodné lásky a nazývá se dobrým. Pojmům „dobrý“ a „špatný“ rozumím v tom smyslu, který věčně Desatero vkládá do těchto slov. Tyto myšlenky, jak vidíte, jsou prostě křesťanské myšlenky“. ²⁾

¹⁾ Srv. Literarisches Echo, 7. ročník., sloup. 505.

²⁾ J. Hengesbach, René Bazin, v Hochlandu V, (1905-06 I), 159.

Tak Hilty¹⁾): „Umění stojí jen za tolik, o kolik člověka pozdvihuje nad sebe samého a jej činí čistějším, silnějším, větším“. — Tak biskup Pavel Vilém z Kepplerů ve své řeči na devátém generálním shromáždění „Německé společnosti pro křesťanské umění“ v Stuttgartu 28. července 1902, kde se obrací proti zásadě, že umění musí býti „prostě uměním“ a že se nemusí podřizovati žádným zákonům, stojícím mimo ně. „Takové a jim podobné estetické zásady... jsou libůstky, ne pravidla; jsou to neblahé bludy, které neprospěly rozvoji umění, nýbrž je zavedly s cesty“.²⁾ Tak prof. Hans Thoma ve své řeči, kterou promluvil 15. března 1906 v první komoře badenské. — Tak mužové jako Alexander Baumgartner, Gietmann, Eichert, Kreiten, Mausbach, Schnorr z Carolsfeldu, Richard z Kraliků, Joh. Volkelt, Sertillanges, Gaborit a jiní.

Nikoliv, nemůže a nesmí býti pravdou to, co chorobné autonomní choutky vykřikují do světa, že „umění jest služba Boží svobodných duchů, kteří vyzdvihují své hlavy nad čas do budoucnosti, a krátkozrací biřicové nesnášenlivosti nechať se neopovažují vyrušovati jeho, jež jest obdařeno milostí“ (Richard Bredenbrücker); že „lex Heinze jest hříchem proti duchu každého umění“ (Heinz Tovote); že „umění, má-li býti mravné, musí míti také volnost, aby smělo býti nemravné“ (Leo Berg); že „povídání o morální a nemorální literatuře zní umělci tak, jako matematikovi otázka, je-li jeho trojúhelník červený nebo zelený, a dětská nevinnost geniů že je příliš čistá, aby věděla o morálce“ (Ouckama Knoop). Jistě, tito umělci a spisovatelé na takovou kulturní zastořalost, která ještě chce umělce podřizovati morálním zákonům, vrhají se s povykem, proti kterému turecká hudba s bubny a puklicemi jest tichým šuměním; ale proto přece nepřebývají tam, kde neplatí zlé a dobré, proto přece nežijí v krajích, kde dle Th. Gautiera čnějí vysoké vrcholky vznešeného básnického klidu. Jejich

¹⁾ Für schlaflose Nächte, 203.

²⁾ Srv. Biskup v. Keppler, Aus Kunst und Leben, Neue Folge, 222—226.

řeči o nějakém olympském stavu v oblacích mezi nebem a zemí jsou planým mluvením. Nechať stokrát na sebe obracejí slovo přikládané Benvenutovi Cellinimu „Geniovi je vše dovoleno“, nechať stokrát ujišťují jako Hauptmannův forman Henschel Hannu: „Ty za to nemůžeš“, a nechať, co jich samých se týče, sdílejí se o Henschelovo mínění o osudu, přes to přese všechno nezáleží na tom, co oni soudí o moraliť a jakým pláštíkem ctnosti chtějí neřest oblékati. Ale nejsou to většinou augurové, kteří by se svalili smíchy, kdyby někdo chtěl jejich povídání bráti za bernou minci?

Jest tedy otázka o umění a morálce rozřešena, také pokud se týče čtenáře, a na něm záleží, aby se na něm nenaplnila slova básníka:

My zvrhli jsme se v babské plémě,
řeč oheň — srdce ledové,
když davy vůkol na vše svaté
bič pekelného záští štve.

K zachování jednotlivce i národů není potřebí umění, ale ovšem jest potřebí přirozené mravnosti. Avšak tu lze uchovávat i zdokonalovat toliko důsledným snažením. Leckdy i sebe menší ústupky v té příčině znamenají osudný úpadek.

3. Nudná nevědomost dětská.

„Člověk není ustavičně dítětem; neví-li člověk všechno a všechno nepozná, nemá život pravé ceny“.

Nikdo nežádá, aby člověk ustavičně zůstal dítětem a ustavičně byl hloupý. Nikoliv, meze vědomostí den co den se mají rozšiřovat. Každý se má přičiňovat, aby ve svém oboru si mohl počínati jako autorita, a zůstávají-li práce vlastního povolání člověku čas, aby se zabýval jinými studii, má času toho rád užívat k dalšímu vzdělání. Heslem všech katolíků má býti slovo *progreŝ*. Ale že by člověk musil věděti a znáti všechno, to dlužno rozhodně popřít.

Co vlastně znamená řeč: „člověk musí všechno znáti“ v ústech lidí, kteří tak mluví, myslíce při tom na četbu? Nevyjadřuje-liž, že si přejí, aby bez překážky

směli čerpati ze studnice té moudrosti, která právem sluje moudrostí tělesnou? Ovšem by to takoví lidé neradi vyznali zcela upřímně a proto vyhledávají důvodův, aby zjednali jakousi tvářnost oprávněnosti této touze po vědění, vycházející z nízkých pohnutek.

„Člověk musí všechno znáti, aby se mu lidé nevy-smívali, že jest hlupec“. — Co odpověděl na takovou řeč veliký přítel mládeže P. Olivaint T. J.? „A proč? Pro strach, že by byl považován za hlupce!... Ó milí přátelé, v této příčině žijeme asi sotva ve století hlupců. Jest asi málo lidí, kteří vycházejíce teprve ze středních škol, mohli by se dožadovati v tomto smyslu diplomu hlouposti! Nechcete-li před očima světa, před očima zkažených lidí býti považováni za hlupce, musíte jíti až k posledním důsledkům a nesmíte toliko znáti zlé, ale musíte je také konati. Před jejich očima budete vždy hlupci, pokud budete míti nějaký stud, pokud se budete zardívati, pokud neučiníte posledního kroku, pokud jim nedáte práva, aby směli zvolati: „Podívejte se na něj, jest takový jako my — sicut unus ex nobis“.)

„Člověk musí všechno znáti, aby ze zkušenosti jiných lidí měl léko proti vlastním zlým pudům!“ — „Věděti a znáti v támtu oboru neznamená zkrotiti náruživost“, praví prvem Roeren.) Naopak, věděním se obyčejně, zvláště při mladých lidech, náruživost posiluje a meze její činnosti rozprostraňují. „Či jest potřebí“, táže se biskup trevirský Korum v postním listě (1910) o četbě, „či jest potřebí rozpoutávati nejprve v srdci čistého jinocha, cudné dívky smyslnost, aby se utvrdili ve ctnosti? Nemůže člověk poznati účinků některých jedů jinak, než když jich okusí?“

V jedné knize z 18. století o četbě jest psáno: „Svět má svá tajemství, do kterých jinoch nemusí hned býti zasvěcován, tajemství, která se musí vyjasňovati a odhalovati ponenáhlu, a mnohým by bylo lépe a užiteč-

1) Clair, Olivaint, 286.

2) Die öffentliche Unsittlichkeit und ihre Bekämpfung, 9.

něji, kdyby vždycky byli v takových věcech nevědomi a nikdy se s nimi neobeznámili“.¹⁾

Zasluguje uvážení, co o sobě vyznává benediktin Gall Morel, ačkoli leckterým uším to zní bláhově a staromódně: „Pokládám si za štěstí, že nejlepší němečtí a jiní básníci se mi dostali do rukou značně pozdě. Příliš rané mlsání se stromu poznání ničí mnoho tisíc talentů“.)

Člověk není na světě proto, aby všechno věděl, nýbrž jest zde, aby něco činil. Jest jednou na tomto světě a má cíl nějaký, cíl, pokud se týče tohoto života, a cíl, pokud se týče života budoucího. Všecka moudrost, které potřebuje, konec konců záleží v tom, aby uměl užívatí prostředků, které ho vedou k cíli.

4. Moderní literatura seznamuje prý dle pravdy s moudrostí světa a života.

„Moderní beletristika jest nejlepší a nejpravdivější vůdkyní světem a životem. Ona jest nejkrutější nepřítelkyně konvence a lži. Proč tedy zapovídati lidem, aby nepili ze zdroje pravé známosti světa a života, nebo jim to znesnadňovati?“

V moderní beletristice že šumí proud pravého, nejčistšího života? Ze spisů posledních literárních směrů že se člověk naučí dívati se na život tak, jak jest?

To jsou smělá slova. Pravý život rozhodně znamená něco více než fysický život se všemi jeho projevy a doprovodnými zjevy. Sebe věrnější kopie snažení a konání pouze přirozeného vždy ukazuje pouze jednu stránku života nebo život zkomolený. K pravému životu náleží nadpřirozenost. Pravý život stojí na základě víry a morálky, a ty jsou jeho nejpevnější oporou. Ve světle

¹⁾ M. F. Jordan Simon z řádu poustevníků sv. Augustina, Von der Lesung der philosophischen und zeitverkürzenden Bücher und von Anhörung der Predigten. Drei Abhandlungen, dem deutschen Leser mit deutschen Feder geweiht. (1772), 243.

²⁾ Stimmen aus Maria-Lach VIII (1875, I), 454.

rozumu a víry, a když se milost a přirozená síla navzájem pronikají, tenkrát život se rozvíjí v dokonalost.

Ale viděli jsme, kterak moderní literáti Boha a nadpřirozenost namnoze popírají nebo si jich nevšímají, kterak prohlašují všechna náboženství celkem za stejně dobrá, pravé filosofii se do očí smějí a dějiny vědomě padělají neb aspoň se snaží vzbuzovati všude pochybnosti a skoro nikdy nenacházejí rozhodných slov, jimiž by se zastali svrchovaných ideálů člověkových. Viděli jsme také, kterak tato literatura rozdražďuje citovou vnímavost a obraznost a sesiluje cit na úkor jiných vlastností. Již tím jest tedy zjištěno, že život v těchto spisech se jeví jakožto falešný, a moderní beletristika že jest slepou vůdkyní tímto světem. Ale všechna nepravda tohoto života se obzvláště jasně projevuje vnitřní zchátralostí, hlubokou bezútěšností a děsnou úzkostí, která mluví z moderních knih.

Životu cizí pesimismus v nejrozmanitějších podobách a v nejrozmanitějších odstínech jest značkou moderní literatury. A nemůže to býti jinak. Kde se ztroskotala víra v Boha spravujícího svět, v Krista, v místo blažených, a kde autonomie panuje jakožto svrchovaná zásada, tam chybí nejvnitřnější životní nerv. Tam mizejí hvězdy a nezměrné výšky se svými světlými postavami a ideály, tam zbývá jen „země“, jak se čte v jednom románě kohosi nejmenovaného, „točící se po ztrnulém zákoně slepé nutnosti, chladný, necítící svět, kde silný rozšlapává slabého, s hrobem bez naděje“. Lemaître by byl řekl pravdu, kdyby byl vůbec prohlásil pesimismus za korelát bezbožnosti, a měl dvojnásobnou pravdu, když nazval nevázaného Leconta de Lisle velikým pesimistou a velikým neznabohem. Neboť přidá-li se k zamítání nadpřirozenosti ještě to, že každá tvářnost hříchu, křivdy a nemravnosti bývá označována jakožto jediná člověka hodná ctnost, tenkrát celé duševní nebe se zatáhne mraky, tenkrát rozestře se duši arktická noc se svou nevýslovnou, až k šílenství dohánějící pustotou a opuštěností.

Jest snad příliš tvrdé to, co sám člověk jako Alfred Klaar musí vyznávati? „V umění“, tak píše, „zvláště pak

v básnictví libují si tvůrčí duchové v tom, že ideální svět, který vytvářejí, sami opět ničí, a že nás propouštějí z oblasti svých výtvorů ne jako pochybující, kteří se stále ještě mohou vydrati vzhůru, nýbrž jako zoufající. Nikdy dříve se tolik neplýtvalo silou jako za našich dnů, aby se mdloba přesyčení, která vyznívá v bezradnost, oblékala v roucho tak nádherné. Barevný tón bledosti, který druhy jakožto kontrastující míval působivost na obraze světa, chce se nyní rozkládati po celé šíři obrazu; motiv, který zníval spolu s jinými, aby potom v symfonii byl s triumfem překonán, chce panovati sám jediný; zoufalost, která nebyla určena, a¹ y zdůrazňovala kontrast pronikající důvěry, činí se základním tónem velkých skladeb básnických“.¹⁾

Má pravdu. Málo usmíření jest v nejnovějších dílech našich moderních, málo světlých postav, málo souladu, málokdy vzácné nějaké idylické místočko. Naturalista stěží ještě zná nějakého člověka plného dobroty a lásky, plného oddanosti a něžné mysli; on v něm vidí hlavně vyvinutého ssavce, jehož konání jest určováno potřebami této chvíle a pudy, jež činí svět jevištěm ustavičného boje a neustanou, dokud po Nietzschevě receptu nesrazí slabšího na zem. Ulice našich naturalistů jsou galerie ohav s lidskými obličejí nebo zachmuřenými postavami, zbídačelými lidmi, lidmi, kteří vše vidí šedivé nebo černé a mají krtčí perspektivu, lidmi, jejichž duch téměř nikdy se nezachvívá ušlechtilou, těšivou, silivou myšlenkou, jejichž srdce téměř nikdy nezatepe velkodušným citem, jenž by dovedl vésti duše vstříc novému jitrnímu svítání.

Také v knihách pantheistův a symbolistův až příliš často Musy ustupují Medusám. Útěk před chladným materialismem na výslunnější výšiny, kam by tuhnoucí mlhy nemohly za nimi přijíti, většině symbolistů a idealistů se naprosto nezdařil. Síla jejich, protože se nezakládala na Bohu, po několika krocích je opustila, a ubožáci zapadli nazpět do moře mlh dvojnásob bídní a dvojnásob bezútěšní. Jestliže se někteří zastavili na hranicích jakési mírné,

¹⁾ Literarisches Echo, 7. ročník, sloup. 637.

snivé truchlivosti, jestliže jiným se všechno zhnusilo, asi tak jako mladému Gabrielovi d'Annunzio, který již ve svém dvacátém roce vykňourával do světa své přesycení a malátnost svého nitra a obracel se na lidstvo s prosbou o nějaký nový cit,¹⁾ přece veliká většina náleží k vážným pesimistům, kteří se nespokojují vzdycháním a slzami, líčením šerých dnův a unavených večerních stínův, osamělých světél a bezbarvých zimních krajin, starých zdí a zpukřelých rubášů, bledých, svedených dívek a za noci vyjících psů. „Parnaské Musy, které za dřívějších dob vesele tančily do kola, nyní netoliko se k smrti nudí u symbolistů, nýbrž krčí se zoufale, vzdychají, že by obměkčily kámen, a vylévají potoky hořkých slz.“²⁾

Jeden ze symbolistů zpíval:

Mám rád, co si ne zvolil nikdo,
co nikdo rád nedoved' mít,
své pranejvnitřnější bytí,
vše, zvláštní a choré co zřít.

¹⁾ Také Johannes Jørgensen znal takový pesimismus. Slyšme jeho slova, která nám jasným světlem osvětlují vznikání idealistické moderny. V krátkém vlastním životopise píše: „Od nynějška jsem byl vášnivým pantheistou — opojeným ctitelem přírody, milovníkem samoty v hlubokých lesích, nočním tulákem, který pil rosu a měsíční svit, klaněl se věčným hvězdám a mrtvé tišině podzimního kraje. . Ale ach, po jarním kvítí a letním slunci příliš brzy přichází podzimní deště a mlhy, padající listí a padající sníh. Všecka pozemská krása kvete, jen aby zanikla, a tak můj pantheismus stal se mi zdrojem hlubokého smutného pesimismu. A jsa obklíčen touto černou nocí, sahal jsem jako tolik jiných přede mnou a po mně, po oněch ďábelských léčích nemocné duše, které otvírají člověku brány „umělého ráje“ Baudelairova, Edgarda Poe a De Quinceyova. ‚Víte,‘ ptal se kdysi jeden moderní norský spisovatel jednoho mnichovského kolegy, ‚víte, proč se u nás tak ukrutně mnoho pije? Jest to tím, že zimní noci tam nahoře jsou tak dlouhé, a potom také tím, že nevěříme v Boha.‘ — Také v Dánsku jsou zimní noci dlouhé — a také my Mladodáni nevěřili jsme v Boha! Když se ohlížím nazpátky na ony časy, zdá se mi, že spatřuji jedinou dlouhou zimní noc, tu černou pod mraky, tu měsíčně jasnou, tu třpytící se hvězdami. Ta léta neměla žádných dnů, jen samé noci.“

²⁾ Hippolite Martin, *Névrose et Poésie*, v *Études LXXIV* (1898, I) 342. Srv. Jos. Kreitmaier S. J. „Moderne Seele und moderne Kunst“, ve *Stimmen aus Maria Laach LXXXV* (1913-14, I) 62 n.

Zvláštní a chorá jest idealistická moderna. Miluje jen to, co je chorobné, pokládá všecko za slabé, nemocné, bídné. Goethe se vyjádřil o jakémisi druhu básníků své doby: „Tito básníci všichni píší, jako by byli nemocní a celý svět jedinou nemocnicí. Všichni mluví o utrpení a trápení pozemském a jsouce všichni nespokojeni, štvou se navzájem do nespokojenosti ještě větší. Jest to skutečné zneužívání poesie, která nám jest vlastně dána proto, aby vyrovnávala malé rozpory našeho života a lidi činila spokojenými se světem a jeho stavem. Ale nynější pokolení se bojí každé pravé síly, a jen ve slabosti jest mu dobře a bývá poeticky naladěno. Vynašel jsem dobré slovo, abych ty pány pozlobil. Budu jejich poesii nazývati lazaretovou poesii“. Kdyby Goethe se vrátil na tento svět, jaký název by musel vynalézt pro dnešní básnické umění? Jistě, dnešní svět není právě nejlepší. Podvodníci velkého slohu, velicí křiklouni, drzí zloději, prodavači a lovci duší nalézají tu snadné a výnosné živobytí. Ctnost mizí víc a více, naděje v život za hrobem bledne a bol zoufalství rozmáhá se obrovštěji a obrovštěji. Ale peleší lotrovskou svět přece ještě není, ba ani horoucí pouští nebo velikou nemocniční síní, jak nám jej „moderní“ rádi líčívají. Dobrá, ať si opakují, když se jim líbí, slova Bérangerova: „Žlutek s cukrem a noční čepici mi dejte,“ a ať se uvrhují s kňouráním na lože. To nevadí, aby nechodily po tomto světě ještě jiné postavy než nedokrevní, souchotinářští lidičky, kteří znají jen jediné vzrušení, zvířecí choutku, ale co chvíli omdlévají a ocitají se v smrtelných úzkostech a nikdy nedocházejí pravého uspokojení.

Bohu díky, ještě lze viděti a znamenati mnoho dobré vůle a statečného snažení, ještě mnoho poctivých srdcí vylétá duchem a myslí nad zemi, ještě mnoho něžných rukou jest hotovo, otvírati dlaně a skýtati útěchu. Jestliže s nebe mnohých materialistův a idealistův naděje zmizela jako ranní červánky, a jsou-li bez záštity vydáni polednímu vedru, jest to pouze tím, že se drze obrátili zády k pravé kráse, Bohu.

Kdo chce viděti vlnění pravého, čerstvého života, nechod' k velebeným moderním beletristům. U těch spatříš

většinou zpitvořené, zkroucené postavy, a vlastní život, jako život některých básníků samých, stane se pouhou karikaturou.

5. Člověk musí žít se světem.

„Všechno mluví o knize. Člověk se musí přizpůsobovati době, v které žije, sice bude ve společnosti nemožným“.

„Zlořečené ohledy,“ tak se vyjadřuje Coloma ve svých „Maličkostech,“ „náleží k smrtelným ranám naší moderní společnosti.“ Coloma tomu přišel na kloub. Co dnes panuje nad duchem lidským, to jest móda, to jest veřejné mínění. Stačí, aby to neb ono tvrzení bylo několikrát opakováno a stentorským hlasem prohlášováno, a lidé je budou přijímati za jistojistou pravdu. Protože tedy ten neb onen kritik uznává knihu za nádhernou, báječnou, plnou ducha a myšlenek, protože ta neb ona tvrdí, že taková kniha nesmí chyběti v žádném vzdělávacím domě, protože pět nebo deset lidí o ní mluví, musí také všichni ostatní o ní věděti, o ní mluvit! Společnost! Společnost! Před společností ohýbají lidé šíji a odhazují všecku mužskou i ženskou čest!

Dr. Otto z Erlbachu (A. Kausen) píše: „I v takových vrstvách, které si váží neposkvřněného života, velice se rozmáhá nemyslicí snášenlivost, lhostejná nebo zbabělá otupělost vzhledem k rostoucí veřejné frivolnosti. V domech, kde matka, ve svém srdci křesťanská, se domýšlí, že opatruje čistotu rodinného krbu, lze nacházeti špinavý tisk jakožto denní rodinnou četbu“. A dodává tato hořká slova: „Dospěli jsme až tam, že nesčetné tisíce lidí se krčí před drzostí a terorismem hlasatelů moderní t. j. zvrácené morálky, pro strach, že by je „čistí,“ kteří se válejí v blátě, vykřikovali za vilné, zkažené, ba dokonce za necudné a že by po nich házeli kalem“.¹⁾

Lidé tedy chtějí býti časovými a pokládají to za dostačnou výmluvu, aby si osvojovali to, co jest v literatuře „časové“: svobodářské křesťanství, které nikoho ne-

¹⁾ Allgemeine Rundschau, ročník 1906, 38.

zarmoutí, a zdravou smyslnost s jejím příslušenstvím. Svět, který jest zlý, má se kaziti ještě více, když se upouští od hlavních životních zásad a odmítá se myšlenka, že Bůh žádá přísného počtu také z opominutí toho, co se mělo činiti.

6. Zkouška duševní síly.

„Člověk se přece nesmí stále jen báti! Jednou musí také zkusiti svých sil!“

Zajisté, bez iniciativy a podnikavosti není nic velikého ani krásného. Ale jest dvojí odvážnost, jest dvojí touha po činech. Kdo bude zkoušeti dýku na svém vlastním srdci, revolver na svých vlastních spáncích? Kdo se bude nahýbati nad propastí, chtěje zkusiti, je-li prost závratí? „Kdo miluje nebezpečí, zahyne v něm!“ Tak mluví věčná Moudrost (Sir. 3, 27).

Zajisté, leckdo se dovedl dlouho udržovati na samém krajičku propasti, ale domýšlivost přece konečně způsobila, že do ní sklouzl. Vůle lidská jistě není všemohoucí, a představy a úkony, které se opakují, často, aniž toho člověk pozoruje, vyvinou se v obrovské síly.

7. Zdravá duše.

„Zdravé duši jest vše zdravé; toliko jest třeba zvyknouti tomu. Dobře psaná kniha nikdy nemůže způsobiti zlého“.

Zdravému tělu jest všecko zdravé. Toliko jest třeba, zvyknouti tomu! Dobře upravený jed nemůže nikdy způsobiti zlého! Co by se řeklo v opravdovém životě o takovém tvrzení? Jistě, že to jest bláznovství. A v příčině duše by takové tvrzení mělo míti platnost? Ale což nejsou na světě duše zkažené a chorobné? Kdysi bývaly zdravé; tedy přece jim všecko nebylo zdravé.

Výborně odmítá tuto námitku René Bazin. „Jest jeden velice rozšířený předsudek,“ tak píše. „Slyšel jsem jej z úst lidí, kterých si velmi vážím. Předsudek ten záleží v tvrzení, že kniha, předpokládajíc, že jest dobře psána, nemůže způsobiti nic zlého. A právě proto, že tento

předsudek jest velmi rozšířen, máme příčinu, abychom o něm mluvili.

„Ó, vím dobře, že se při tom činí výjimka, pokud jde o mladé dívky. Připouští se, že mají právo na jakýsi ochranný systém. Ale jakmile jest žena provdána, může — tak se aspoň zdá — beze škody čísti jakékoli knihy. Já tomu nevěřím.

„Snad by se mohlo připustiti, že muž nebo žena zralého věku, výborně vzdělaného a rozvážného ducha, zvyklí bystře rozpoznávati sofismata a pohrdati mravní sprostotou, mohou beze škody čísti mnohé knihy, také knihy bludných a špatných názorů, když jest k tomu nějaká příčina. Ale čísti všechno! A čísti všechno, prve než si člověk získá mnoho životních zkušeností! Uvažte tu obrovskou spoustu lží, pošetilostí a mravní špatnosti, kterou vedle čistých mistrovských děl nebo ctihodných spisů kterákoli literatura obsahuje, i když si všímáme jen spisovatelů skutečně nadaných a jejich spisů, které jsou umělecky sepsány.

„A vy máte tolik důvěry sám v sebe, že se domníváte, že tento pustý zmatek systemů, tvrzení, lákání ke smyslné rozkoši, popudů, líčení rozporů bude se bráti před očima vašeho ducha a nezůstaví v něm žádných stop? Domníváte se, že kniha jest úplně neškodná, jen když je umělecky sepsána? Jakoby právě umění naukám a citům, jejichž surovost by vás jinak byla urazila, nedávala důrazu a neopřádala jich mocným kouzlem! Nebo snad namlouváte sám sobě, že váš obdiv se bude obraceti toliko k formě a že budete zůstávati úplně nevnímavým v příčině pěkně vyzdobených a melodicky znějících myšlenek?

„Opakuji vám, že tomu nevěřím, a to ze dvojí příčiny. Předně proto, že jsem pozoroval, že bohatě nadaní duchové se dali poplésti a úplně rozviklati nejbídnějšími sofismaty, kterým příliš brzy, nemajíce náležité nedůvěry sami k sobě a majíce příliš mnoho osobní ješitnosti, sedli na vějičku. A ještě více jest takových roztomilých bytostí, na nichž jsem mohl pozorovati, jak jejich úsměv, jejich pohled, jejich duševní život se ponenáhlu změnily, a na nichž byl zřejmý neblahý vliv literatury, které neprávem

se říká lehčí, ale která ve skutečnosti jest nad každou jinou tíživější, protože zkřivuje to, co jest rovné.

„Ne, jsem jist, že bláhovost, třeba geniální, a blud nemohou se ustavičně ukazovati lidskému duchu a nezatemňovati jeho soudnosti, a že nejpočestnější ženy a nejpočestnější muži zakusí nějaké ztráty své mravní čistoty, čtouce nemravné knihy; v myslí zůstane celý svět obrazů, které člověk musí zapuzovati a které přece se vracejí.

„A kdyby nebylo ani zkušenosti v této věci, nestačí sám rozum, aby zničil předsudek o lhostejnosti četby? Tvrditi, že vzdělanému duchu žádná kniha nemůže škoditi, jest totéž, jako prohlašovati dvě věci: buď že člověk nemůže zhřešiti, nebo že jeden z hlavních prostředků našeho poznávání nemá žádné vzdělávací moci.“¹⁾

8. Ponižující pruderie.

„Odvraceti se od některých knih jest svatoušskou pruderii.“

Slovo pruderie náleží k těm slovíčkům, jichž smysl těžko lze pochopiti. Hned se tím rozumí ošklivost pokrytecky předstíraná zevnitř, kdežto srdce hýří v necudnostech; hned zase přílišná citlivost; hned zase každá úchylka od ducha tohoto světa, když člověk se nechce oddávati „neškodným hnutím přirozených pudů“, když odmítá „volnější názory“, když se bojí zlého.

Chce-li někdo pokrytectví a upřílišenou choulostivost poznamenávati tímto slovem „pruderie“, budiž — takové věci zasluhují pohrdání. Ale svědomitá opatrnost a prozíravost v příčině mravních nebezpečností musí si rozhodně zakázati pohanu, která se spojuje se slovem pruderie. Taková opatrnost není ničím jiným než následováním učení Kristova a apoštolův.

Pohříchu móda dovedla již toho, že útlost svědomí a vůbec každá mravní starostlivost jest rozkřičena jakožto pruderie, a mnoho lidí se bázlivě krčí před touto tyrankou. A přece z varovných tabulek, které mnozí spisovatelé,

¹⁾ Stimmen aus Maria Laach LXXV (1908, II.), 119.

jistě ne upejpaví, přibíli v čelo svých spisů, každý, kdo chce, mohl by si vyčísti, co jest pruderie a co jest svědomitost.

Jean Jacques Rousseau vyznal o sobě, že nemůže viděti žádného ze svých spisů, aby se nezachvíval. Místo aby poučoval, že prý kazí, místo potavy, že podává jed. Klemens Brentano odpověděl ruské kněžně, která četla jeho román „Godwi“: „Že se nestydíte jakožto žena a matka čísti něco takového!“ Goethe se nehoršil, že biskup milánský se stavěl proti jeho „Wertherovi“ jakožto špatné knize, a vyznával, že nepsal docela ničeho pro děti, ba ani pro děti dvacetileté. George Sandová nemohla ve svých pozdějších letech myslet na svůj román „Lélia“, aby se za něj nestyděla, a Jules Janin psal jakémusi mladému muži, aby nečetl jeho spisů. A dodal, že vůbec nezná ani dvou románů své doby, které by zasluhovaly, aby mladý muž, který si zachoval zbožnost, čistotu a ušlechtilé nadšení svých osmnácti let, na ně obrátil své oči.

O známém materialistickém profesorovi lékařství Billrothovi se vypravuje, že pokládal za nebezpečnou věc, seznamovati lid s nejintimnějšími dogmaty svého světového názoru; a o Daudetovi, který bývá příliš vysoko ceněn, jest známo, že v čelo svého románu „Safo“ dal vytisknouti věnování: „Mým synům, až jim bude dvacet let.“ Billroth nebyl jistě žádný svatoušek, a Daudet se neostýchal líčiti v jedné své knize cizoložníka, jemuž nebylo ještě dvacet let; ale přece někdy chápali, že jiné jest převalovati ve svých mozcích podvratné ideje, a jiné že jest, takové názory předkládati svým bližním.

A co nám povídá Ovid?

Eloquar invitus: teneros ne tange poëtas!
 Submoveo dotes impius ipse meas.
 Omnia pone feros quamvis invitus in ignes,
 Et dic: ardoris sit rogus iste mei.

Dím to nerad, však dím: po milostném verši nesáhej!
 Svého, nelitostný, dar ducha sám ti haním.
 Všecko, nerad třeba, hoď to do ohně dravého a řekni:
 S tou hranicí nechť můj žár se také dokoná.

Rozkřičená „literatura pro eunuchy“, tupení „duchovní eunuchové“, zkratka, nenáviděná „upejpavá kniha“ a proklínaný „upejpavý čtenář“ jsou přes to přese všechno solí země, i když sůl ta jest hořká zmlsanému jazyku zhýralých labužníků. ¹⁾

9. Platonické lásky.

„Četba vzrušujících a rozčilujících románů se v nejhorším případě končí nějakou „platonickou“ láskou. Co jest tedy při tom zlého?“

Jakoby pohrávání a klamání nebylo ničím, když jde o dívčí duši! Foersterovi jest „platonická“ láska vždy tragedií, pročez o ní soudí docela jinak. „Všecka lidská bída“, praví, „... jest v životě samém nerozlučně spojena s každou nevázanou láskou. Či se konec konců nekončí více než polovička takových „poetických styků“ tím, že dívka upadá v prostituci nebo se dopouští sebevraždy?“ ²⁾ A nebývá při tom pošlapávána vlastní čest? Nebývají leckdy postaveny vysoké překážky, přes které se vůle potom již sotva kdy dostane?

10. Kult krásy a pěstování dobrého vkusu. ³⁾

„Moderní literatura obsahuje tolik krásného a jest nejlepší pěstitelkou dobrého vkusu. Já hledím pouze na krásu, na skvělý sloh, na vybroušený způsob vyjadřování; vše ostatní jest mi vedlejší.“

Poesie jest dcerou nebes, a zralá díla, která lidstvu skýtá, jsou dary života k životu. Ale kolik takových děl najdeme v literaturách? O ryzosti jazykové, o skvostném slohu atd. mluvilo se stejně za dob sv. Augustina. Ale co praví tento veliký biskup o knihách, klasických snad co do řeči a slohu, ale nebezpečných mravům? „Lidé

¹⁾ Weisz, Die religiöse Gefahr, 360.

²⁾ Foerster, Jugendlehre, 632.

³⁾ Některé myšlenky v tomto odstavci jsou vzaty z knihy Fr. X. Wetzela „Die Lektüre“, str. 238 nn. Pozn. překlad.

neúnavně tyto knihy vychvalují, znova a znova opakují, že v nich nalézají čistý jazyk, hluboké myšlenky, vznešenou výmluvnost, ušlechtilý sloh; ale konec konců tyto spisy jsou poháry jedu, které nám nabízejí učitelové opilí smyslností, aby opili také nás a uvrhli nás do záhuby.“ „Není ti třeba hledati zlata v blátě“, možno říci se sv. Jeronymem o moderní literatuře. A ostatně, i kdyby bylo pravda, že moderní knihy vynikají slohem a řečí, jest pravda, že jejich čtenáři hledají pouze této ryzosti řeči a vybroušenosti jejich slohu? Ať odpoví jejich svědomí, chce-li mluvit upřímně a jest-li schopno upřímné odpovědi. „Ze sta čtenářů“, praví francouzský literární kritik G. D'Azambuja, „devadesát devět hledá v četbě moderních románů něco docela jiného než ušlechtilost a literární umění.“

„Já hledím pouze na krásu — ostatní jest mi vedlejší“. Skýtá moderní literatura opravdu tolik krásného? Vizme na př. literaturu naturalistickou s jejím náčelníkem Zolou. Není většina této literatury úmyslným vystavováním toho, co je hrubé, sprosté, snižující? Nejsou to obrazy zhýralosti, panovačnosti, lačnosti krve? Či není to jasno každému, kdo přihlédne, jaké látky tito spisovatelé si volívají a jakým způsobem o nich píší? —

Materialista libuje si hlavně v ohyzdném, ve špíně. Jeho záliba týká se fysické špíny. Úkony, o kterých každý slušný člověk mlčí, tito umělci líčí co nejdůkladněji. Bylo by snadno uvést příklady netoliko ze Zoly, nýbrž také z naturalistických spisovatelů jiných národů. Ale Zola sám veřejně obhajoval takového způsobu psaní. „Materialistické umění“, praví, „jest umění, které obětuje formu látce, kresbu barvě, ideál skutečnosti, umění, které se neleká neslušnosti ani sprostoty, ba ani surovosti; jest to zkrátka umění, které se svou řečí obrací k lidu a pokládá za snadnější, házeti umění za krmivo nejhrubším pudům mas, než vyzdvihovati jejich myslící mohutnost až na výšiny umění.“

Ještě raději naturalističtí autoři obracejí svou pozornost ke tmavým stránkám lidského života, k bidě ve všeliké její tvářnosti a rozličnosti, a přede vším jiným

k mravní špíně, k neřesti. Málokdy se vypravuje o krásném a o kráse, skoro nikdy nevycházejí z nějaké ušlechtilé pohnutky, málokdy vystupuje do předu nějaký kousek hrdinský. Brlohy, noční útulky, hospody s lehkými děvčaty — taková místa jsou obyčejným prostředím, v němž spatřujeme osoby naturalistické literatury: nevěstky, postavy polosvěta, cizoložníky a cizoložnice, rozervané, ztracené existence. A na nich se nám neukazuje to, co jest ještě jakž takž lidské, nýbrž zvíře, „la bête humaine“, náruživost, vystupňovaná ke zvířecím konvulsím a k deliriu, neboli, jak Lemaître se vyjadřuje, „věčné dobrodružství zajatců těla“. „Platonické hegemomonikon“ u těchto umělců již nadobro dohospodařilo. To co líčí, jest „temné vegetování, dusná tíha nezkracených pudů, dravčí náruživost, zmotaná hra neovládaných představ... Tito spisovatelé líčí s rozhodnou zálibou nikoliv přátelské hostiny, nýbrž orgie, nikoliv ušlechtilý požitek, nýbrž opojení, ne krásu, nýbrž nevázanost.“²⁾ Ba, Belgičan Eekhoud se docela honosí, že líčí „skvostné exempláře člověckého dobytka“, de brutes superbes. Postavy těchto spisů neskládají svých rouch v důstojné řasy, neznají vznešeného počínání; na jejich čele jsou zjevný „známky zrůdnosti.“ Co Grotthusz řekl o Hauptmannově knize „Před slunce západem“, že kniha ta ve svém celku se jeví „jako jedna jediná básnická kloaka, a že člověk udělá dobře, když si bude držeti u nosu kapesník, zachce-li se mu tam s kritickou svítilnou“³⁾, to lze právem říci o celém důsledném naturalismu a realismu.

V oblasti nepěkného, nechutného svorně se shledává se školou materialistickou škola idealisticko-symbolisticko-pantheistická; neboť kdekoliv jest atrofie mravního smýšlení a cítění, a svrchované uskutečnění uměleckého ideálu jakoby se vyhledávalo ve zlém, tam dobrý vkus musí mizeti neb aspoň z části býti porušen. Neboť dobrý vkus není nic jiného než

²⁾ F. Brunetière, Le roman naturaliste, 3.

³⁾ Richard v. Kralik, Kulturstudien, 23 n.

⁴⁾ Jeannot Emil svob. pán Grotthusz, Probleme u. Charakterköpfe⁴, 77.

přirozený praktický pud, nesoucí se ke krásnu. „Nikdo nemiluje poesie“, řekl starý mnich-básník, „aby nemiloval světla.“ Pravý symbolista jest nepřítel světla; nevidí nádheru a nevidí ničeho z toho, co se odívá jeho krásou. Miluje noc, píše v temnotě, jako pták Minervin, úmyslně pěstuje nevnímavost v příčině toho, co jest přirozeně krásné. Kam až v zesurování dobrého vkusu mnozí symbolisté a dekadenti dospěli, často dostatečně ukazují již ohyždné obraty, které si dovolují, a názvy, jež dali svým spisům.¹⁾

„Moderní básnictví,“ zvolal J. Meyers na düsseldorfském shromáždění katolíků německých (1908), „ukazuje nám prázdnotu a malomoc k chápání velikých problémů. Velmi mnohé látky, jež si obírají, jsou prázdný velikosti, a způsob, kterým o nich jednají, jest prázden důstojnosti a vznešenosti.“

A u takových spisovatelů chtějí někteří čtenáři hledati vzdělání dobrého vkusu! U naturalistické, symbolistické, dekadentní moderny! Či jest snad přece pravda, co píše protestantský pastor Th. Wahl? „A vůbec“, volá, „dobrý vkus!“ — Musíme považovati za zarmucující následek literární nadprodukce naší doby a nezbytně s tím spojeného zpovrchnění a mělkosti toho, co se nám podává, zpovrchnění a mělkosti, které se dobře snášejí s nejostřejším co možná paprikováním senačního nebo pohlavního rázu, že dobrý vkus nejširších vrstev našeho čtenářstva jest znetvořen a pokažen namnoze tak velice, že ho naprosto není lze poznati.“²⁾ Jest snad přece pravda, co tvrdí G. D'Azambuja, že deva-

¹⁾ Nechceme zde uvíjeti kytičku z nelibě páchnoucích květů chorobných duší. Jen uvedeme výrok profesora Lippse, kterého jistě nikdo nebude podezírati z pobožnůstkářství: „Děsivě,“ praví, „ukazuje se moc negativního v zálibě v tom, co jest ohyždné, nahnilé, perversní; místo, aby se tomu vzpírali, dekadenti provozují jakýsi kult takových věcí; místo aby se jim to ošklivilo, cítí v takových věcech jakousi příjemnou dráždivost, jako v soli a pepři, nalézají v nich prostředky, kterými mrskají ochablou osobnost a jí umožňují ještě nějaký požitek“ (Citováno v Hochlandu I. [1904], 498).

²⁾ Th. Wahl, Die weibliche Gefahr auf literarischem Gebiet, 25.

desát devět procent všech čtenářů Zolových hledá v jeho spisech docela jiné věci než literární vybroušenost, a že by týž talent nikterak jich nevábil, kdyby se zabýval slušnými látkami? Svatý Augustin praví ve svých Vyznáních bez obalu, že takovými ohavnostmi nenaučí se člověk krásám, ale ovšem ti, kteří se učí takovým slovům a obrátům, snadněji se dopouštějí ohavností.¹⁾

Ale připusťme, že takové knihy obsahují veliké kráasy a že jsou psány skvělým slohem: jestliže po sobě zanechávají trapné, rozčilující, ke hříchu dráždící dojmy, má každý míti tolik mužného smýšlení, aby si dovedl četbu jich odepřítí. Člověk má svůj cíl, musí tedy také chtítí prostředky k cíli. Každé chvíle jest třeba vychovávat se a vychovávat; hledá-li člověk vedení u jiných, hledejž ho na pravém místě. Foerster praví bez obalu, že Goethe rozhodně není spolehlivým vůdcem mládeže²⁾; mnohem méně jsou takovými vůdci moderní beletristé a básníci, ba nejsou ani vhodnými vůdci dospělých. A co učinili, aby pozdvihli lid, aby život učinili krásnějším? Pramálo. Ale ovšem znamenitě se přičinili, aby podryli mravnost a náboženské pojmy, a tím pracovali o úpadku národů. Jistě, s radostí bychom se dovedli vzdáti všech vymožeností moderní literatury, kdybychom tím dovedli způsobiti, aby její vlivy se nebyly uplatnily, a kdybychom tím dovedli naši mravní kulturu postrčiti aspoň o třicet let nazpět.

11. Ale přece je pravda, že moderní spisovatelé tíhnou do výšek.

„Mluvte si co mluvíte: jednu věc musíte při moderních spisovatelích, zvláště při symbolistech a novoromanticích, ba i při nejdekadentnějších z dekadentů uznati — že všichni touží po výšinách. Výšinový vzduch vane jejich spisy, a ten vzduch člověka občerstvuje.“

¹⁾ G. D'Azambuja, Pourquoi le roman à la mode est-il immoral? 10.

²⁾ Foerster, Jugendlehre 541.

V knize „Ahasver na Rýně“ od Bedřicha Lienharda materialistický profesor mluví k svému synu: „Pokud země létá kolem svého slunce, jsou na ní toliko dvě strany! Silní, kteří celou tíhou stojí na skále a zatínají drápy do světa věčnosti — pak vzdušní snílkové. Prvním říkají také materialisté, immoralisté, atheisté — když se jim to líbí, budiž! A ti druzí, to jsou idealisté. Od dob Kainových a Abelových tyto dvě strany se potírají, Kain byl muž, Abel dítě. Kainův kouř se nesl těžce a černě při zemi — kouř Abelův se rozptýloval do větru. Rozuměj tomu jakožto podobenství!“ Tyto věty naznačují nám dvojí hlavní směr, který se jeví jak v životě, tak v umění.

Tvářnost hrubého materialismu mnohé lidi příliš odpuzovala, jeho ruka byla jim příliš drsná a tvrdá, jeho věc příliš zvlčilá a špinavá. Jako pravý Vandal, kamkoli stoupl, rozšlapal všecko krásné a vznešené, všecku radost srdce a ducha, a vzal oku každý bod, na němž by spočinulo, ať by vysílalo badavý pohled vzhůru ke hvězdám, nebo jim těkalo po okolí. Bezútesné „strnulé zírání do bezmyslna“ bylo jeho výsledkem.

Musila přijít jakási reakce. Dlouho zneuznávaný a potupně potlačovaný idealismus musil opět pozdvihnouti svou hlavu. Musil vykřiknouti do světa se vši horoucností, která se v něm tají, že pouze smyslové poslouchání zevnitřního světa a přijímaných dojmů, bezideové napodobování zevnitřního světa a přijímaných dojmů, bezideové napodobování přírody a života, prostota a špína nejsou pravým uměním, že umění nemůže býti bez náboženského živlu, ba, že pouze on jest jeho podkladem, a že tedy se musí dáti volné místo oněm vyšším statkům, které mohou ukojiti celého člověka. Metafysika, kterou Dehmel ve své hantýrce nazval „bezmeznou máselnicí“, musila opět dojít jakési cti a literaturou musilo zavanouti cosi transcendentálního.

Ale tento svěží vzduchový proud nepřinesl ozdravení. Volání touhy po vzduchu chrámově čistém a po náboženském obrození zaznělo namnoze jen jako něco sportovního a jako projev touhy po čemsi zvláštním v plném citění své vlastní nezměrné ceny a nikdy ne-

vysýchající tvůrčí síly. Mnozí, z jejichž hrudi volání to vycházelo, byli praví moderní básníci, kteří na nic nemyslí méně než na dokonalý převrat svého nitra. Byli to lidé, kteří o sobě věděli, že jsou prázdní předsudkův, a chtěli za všech okolností pevně držeti půdu autonomie, které věda skvěle, to se rozumí, dobyla; lidé, kteří sebe považovali za vznešené mezi ostatními pozemšťany, a proto měli za zbytečnou věc, poddávat se úplně a bez výhrady nebo třeba také jen částečně křesťanským dogmatům. Jim se více zamlouvalo táhnouti se synem profesorovým do Indie, do země slunce, a tam hledati nevěsty a královské hvězdě na nebi zapěti v zoroastrovském smyslu svůj hymnus. Jest pravda, že částí naší souvěké literatury zachvívá taková touha, a někteří literáti, jejichž člunky dlouho ležely na břehu, vypluli se smělou myslí v ocean nekonečna za svítícími dálkami, kde se dobro a krásno zastkvívá v lesku pravdivého; stačí připomenouti jména jako Coppée, Brunetière, Bourget, Huysmans, Jörgensen. Ale většina spisovatelů, kteří se honosně počítají k moderním, a to zvláště v Německu, rozbili zkrátka své loďky a těžkými kroky se ubírají směrem do země. Jejich touha a lítost jest pravá Tannhäuserovská nálada:

„Rozmilá paní má, Venuše,
mám líbání, sladkých slz dosti;
má duše jest vším tím nemocna
a prahne teď po hořkosti.“

Ale ne po hořkosti pravé srdečné lítosti. Oni uzřeli s Tainem, že mezi dvacátým a dvacátým pátým rokem jejich života nebo snad již dříve praskl nějaký řemen v jejich stroji, a od toho dne veškera jejich práce, jako v případě Taineově, záleží v tom, že vrtají do svého řemene díru a vrtají tu díru den co den, neslyší, nevidí, jen vrtají. Pesimismus, to jest jejich obor, jiného si nevšímají. Jejich slova nevzdychají po očistě skrze Krista, aniž si žádají jasných vůdčích hvězd křesťanských dogmat.

Ale jest tato bolestně citěná prázdnota, tento napůl vědomý napůl nevědomý mysticismus sladkým zaslíbením do budoucna? Vavřínek Krapp napsal před lety

„Jest mnoho lidí, kteří rozpoznávají nesvaté nádobí, v kterém se dnes dekadentské umění nabízí jakoby bylo posvátným grálem, a pohrdající jím, vypravují se hledati pravý Monsalvat. A někteří jistě jej naleznou. Snad projdou mnoho jitřních i večerních červánků ... Nohy budou jim krvácti a z temného divokého lesa, kterým kráčejí, budou řvati Dantovy šelmy. Ale oni se ubírají klidně dále, v očích majíce naději a v srdci kvetoucí pokoj... Snad pokolení budou zatím míjeti, a nad naším prachem, ať jsme mladí ať staří, snad již nová pokolení budou si stavěti domy. Ale noví poutníci půjdou dále tou cestou, na které umírají staří. A jednou přece nastane den, kdy v lesku jitřních červánků hledaný hrad prosvítne lesem a poutníci najdou posvátný grál.“¹⁾)

Tedy „mnoho jest těch, kteří se vypravují“ na cestu, a „někteří jistě Monsalvat naleznou“. Nenapadá nás, abychom kazili moderním básníkům jejich toužebné city; ale nejsme ani s to, abychom v ně skládali veliké naděje. Sám o sobě, cit neuspokojenosti, jenž tolik tíží nejednu duši, mohutná touha po vykoupení, tato melancholie, toto žádání a čekání, toto vyhlížení do dálky není ještě vnitřním obratem. Vyčerpání všech možností materialismu a pantheismu jest a bude vždycky jen negativním činitelem. Tito lidé zkrátka nemohou otočiti kolo dějin o devatenáct století nazpátek. Nemůže se státi jinak, než že každý, kdo se pokusí popadnouti kolo za loukoti, vykřikne bolestí a s pošramocenýma rukama toho nechá. Křesťanské ideje jsou vzduchem, jež všecko dýchá od doby, kdy se na světě objevil ten, jenž o sobě řekl: „Já jsem cesta pravda, a život“, a kdokoli opustí toto ovzduší, tomu nezbytně bude nedobře.

Ale namnoze chybí k polepšení také síla. Maurice Barrès vypravuje, že jednou, když se procházel po Isolebelle, již Lago Maggiore se honosí jako svou perlou a kterou umělecká mysl a štědrost rodiny Borromejské vyzdobila rostlinstvem ze všech konců světa, přišel do háje vavřínového. Tu vzlétlo se země asi dvacet holubů,

¹⁾ Gottesminne, ročník 1905, 202 n.

ale letěli tak těžce, že by se byli dali chytiti rukou. Zdálo se, že jsou jako opilí, na polo omámení vůněmi, které květinové terasy vydechovaly.

Tito holubi, tak kdosi bystře poznamenal, jsou obrazem nemohoucnosti po stránce náboženské a mravní. Jako tito holubi z Borromejských ostrovů přílišností rozmanitých vůní byli jako zbaveni schopnosti vznést se lehkým letem do výše, tak mnozí moderní spisovatelé, opíjejíce se stálými exaltacemi, přišli o schopnost pružného povzlétání k věcem vyšším. Jejich peruti jsou ochromeny, ba zlámány; ubožáci zůstanou na vždycky zakletí v opojných sadech Isolybelly, v tom zakletí, které není jiným než neplodností. Jak rádo by si srdce volně vydechlo a s Vavřincem Krappem věřilo, že „co se zdá nemožným“ promění se v možnost, a že všecko bude tak, jak on to viděl: „Mnohého poustevníka Trevrizenta budou se musiti ptáti, mnohá Kundry bude se krčiti u cesty a bude vábiti smysly pryč od cíle. Ale tenkrátě opět zní zvony z hlubin šumějících lesů, vážně napomínajíce, a zatím co shůry staré slunce a staré hvězdy jim svítí na cestu, hledači grálu, hledači nového velikého, křesťanského umění volají staré křížácké slovo, které kdysi při dobývání Jerusalema posílilo poutníky na smrt umdlené k vytrvání: *Tendimus ad Christum* — „Tihneme ke Kristu!“¹⁾

Pohříchu, dosud není ještě ani památky po takovém volání. Cesta obrací se spíše zase ke starému Diovi a tedy opět k divokému, omamujícímu opojení smyslův a k panovačné krutosti. Kde najdeme někoho, aby mluvil jako Rostandova Melissinda: „Snění, lásko, červené růže, bílé lilie, co jste proti velikému jaru, kterým jest zapomnění?“, a aby jako ona zahazoval na zem pyšné, zdobící drahé kameny? Nechtějí zapomínati svého „já“, nechtějí se zřici choutky býti svými vlastními pány, nechtějí se dáti cestou přes Golgotu. Ale dokud se vyhýbají kříži, vane z jejich spisů zkáza, nikoli posilující vzduch horských výšin. Jejich poesie zůstává blínem, z něhož vydechuje zápach smrti k smrti. V takovém

¹⁾ Gottesminne, ročník 1905, 203 n.

ovzduší musí duševní život čtenářův nezbytně vzít škodu, ba zaniknouti.

Na konec ještě jednu závěrečnou poznámku. Při všech úvahách a výkladech o četbě objevuje se stále jedna základní myšlenka nebo spíše jeden základní blud: nepřihlížení ke hříchu dědičnému. Veliké vrstvy, také lidí nábožensky smýšlejících, jsou nasáklé jakýmsi smýšlením pelagiánským. Vlastními silami dlužno všeho dobytí, vše učiniti, vše překonati. Zapomíná se na „dvojitost naší přirozenosti a na snahu úplně sobě protivnou těchto dvou stránek našeho bytí. A ku podivu, zároveň nevysvětlitelným poblouzením logiky se zapomíná na hlubokou jednotu, která jest na dně této dvojitosti a která tvoří člověka. Tu a tam se myslívá a mluvívá, jakoby duch a tělo, s nimiž se zachází jako s bratry, po libosti se směly dávatí každý cestou své náklonnosti, aniž strhnou s sebou celku. Jsou-li duch a tělo bratří, aspoň by se mělo připustiti, že jsou to siamští bratří. Snahy mohou býti rozličné, ale směr jest pouze jediný; a jakýkoli směr ten jest, nezbytně táhne s sebou celý systém.“¹⁾

¹⁾ Henri Lasserre, *L'esprit et la chair*, 23.

IV.

Kterak čísti.

—:—

Ze základních zásad v příčině četby vychází dvojí závěrek: čtème jen dobré věci, a čtème dobré věci náležitě. Nejprve dlužno svou četbu voliti, potom zvolené náležitě čísti.

Již předem jest jisto, že nemůže býti lhostejno, kterak čtenář čte. Nečte zajisté jen proto, aby četl, nýbrž duch má to, co v knize je dobré, v sebe pojmuti, sobě to přizpůsobiti, učiniti to svým vlastnictvím. Ale přijímání a vytváření získaných idejí neděje se mžiknutím oka. „Jestliže idea“, praví Payot, „jen prolétne hlavou, jest tak marná, jakoby tam naprosto nebyla bývala. Musíme se jí znova, často a se srdečnou pozorností zabývati; dokud nedovede žiti samostatně, dokud se nestane jakýmsi životním střediskem, nesmíme ji od sebe pouštěti. Musíme ji dlouho podržovati ve svém vědomí, musíme se k ní často vraceti: jen tak nabude žádoucí životné síly, aby dovedla onou tajemnou magnetickou silou přitahovati to, čemu se říká ideová sdružování, plodné myšlenky a mocné dojmy, a přijímati je do své bytnosti. Tato práce, kterou idea nebo dojem se zpracovává, děje se pomalu klidnou a trpělivou rozjímovostí. Toto vyvíjení podobá se vznikaní krystalů v pracovně lučebnickově: aby se vytvořil krystal, tisíce molekul musí se sraziti v tekutině naprosto klidné.“¹⁾ Obzvláště pak dobré ideje a dojmy potřebují vytrvalé

¹⁾ Payot-Voelkel, Erziehung des Willens, 37.

a starostlivé péče; býlí se daří rychle a bez obzvláštního přičinění. Chce-li tedy člověk z knihy dobýti celého jejího zlatého pokladu, musí k dobré volbě přistupovati také dobrý způsob čtení. Řádné čtení oplodňuje ideje, dává jim životnou sílu a zrání.

1. Vhodný čas ke čtení.

Náš život vyvíjí se v čase, a umění, dodělati se životních úspěchů, záleží ne nejméně ve volbě a užití vhodné chvíle. Kdo umí spojovati čas, cíle a prostředky v harmonický celek, jest na dráze pokroků a úspěchů. Proto nemůže býti lhostejno, kterou dobu člověk určí své četbě, tomuto mocnému činiteli v našem celém vývoji. —

Ale jest možno určiti pevně takovou dobu a hodinu, a která to jest? Jest to svěží hodina ranní? Či úklidné chvíle večerní? Nebo příjemná hodinka po obědě?

V té věci není obecného zákona: mnoho při tom rozhoduje druh a účel četby. Vhodným časem k osvěžující, zotavující četbě byly by chvíle mezi dvojím vážným zaměstnáním, ale nehodil by se k tomu čas jitřní, který zve k pilné práci. Ani ke čtení novin nemůže býti volena doba nevhodnější než první hodiny ranní. Ovšem naše dnešní životní zvyklosti jsou takové, že noviny se objevují jako stálí hosté u našeho snídání, a obchodníci a osoby velice zaměstnané mohou se při tom jimi zabývati; ale studující a vůbec lidé, kteří hlavně konají práci duševní, měli by si pamatovati slova Gratryho, který nazývá denní tisk „rušitelem mlčení a znesvěcovatelem samoty, který každého rána člověku, jenž by chtěl mysliti, ukrádá nejlepší čas, často celou hodinu a ještě více, a toho času naruživosti, slepota, klepařství a lež, prach neužitečných událostí, marné strachy a nemožné naděje opanovávají na celý den ducha, který jest vlastně stvořen pro vědění a moudrost.“¹⁾ Stejně se vyjadřuje o té věci Hilty. „Lidé“, praví, „kteří hned

¹⁾ Krier, Das Studium und die Privatlektüre⁵ (1904), 325

první dobré jitřní hodiny začínají četbou jedněch nebo dvojích novin, ztrácejí na celý den pravou chuť do práce.“¹⁾ Chvilé, kterým se říkává ztracené, mohou se nejlépe hoditi k tomu, aby člověk rychle nahlédl do novin; nemálo lidí si je schovává až na čas po obědě. Kdo by se v ten čas, kdy žaludek tráví, chtěl zabývati vážnou, obtížnou četbou, rychleji by při ní usnul nebo, kdyby to dělal pravidelně, způsobil by si vážné poruchy svých životných úkonů. Také dlužno odrazovati ode čtení dlouho do noci nebo ode čtení v posteli.

Obecně může se říci, že k četbě, jejímž účelem nemá býti pouhé osvěžení, nýbrž mravní vzdělání nebo poučení, jest pokládati za nejvhodnější ten čas, který podle zkušenosti jest pokud možná prázden starostí, obchodních záležitostí, obtěžujícího vyrušování a nutných povinností svého povolání. Jen v hodinách vnitřního klidu a sebranosti bývá duše úrodnou půdou k přijímání idejí, majících životní sílu, a jen takové hodiny chystají a pěstují ušlechtilé a veliké činy. Grillparzer ve své hře „Vlny moře a lásky“ klade do úst knězových slova, která stkvěle vyjadřují tuto myšlenku. Kněz mluví tam k Heře :

„Sebranost? Řekla's to jen náhodou?
 Ci cítila jsi obsah toho slova,
 jež vyřkla jsi, mým uším k rozkoši?
 Jím označila's mocnou páku světa,
 jež tisíckrát vše velké vyzvedá,
 a samo malé přibližuje k hvězdám.
 Čin hrdinův, zpěv pěvcův posvátný,
 vidoucích zření, božství sled a cesty
 sebranost zrodila a poznala,
 a pouze rozptýlenost zhrdá tím.
 Cítíš to tak? Ó, dítě, tehdy's šťastna!
 Jak blaženě zde budeš putovat,
 a plaše vyhnou se ti prachu touhy.“

A co nám praví Goethe? Svět, dle jeho slov, nás opatřuje roztržitostí co nejhojněji; když básník čte, chce prý míti smysl sebranou.

Ale která denní doba jest dobou takové sebranosti, to závisí na jednotlivcích a na rozmanitých okol-

¹⁾ Hilty, Glück I., 166.

nostech, a ty zase závisí na povolání, vnějších událostech a vnitřních náladách. Ačkoliv dlužno dbáti, aby se četba konala s jakousi pravidelností, přece by zase nebylo moudré, určití si zkrátka každého dne tu onu hodinu a otrocky se jí přidržovati. Také myšlenky potřebují ke svému vzrůstu příznivých okolností a mají jaksí také své roční časy.

2. *Non multa, sed multum* — či *Et multa et multum*?

K otázce, která doba denní se nejlépe hodí ke čtení, přimyká se otázka, kterak lze svou četbu nejlépe vykořistiti? Má člověk čísti co možná nejvíce knih a časopisů, nebo má přestávati na nemnohých? Má se obíratí novými a novými knihami, či učiní lépe, když bude znova a znova čítati touž knihu? Má se čísti rychle či dostihne hlemýždí postup spíše cíle než automobilové pohlcování kilometrů?

Když autoři, kteří psali o četbě, odpovídají na tyto otázky, zdá se, že se v některých jednotlivostech různí. Hilty se domnívá, že dlužno čísti mnoho, nejprve proto, aby si člověk osvojil vědomosti, kterých jest nezbytně třeba k individuálnímu vedení života. Potom proto, aby si zjednal správný přehled veškerého lidského života a myšlení netoliko ve svém období, nýbrž také v dobách minulých. Konečně proto, aby tím vešel v životní styky s nejlepšími lidmi všech časů.¹⁾ Podobně se vyjadřuje Schönbach. „Kolik knih se tedy má čísti?“ táže se, a odpovídá: „To závisí na okolnostech. Mnohý čtenář má z každé knihy pouze něco, proto musí čísti mnoho, aby sklidil tolik, kolik potřebuje pro své povzbuzení a pro svůj prospěch, Horliti proti čtenářské náruživosti, jako bývalo v Německu zvykém za klidných dob někdy před sedmdesáti lety, toho asi dnes, kdy tolik zájmů odvádí člověka od knih, není potřebí.“²⁾ A Ansgar Albing tvrdí, že tolik velebený „čtenář jedné knihy“ se nám dnes představuje

¹⁾ Hilty, Lesen und Reden, 6 n.

²⁾ Schönbach, Über Lesen und Bildung, 67 n.

zcela mylně za ideál, a že vzdělaný křesťan musí čísti mnoho.¹⁾ Krier, Wetzel a Keiter naopak zdůrazňují *Non multa a Timeo lectorem unius libri.* —

Konec konců se mínění těchto autorů vlastně neliší ve věci zásadní. Kdežto jedni více zdůrazňují názor, že čtenář nesmí četbou pěstovati svého ducha nezdravě jen jedním směrem nebo býti tolik zaujatý tím, co jest staré, aby úplně nebo částečně zanedbával nových vy-
možeností, druzí zase důtklivěji varují před povrchností a mnohočtením, které se snadno stává epidemickým. Hilty, Schönbach a Ansgar Albing dovedou se vážnými slovy ozývati proti vlastní čtenářské nenasytosti, kdežto Keiter, Wetzel a Krier energicky žádají, aby se čtenář četbou ve všech směrech dále vzdělával. Ačkoli tedy některým jest zamilovaným heslem *Non multa*, se *d multum* a jiným zase *Et multa, et multum*, přece všichni potom vysvětlující podrobněji své mínění dávají správné rady v příčině otázky, kolik knih se má čísti. Ostatně i kdyby se jejich názory opravdu různily, neznamenalo by to, že čtenář může dělati co chce. Na základě psychologických zákonů v nás účinkujících musili bychom říci:

a) Naše četba má se vztahovati na díla z rozličných odvětví vědeckých, ale ne příliš vzdálených. Nejprve dlužno přihlížeti ke spisům z oborů našeho povolání; z oborů vedlejších obyčejně stačíva to neb ono hlavní dílo, které nás může poučiti o přítomném, nejnovějším stavu vědění v tom kterém oboru.

b) Máme čísti pravidelně každý den, ale ne nezřízeně, páté přes deváté, jak nám co padne do rukou. Zvláště pak musíme v sobě potlačovati choutku, čísti mnoho novin a časopisů.

c) Nesmíme souditi o dobrém využití času podle množství přečtených nebo zběžně prohlédnutých knih, nýbrž počínati si při četbě tak, abychom pamatovali na přísloví „Práce kvapná málo platná.“

¹⁾ Albing, *Religion in Salon und Welt*,² 75,

d) Děla, která mají zvláštní váhu, nesmíme odbývatí jedním přečtením, nýbrž máme se k nim často vraceti.

Jinými slovy: Musíme se vystříhati čtenářské nenasytosti a čtenářského spěchu. Příčina jest na bíledni. Honí-li se myšlenka za myšlenkou, představa za představou, nezbyvá jim času, aby v duši zapustily kořeny, aby se sdružovaly s příbuznými prvky a zdárně se vyvíjely. Dante dobře to vyjádřil na začátku pátého zpěvu Očistce, kde mu Virgil praví:

Když myšlenka se za myšlenkou honí,
vždy člověk od sebe cíl oddaluje,
nebo rozmach jedné ve druhé jej maří.

A Weber kdesi praví:

Co žvýkáš, nebude ti ještě ke zdraví,
jestliže žaludek tvůj toho neztráví.

Způsobilst mysletí bývá jako násilně podvazována, pozbývá ohebnosti a samostatnosti, a konečně se pohodlně oddává klidnému odpočinku. Kdo velmi mnoho čítává, míní Schopenhauer, ponenáhlu ztrácí schopnost sám mysliti, jako člověk, který je stále na koni, konečně nedovede choditi. Ale za to v hlavě člověka, který příliš mnoho čítá, povstává takový nepořádek, že to v ní vypadá jako v kaleidoskopu. Názorně se takovému upřílišenému čtenářství vysmívají v jednom svém čísle „Fliegende Blätter“ v článku „Hrozný konec“. Stará teta si předplatila čtení v čtenářském kroužku a každý týden dostává 12 románových sešitů. V každém sešitě bývají aspoň 2 romány. Teta čte všecky, čte tedy týdně aspoň 24 románová pokračování; a každý týden přistoupí k tomu ještě nová 24 pokračování. Lze snadno pochopiti, že se to tetě všecko počíná v hlavě plésti a zamotávati. Román 1. plete si s románem 24, román 2. s románem 23. a tak do nekonečna, až konečně jest z ní pomatená osoba.¹⁾ I když se všem přílišným čtenářům nepříhodí to, co se přihodilo této staré tetě, přece v nejlepším případě vypadá to u takových čtenářů dle slov Schönbachových „jako v hezounkém salonku,

¹⁾ Fliegende Blätter CXXXIII., 39.

plném starého nářadí, ale na bílé a zlacené židličky si nesmí nikdo sednouti, a drobnůstek sem tam postavených se nikdo nesmí dotknouti, aby se nerozsypaly, neboť mají účinkovati na oči jen z dálky.“¹⁾ Hlava naplněná nejrozmanitějším čtivem podobá se, jak kdosi řekl, knihovně, v které jest knihovníkem hlupák. Zvláště spousty časopisův a denních listů jsou škodlivy myslící způsobilosti. „Zavádějíf ducha z cesty“, praví Payot, „roztříšřují jej a tím ničí jeho síly. Jimi se myšlení dostává do stavu jakéhosi rozčilení, podobného tomu, které dráždidla způsobují v těle; a takové rozčilení jest dvojnásobně škodlivé: škodlivé samo sebou, jakožto rozčilení, škodlivé svou další neplodností.“²⁾

Z náruživých čtenářů pochází mnoho oněch příšer ve společnosti, které netoliko dovedou se zúčastniti hovoru o kterékoli věci, nýbrž mimo to také jsou přesvědčeny, že jejich názor je v každé příčině jedině správný. Z nich vycházejí bezuzdní fantastové a neblází slaboši vůle nejrozmanitějšího zabarvení.

Rousseau často si nařikal na svou bezuzdnou obraznost a nevysvětlitelnou slabost vůle, kteréž dvě věci mu důkladně ztrpčovaly život. Ale čím si je tak vychoval? Svou nekrocenou čtenářskou náruživostí. „Odtud“, tak sám vyznává, „vyšel onen svobodářský, republikánský duch, onen nepoddajný, nezkrotný a pyšný charakter, který se stal mukou mého života a který mne nejčastěji přemáhal právě v těch věcech, v kterých jsem mu měl nejméně ustupovati; a tak vytvořilo se ve mně srdce tak pyšné a tak něžné, charakter tak ženský a tak panovačný, který svým ustavičným kolísáním mezi slabostí a statečností, mezi změkčilostí a ctností, ve mně způsoboval bolestný rozpor se sebou sám, a který byl tím vinen, že jsem v životě stejně přišel o odřikání a požitek, o radost a zdrželivost.“

Non multa, sed multum nebo Et multa, et multum, v obojím může býti pravda, podle toho, jak se těmto heslům rozumí. Jen když multum při tom

¹⁾ Schönbach, Über Lesen und Bildung, 68.

²⁾ Payot-Voelkel, Die Erziehung des Willens, 263.

dostane, co mu náleží! A jen když čtenář uváží tyto veršiky:

Lze leccos jednou čísti, k čemu čtenář
se nikdy nevrátí již po přečtení;
však co, bys dvakrát to čet', není hodno,
nestojí ani za jedině čtení.

A jen když se pamatuje na to, co praví Faguet: *Il faut lire lentement pour comprendre vite* — dlužno čísti pomalu, aby člověk rychle chápal.

3. Dlužno přemýšleti a uvažovati.

Když čtenář ve své četbě zachovává pravý čas, pravou míru a pravé tempo, tenkrátě brány duše jeho jsou dokořán otevřeny myšenkám a představám, a půda jest připravena, aby je v sebe přijala, takže ony snadno mohou zapustiti kořeny. Jde pouze o to, aby byly udržovány při životné síle, aby laskavá péče zajistila jejich další rozvoj a těm, které snad jsou mdlé a slabé, pomáhala k zesílení a k pevnému životu.

Schönbach napsal drsný výrok, že mnoho lidí, i takových, kteří se nazývají vzdělanými, čte jako děti. Jím jest kniha pouze obrazem o jedné ploše, beze stínu a světla, beze vzdálenosti osoby od osoby, a vzpomínka na čtené brzy zaleze kamsi do šedivého přítmi. Takoví lidé nikdy pořádně nevědí co četli, nýbrž vždy jen neurčitě; nikdy nedovedou vydati ze své četby počtu, a kdyby pohlтали sebe více knih, všecko házejí do děravého pytle.¹⁾

Schönbach neupřilisuje; kdo jest upřimný, uzná, že se to také na něj více nebo méně vztahuje.

Ale čím se vysvětlí, že získané ideje, představy a dojmy bývají celkem tak často a velmi neužitečny? Patrně málo se chápe a koná hlubší čtenářské umění, to umění, které podle téhož autora záleží v tom, „že člověk z každé knihy vezme to, co jest v ní obsaženo; že si skutečně přisvojí myšlenky, které se v knize předkládají, že rozlišuje to, co je hlavní a co je vedlejší;

¹⁾ Schönbach, Über Lesen und Bildung, 74.

že rozumí, jak se k sobě mají obsah a forma; konečně, že si utvoří svůj názor na knihu, a co jest v ní nové a prospěšné dovedně si osvojí.“¹⁾ Při mnohých čtenářích chybí přemýšlení o tom, co čtou. Přemýšletí a uvažovati dlužno zvláště tenkrát, když některá myšlenka uchvátí duši mocněji než obyčejně; neboť tenkrát přichází zúrodnující, povzbuzující, oživující chvíle. Nedbati takové chvíle a nezahlobati se do takové myšlenky bylo by stejné, jako zbavovati se požehnané a požehnání skýtající síly. Naopak, když se čtenář s takovou myšlenkou bude pečlivě zabývati, může z ní leckdy pojíti malý zázrak.

Často se také přihodí, že čtenář při prvním čtení neporozumí autorovým myšlenkám a ony mu zůstanou temny. V takovém případě opět bude čtenářovou povinností, aby přemýšlel. Ruskin pěkně podotýká: „Když dostaneme do rukou dobrou knihu, máme se tázati sami sebe: Jsem opravdu ochoten pracovati jako zlatokop? Jsem tělesně a duševně dobře k tomu uzpůsoben a jsou mé nástroje v pořádku? A chceme-li se přidržeti tohoto obrazu, vzácný kov, který má býti hledán, jest podobný hloubání a myšlení spisovatelovu; jeho slova jsou jako tvrdé rudy, které dlužno rozbíjeti a taviti, aby z nich byl získán drahý kov. Kladivo, jež je drtí, toť jest přičinlivost, důvtip a vědění čtenářovo, tavící pec toť jeho přemýšlivá duše.“²⁾

Ale největší užitek četby záleží v tom, že čtenář získané ideje obrací na své vlastní poměry a ve světle takových idejí o nich uvažuje. Teprve tím, že čtenář sleduje ideový postup spisovatelův, že zpytuje prostředky, kterými spisovatel se snažil dosíci svého cíle, že přirovnává vlastní ideový svět k ideovému světu spisovatelovu, že uvádí nové ideje do svých poměrů, jaké toho času právě jsou, teprve tím činí to, co čte,

¹⁾ S c h ö n b a c h, Über Lesen u. Bildung, 84. - Skoro stejně se vyjadřuje Alexander Jung: „Oceňovati každou knihu,“ píše, „podle jejich myšlenek, rozlišovati správné od nesprávných, poznávati nedostatek myšlenek, všechny části spisovatelova podání obsahovati jedním pohledem, získati z něho vlastní myšlenky, v tom záleží čtenářské umění“ (Keiter, Die Kunst, Bücher zu lesen⁴ [1904], 3).

²⁾ Ruskin-Severin, Die Kunst zu lesen, 15.

svým úrodným vlastnictvím. Takovýmto způsobem musí i protivné myšlenky, i ideje, které odmítáme, pomáhati nám k našemu zdokonalování. Rozhodně bychom ale-
sponž neměli opomíjeti, získávati si jakýsi obecný přehled toho, co jsme četli, a cvičiti se na tom v kritice, jak nejlépe umíme a rozumíme. Tak „ztrávíme“ knihu do opravdy. —

4. Dlužno čísti s perem v ruce.

Při četbě, konané náležitým způsobem, má velikou váhu čtení s perem v ruce. Užívá-li se pera rozumně, bude v čítacím přístroji regulátorem, který umožňuje neb aspoň usnadňuje využití idejí a představ v jejich plné hodnotě. Čtení s perem v ruce nutí k pozornosti, zamezuje chvat a nekritičnost, ulehčuje paměti, zajišťuje dobytý zisk a dovoluje snadné užití získaného ku prospěchu ať vlastnímu ať cizímu. Jest známo, že mnoho vynikajících mužů užívalo při četbě toho prostředku, na př. oba Pliniové, sv. Augustin, Gladstone, Josef de Maistre, biskupové Dupanloup a Zwerger, dějepisec Jan Janssen a jiní, kteří čtouce neodkládali písátka nebo pera. Ve škole Lamennaisově v La Chesnaye bylo zapověděno čísti jinak než s perem v ruce. Obzvláště studující mládež měla by si záhy zvykati této mocné pomůcce.

Ovšem užívání pera může míti své stinné stránky a škody. Zvláště ze začátku nebude možná se uvarovati, aby někdy čtenář neměl pozlátka za zlato, aby marně nepopisoval celých stránek a jaksi nepromarnil celých hodin. Ale takové ztráty můžeme pokládati za nepatrné proti zisku, kterého čtenář nabývá již tím, že přemáhá povrchnost a zvyká pořádku a kázni. Zlatá střední cesta se časem otevře, a nikdo nespadne s nebe učený. Skutečná škoda povstává jen tenkrát, když se nedbá nebo zapomíná na pravý účel tohoto čtení s perem v ruce, když čtenář se zvrací v náruživého výpiskáře, který se raduje z množství popsaných sešitův a krabic nacpaných zpoustou lístků, a kterému tyto jeho výpisky jaksi musí nahrazovati myslící ústrojí.

Duševní směr čtenářův, jeho potřeby a vědomosti budou arci potom rozhodovati o tom, co jest hodno zaznamenání; často bude také volba záviseti mnoho na vkusu čtenářově. Obecně možno říci jen to, že pero má zachycovati myšlenky, které člověka živě do-
jaly nebo pomohly, že něčemu důkladněji porozuměl; dále všecho, co přispívá k výzdobě slohu a vyjadřování, tedy pěkná rčení, obrazy, přirovnání. Konečně má pero poznamenávati vlastní myšlenky čtenářovy o knize, o jednotlivých odstavcích nebo třeba i o některých překvapujících myšlenkách. Při tom dlužno důrazně připomenouti, že není dobře, sahati po peru, jakmile se naskytne nějaká nová, nápadná myšlenka, první nějaké pěkné rčení. To by působilo v četbu rušivě a neblaze, rozčilovalo by a popohánělo ke spěchu, a konečně třeba četbu samu by zprotivilo. Obyčejně bude lze raditi, aby si čtenář poznamenával nějakým znaménkem na kraji knihy nebo podtrhával si jímavá místa, originální myšlenky, odlišné názory, vhodná pojmenování atd. Kdo nemá takových „ozdob“ v knize rád, nebo kdo čte knihu, která náleží jinému, může vložit do knihy list papíru a poznamenávati si na něm hesla a stránku, podle kterých si pak najde to, co za četby jej upoutalo nebo mu bylo nápadné nebo se zdálo hodným zaznamenání. Když pak knihu dočte, nebo také když skončí svou četbu toho dne, vrátí se k místům, která si takto poznamenal. A často se ukáže, že první lesk té neb oné myšlenky, toho neb onoho místa po-
bledl a že to nestojí za vypisování. Co se osvědčí, bude sklizeno a uloženo do zásoby dobrých věcí.

Komory na takové poklady jsou trojího druhu: sešity, desky a krabice.

Zvolí-li si čtenář systém sešitový, může užiti jakýchkoli sešitů, malých nebo velkých, do kterých vkládá své výpisky pořádkem časovým. Obsah každého výpisku se poznamená heslem nad ním nebo pod ním. Pod textem musí býti podrobné označení pramene. Na konci sešitu nebo také ve zvláštním sešitu zapíše se heslo spolu se stránkou do abecedního rejstříku. Lze-li některý text vložit do dvou rubrik, zapíše se do rej-

stříku pod dvojím heslem a při jednom heslu se ukáže na heslo, pod kterým text ten jest zapsán vsešitě.

Oblíbenější a pohodlnější jest metoda lístková, při které se užívá sběrných desk nebo sběrných krabic. K tomu dlužno bráti lístky stejné velikosti, které se popisují jen po jedné straně. Způsob zaznamenávání jest týž jako při sešitech, jenže jest v tomto případě účelnější psáti heslo na začátku lístku. Každý výpisek může býti na zvláštním lístku nebo také možno rozmanité myšlenky a výroky o téže věci psáti stále na jeden list, až je popsán. Lístky pak se uspořádají podle abecedy a uschovají se buď ve sběrných deskách nebo v krabicích, které si lze opatřiti v papírnických obchodech. Některé druhy desk bývají upraveny tak, že se v nich mohou uchovati také menší brožury, výstřižky z novin a prospekty. Sběrné poličky nebo skřínky jsou toliko dalším vytvářením sběrných krabic.¹⁾

Ale ať si čtenář volí ten neb onen způsob, kterým si chce uchovávat své výpisky a poznámky, v každém případě jest svrchovaně nutno dbáti správnosti a pořádku. Kdyby tyto vlastnosti sbírce chyběly, byly by všechny nashromážděné poklady neužitečny. Čtenář by měl kapitály, ale byly by to mrtvé kapitály, a on přes všecko bohatství byl by chud.

Carlyle se kdesi vyjádřil, že sbírka knih jest pravou universitou přítomné doby. Ba její důležitost jest ještě větší, arci obsahuje-li v sobě jen dobré věci, a jestliže se toho, co jest dobré, dobře a správně užívá. Ona živí svrchované ideály, které objímají tento život i budoucí a dávají životu cenu. Dobré knihy mohou býti bohatým zdrojem obzvláště mládeži, které ještě není dáno, aby čerpala z vlastních hlubin. Dobré knihy jsou dle krásných slov Könnových, jimiž dokončíme tyto své výklady, „jako tiší přátelé, kteří vypravují, jak lidé hledají a nalézají, jak putují a bloudí. Ony rozkládají před našimi duchovními zraky všecken svět s jeho krásou a nádhrou, s jeho moudrostí a zkušenostmi. Čeho naše oči

¹⁾ Podrobnější vysvětlení a návod lze najíti v knize, která zasluhuje nejvřelejšího doporučení: F o n c k, Wissenschaftliches Arbeiten (1908), 164—188.

nikdy neužrjí, kam naše noha nikdy nevstoupí, to nám kniha ukazuje slovem a obrazem. S ní kvapíme až na poslední meze této země a až ke hvězdám nebeským. Kniha uvádí nás nazpátek do věků dávno minulých, a dívajíce se na svět jejima očima, často teprve se učíme viděti uvědoměle věci, které nás den co den obklopují. Tak stává se vypravující přítel dovedným učitelem, který nám otvírá oči, rozšiřuje rozhled, bystrí úsudek, prohlubuje ducha, vzdělává srdce, povzbuzuje k vlastnímu přemýšlení a uchystává hodiny nejčistších radostí. Kniha jest opravdu dobrým učitelem, který nikdy ne-umdlévá, nikdy neztrácí trpělivosti, nezná urážlivých slov ani útrpných úsměvů. A veškero vyučování není nikterak chladno a mrtvo. Ačkoliv jednotlivá písmena stojí tiše a klidně vedle sebe, v řádkách těch jest nicméně život. Z chladných literek srší život a nadšení, které dojíká srdce a uchvacuje vůli, myšlenky, které dávají celému životu ráz, ideály, které dovedou v duši probouzeti netušené síly. ')"

') J. Könn, Auf Höhenpfaden (1910), 273 n.

OBSAH.

1. O vlivu četby.

	Strana
1. Četba na člověka působí	5
2. Které knihy na čtenáře nejvíce působí?	10
3. Subjektivní rozsah a hloubka vlivu četby	13
4. Vliv četby na mládež	18

II. Volba knih.

1. Všeobecné závěry	29
2. Knihy zapověděné zákonem přirozeným	31
3. Spisy, které zapovídá církev	49
4. Knihy, které duchovně zdržují	54
5. Přednost poučné četby	59

III. Námitky proti předcházejícím závěrům.

1. Věda žádá důvodův	64
2. Umění v. Prokrustově loži morálky	71
3. Nudná nevědomost dětská	77
4. Moderní literatura seznamuje prý dle pravdy s moudrostí světa a života	79
5. Člověk musí žít se světem	84
6. Zkouška duševní síly	85
7. Zdravá duše	85
8. Ponižující pruderie	87
9. Platonické lásky	89
10. Kult krásy a pěstování dobrého vkusu	89
11. Ale přece je pravda, že moderní spisovatelé tíhnou do výšek	93

IV. Kterak čísti.

1. Vhodný čas ke čtení	100
2. Non multa, sed multum — či Et multa et multum?	102
3. Dlužno přemýšletí a uvažovati	106
4. Dlužno čísti s perem v ruce	108

